

Branislav Šprocha – Pavol Tišliar

Pohyby obyvateľstva ako základný prameň demografických
údajov o obyvateľstve Slovenska v rokoch 1919–1950

MUZEOLÓGIA
A KULTÚRNE
DEDIČSTVO, o.z.

2024

Názov: **Pohyby obyvateľstva ako základný prameň demografických údajov
o obyvateľstve Slovenska v rokoch 1919–1950**

Autori: © **doc. RNDr. Branislav Šprocha PhD.**

Katedra historických vied a stredoeurópskych štúdií

Filozofická fakulta, Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave

© **prof. PhDr. Pavol Tišliar, PhD.**

Katedra historických vied a stredoeurópskych štúdií

Filozofická fakulta, Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave

Ústav archeologie a muzeologie

Filozofická fakulta, Masarykova univerzita

Recenzenti: **prof. PhDr. Peter Mičko, PhD.**

Ing. Boris Vaňo

1. vydanie

Vydal: **Muzeológia a kultúrne dedičstvo, o.z.**

Bratislava, 2024

Výskum bol realizovaný v rámci riešenia grantovej úlohy:

***APVV-20-0199 Transformácia populačného vývoja na Slovensku v regionálnom
pohľade od konca 19. do polovice 20. storočia***

Publikácia neprešla jazykovou úpravou.

ISBN 978-80-89881-29-1

Obsah

Úvod	4
2. Niekoľko historických poznámok o <i>Pohyboch obyvateľstva</i> v Československu do polovice 20. storočia	6
3. Úvodné prehľadové tabuľky	23
4. Sobáše	28
5. Narodení	41
6. Zomretí	57
7. Príčiny smrti	66
8. Rozvody, rozluky a prehlásenia manželstiev za neplatné	71
9. Legitimácia nemanželských detí	80
10. Sťahovanie	83
Záver	85
Literatúra	86

Úvod

Demografická štatistika na Slovensku má viac ako storočnú tradíciu, pričom jej počiatky siahajú ešte do obdobia Rakúsko-Uhorska. Na rakúsku a rovnako aj uhorskú centrálnu štatistiku po vzniku samostatného Československa nadviazal Československý štatistický úrad. Neskôr po rozpade spoločnej republiky a vzniku vojnovéj Slovenskej republiky (1939–1945) zber a spracovanie demografických údajov spadal pod gesciu Štátneho štatistického úradu so sídlom v Bratislave. V povojnovom období bola štatistická služba realizovaná na území Slovenska najprv Štátnym plánovacím a štatistickým úradom a neskôr Slovenským štatistickým úradom. Bez ohľadu na inštitúciu a jej názov, je možné konštatovať, že oficiálna demografická štatistika vykazovala známky vysokej kvality, spoľahlivosti a publikované boli na pravidelnej báze veľké objemy demografických údajov. Jedným z najdôležitejších primárnych zdrojov údajov tzv. demografickej dynamiky patrili pramenné diela z vyčerpávajúcich a každoročne realizovaných štatistických zisťovaní o prirodzenom a po druhej svetovej vojne aj migračnom pohybe obyvateľstva. Tie československou (resp. slovenskou) štatistickou službou boli (a naďalej stále sú) publikované nepretržite pre obdobie rokov 1919–1937 a v podstate od roku 1945 do súčasnosti v tzv. *Pohyboch obyvateľstva*.

Svojím obsahom predstavujú významný zdroj informácií o demografických udalostiach, ktoré sú základným predpokladom pre analytický pohľad na charakter a prípadne aj vývoj hlavných demografických procesov (napr. sobášnosť, plodnosť, úmrtnosť a pod.). V kombinácii s vekovým zložením patria medzi jediný a nenahraditeľný zdroj informácií slúžiaci pre výpočet základných i sofistikovanejších demografických ukazovateľov umožňujúcich hodnotenie úrovne a časovanie, prípadne vývojových trendov jednotlivých procesov. Z historického hľadiska môžeme ich prínos považovať za ešte významnejší, keďže predstavujú v podstate jediný vyčerpávajúci dátový prameň pri rekonštrukcii populačného vývoja obyvateľstva Slovenska a jeho regiónov.

Dôležitým aspektom z hľadiska ich samotného praktického využitia zostáva poznanie spôsobu zisťovania týchto údajov, rozsah v akom došlo k ich publikovaniu, pričom nemenej dôležitým je aj úroveň kombinačného triedenia. V tomto kontexte je však hneď na úvod potrebné povedať, že obsahová náplň, spôsob publikovania údajov

a ich celkový rozsah sa počas historického vývoja demografickej štatistiky významne menili. To platí aj o tak relatívne krátkom období, ktoré ohraničoval vznik samostatného Československa na jednej strane a na druhej polovica 20. storočia. Ide v podstate o niečo viac ako 3 desaťročia, no za tento časový úsek prešla demografická štatistika a najmä spôsob a rozsah zbieraných a publikovaných údajov značnými zmenami. V našej práci sa pritom zameriame na tú časť demografickej štatistiky, ktorá sa venuje otázkam populačnej dynamiky a teda konkrétne jednotlivým demografickým procesom. Ako sme pritom už naznačili kľúčovým v tomto ohľade boli a naďalej sú *Pohyby obyvateľstva*, v ktorých jednotlivé štatistické úrady existujúce v predmetnom období prezentovali získané empirické údaje, a to konkrétne za uzavreté manželské zväzky a osoby vstupujúce do manželstva, narodené deti a ich rodičov, zomreté osoby a tiež rozlúčené a rozvedené manželstvá. Po druhej svetovej vojne k nim pribudli ešte informácie týkajúce sa osôb meniacich trvalé bydlisko, a to zvlášť v rámci územia Československa, ako aj cez jeho hranice.

Cieľom predloženej publikácie je predovšetkým priblížiť čitateľom jednotlivé obsahové prvky *Pohybov obyvateľstva*, poukázať na ich rozsah, spôsob publikácie a tiež použité kombinačné triedenia. Vo svojej podstate tak ide o demografickú príručku, ktorá poskytuje používateľom rýchly prehľad o tom, čo a ako oficiálna demografická štatistika v predmetnom období v rámci *Pohybov obyvateľstva* publikovala za jednotlivé demografické procesy. Súčasne tiež poukazuje na vývojové zmeny a posuny v spôsobe a rozsahu publikovaných údajov. Vďaka tomu veríme, že si takto špecificky zameraná metadátová publikácia nájde svoje uplatnenie a prispeje ku komplexnejšiemu výskumu historicko-demografického vývoja na Slovensku.

Autori

2. Niekoľko historických poznámok o *Pohyboch obyvateľstva* v Československu do polovice 20. storočia

Prvý samostatný *Pohyb obyvateľstva*, v ktorom boli publikované údaje za jednotlivé demografické procesy po vzniku samostatnej Československej republiky, bol vydaný v Prahe až v roku 1929. Súčasťou zväzku č. 53 československej štatistiky boli údaje o pohybe obyvateľstva v Československej republike v rokoch 1919 a 1920. Príčina prečo tieto informácie boli tlačou vydané až po 9–10 rokoch spočívala v technických dôvodoch, kedy definitívne spracovanie výkazov o prirodzenom pohybe obyvateľstva mohlo byť uskutočnené až po spracovaní výsledkov sčítania ľudu v roku 1921. Zošit číslo 1 je rozdelený do dvoch častí. Prvá z nich prináša údaje za rok 1919 a druhá v rovnakom triedení tabuliek a ich obsahovej náplni za rok 1920. Celkovo Pohyb obyvateľstva v republike Československej v rokoch 1919 a 1920 obsahuje 54 tabuliek.

Zväzok číslo 59 československej štatistiky rovnako ako v prvom zošite je rozdelená do dvoch častí a obsahuje údaje za dva roky, 1921 a 1922. Definitívne dáta o pohybe obyvateľstva boli spracované podobným spôsobom ako definitívne dáta v predchádzajúcom prípade a publikované v rovnakom roku ako predchádzajúci Pohyb obyvateľstva. V publikačnom a spracovateľskom pláne boli urobené len niektoré malé zmeny, na ktoré upozorníme nižšie. Pohyb obyvateľstva za roky 1921 a 1922 obsahuje 55 tabuliek.

V poradí tretí zväzok číslo 63 s údajmi o prirodzenom pohybe obyvateľstva mapuje roky 1923 a 1924. Svojím obsahom a usporiadaním nadväzuje na predchádzajúce zväzky. Celkovo v ňom bolo publikovaných 55 tabuliek. Tlačou vyšiel v Prahe v roku 1930.

Rok 1925 bol pre demografickú štatistiku prirodzeného pohybu kľúčovým rokom. Výnosom ministerstva vnútra č. 82.985/8 – 1924 došlo k zjednoteniu spravodajskej služby pre štatistiku prirodzeného pohybu obyvateľstva s platnosťou od 1. januára 1925. Číselným spracovaním dát bol poverený Štátny úrad štatistický a celkový obsah zisťovania bol rozšírený v súlade s nárokmi vtedajšej vedy. Výnos ministerstva ďalej zrušil platnosť dovtedajších predpisov o štatistických výkazoch, a to o pohybe obyvateľstva a príčinách smrti §§ 131 – 136 matričnej úpravy č. 80.000/1906 pre Slovensko a Podkarpatskú Rus a výnos bývalého rakúskeho ministerstva vnútra zo

dňa 8. februára a 17. apríla 1895 č. 18.632 ex 1984 a z 26. marca 1896, č. 8973 pre ostatné územia. V českých krajinách sa tak skončila prax, kedy boli štvrťročné výťahy z matrik posielané matričnými úradmi prostredníctvom okresných a zemských politických správ. Tie boli nahradené individuálnymi sčítacími lístkami odosielanými každý mesiac do 5. dňa v nasledujúcom mesiaci priamo Štátnemu úradu štatistickému. Na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi sa sčítacie lístky používali už v predchádzajúcej dobe, pričom od roku 1925 došlo len k rozšíreniu ich obsahu a k vzniku samostatného sčítacieho lístku o legitimizovaní nemanželského dieťaťa. Okrem toho je potrebné upozorniť ešte na jeden závažný prvok. Súčasťou nových sčítacích lístkov sa stala otázka, ktorá mala za úlohu zistiť posledné bydlisko registrovaných osôb. V porovnaní s predchádzajúcim spôsobom zisťovania to bol prevratný jav. Dovtedajšia prax pre zaradenie jednotlivých pôrodov, úmrtí a legitimizácii dieťaťa do obcí, okresov a krajín používala miesto, kde k tejto udalosti došlo bez ohľadu na bydlisko matky, zomrelého alebo legitimizovaného dieťaťa. Len v prípade triedenia sobášov sa ako triediaci znak používalo bydlisko nevesty. Od roku 1925 sú tak údaje v *Pohyboch obyvateľstva* publikované podľa miesta posledného bydliska.

Ako sme uviedli, základom pre zber údajov o pohybe obyvateľstve v medzivojnovom Československu sa tak od roku 1925 stali štyri sčítacie lístky, ktoré matrikári mali povinnosť vypísať pri každej matričnej udalosti a následne za daný mesiac zaslať najneskôr do piateho dňa nasledujúceho mesiaca.

Prvý z nich A. *Sčítací lístok oddavkový* obsahoval nasledujúce údaje:

1. poradové číslo sčítacieho lístku,
2. meno a sídlo matričného úradu a rok,
3. poradové číslo zápisu,
4. deň, mesiac a rok uzatvorenia sobáša,
5. budúce spoločné bydlisko novomanželov,
6. meno a priezvisko ženích a nevesty,
7. deň, mesiac a rok narodenia ženícha a nevesty,
8. rodinný stav ženícha a nevesty,

U ovdovelých a rozlúčených ženíchov a neviest sa zvlášť malo zapísať:

- A. koľký sobáš uzatvárajú,
- B. kedy začalo vdovstvo alebo stav rozlúčenosti,
- C. koľko detí z predchádzajúceho manželstva žije,

9. rodisko (obec, súdny okres, krajina) nevesty a ženícha,
10. posledné bydlisko (obec, súdny okres, krajina) nevesty a ženícha,
11. štátna príslušnosť nevesty a ženícha,
12. národnosť nevesty a ženícha,
13. náboženské vyznanie nevesty a ženícha,
14. druh povolania nevesty a ženícha,
15. postavenie k povolaniu nevesty a ženícha,
16. v prípade, že nemá nevesta vlastné povolanie, aké je povolanie a postavenie v povolani jej otca, respektíve živila,
17. bol medzi ženíchom a nevestou príbuzenský vzťah a aký.

Ďalšou súčasťou lístku bol priestor pre osobitné poznámky matrikára, ktoré mal vyplniť v určitých prípadoch (pozri nižšie). Ako posledné mal matrikár uviesť miesto, dátum vypísania lístku a ten následne vlastnoručne podpísať.

Druhý sčítací lístok B. *Sčítací lístek rodný* prinášal údaje o narodených deťoch. Konkrétne sa v ňom uvádzali nasledujúce informácie:

1. poradové číslo sčítacieho lístku,
2. meno a sídlo matričného (farského) úradu a rok,
3. poradové číslo zápisu,
4. meno a priezvisko dieťaťa,
5. dátum narodenia (deň, mesiac, rok),
6. rodisko (obec, súdny okres, krajina),
7. pohlavie (mužské či ženské),
8. pôvod (manželský či nemanželský),
9. vitalita (narodilo sa živé či mŕtve),
10. kto pomáhal pri pôrode (lekár či pôrodná baba),
11. náboženské vyznanie dieťaťa,
12. kedy rodičia uzavreli sobáš (deň, mesiac, rok),

Ďalej lístok obsahoval údaje o otcovi (manželskom či prirodzenom) a matke:

13. deň, mesiac a rok narodenia rodičov,

V dobe narodenia dieťaťa:

14. rodinný stav otca a matky,
15. bydlisko (obec, súdny okres, krajina) otca a matky,
16. štátna príslušnosť otca a matky,
17. národnosť otca a matky,

18. náboženské vyznanie otca a matky,
 19. druh povolania otca a matky,
 20. postavenie k povolaniu otca a matky dieťaťa,
 21. v prípade, že nemá nemanželská matka vlastné povolanie, aké je povolanie a postavenie k povolaniu jej otca respektíve žiteľa,
 22. koľké dieťa sa narodilo matke,
 23. koľko z nich doposiaľ zomrelo,
 24. koľké dieťa sa jej narodilo z terajšieho manželstva (po uzatvorení sobáša),
 25. kedy sa narodilo jej posledné predchádzajúce dieťa (deň, mesiac, rok),
 26. bol pôrod jednoduchý, či narodilo sa dieťa ako dvojča, trojča atď.,
 27. žije nemanželská matka s otcom nemanželského dieťaťa v spoločnej domácnosti,
 28. nastal pôrod doma, v liečebnom ústave a v ktorom, či inde a kde,
- Rovnako ako v predchádzajúcom lístku bol súčasťou rodného lístku priestor pre osobitné poznámky matrikára, ktoré mal vyplniť v určitých prípadoch.

Špecifickým prvkom, ktorý v prirodzenej mene obyvateľstva zisťoval a publikoval v medzivojnovom období Štátny štatistický úrad, bola legitimácia nemanželských detí. Od 1.1. 1925 bol za týmto účelom používaný špeciálny sčítací lístok C. *Sčítací lístok o legitimácii*. Obsahoval:

1. poradové číslo sčítacieho lístku,
2. meno a sídlo matričného (farského) úradu a rok,
3. poradové číslo zápisu narodenia v rodnej matrike,
4. dátum záznamu legitimácie (deň, mesiac, rok),
5. dátum uzavretia sobáša rodičov (deň, mesiac, rok),
6. meno (krstné, rodné) a priezvisko legitimizovaného dieťaťa,
7. dátum narodenia (deň, mesiac, rok),
8. rodisko (obec, súdny okres, krajina),
9. pohlavie (či mužské alebo ženské),
10. náboženské vyznanie dieťaťa,
11. terajšie bydlisko dieťaťa (obec, súdny okres, krajina).

Údaje o otcovi a matke:

12. dátum narodenia (deň, mesiac, rok),
13. štátna príslušnosť,
14. národnosť,

15. náboženské vyznanie,
16. povolanie a postavenie k povolaniu otca v dobe legitimácie dieťaťa,
17. povolanie a postavenie k povolaniu matky v dobe narodenia dieťaťa,
18. v prípade, že nemá nemanželská matka vlastné povolanie, uviesť povolanie a postavenie v povolaní jej otca respektíve žiteľa.

Posledným sčítacím lístkom, ktorý bol v medzivojnovom období používaný za účelom získania údajov o prirodzenej mene obyvateľstva bol D. *Sčítací lístek úmrtní*.

Obsahoval:

1. poradové číslo sčítacieho lístku,
2. meno a sídlo matričného (farského) úradu a rok,
3. poradové číslo zápisu,
4. meno a priezvisko zomrelého,
5. dátum úmrtia (deň, mesiac, rok),
6. miesto úmrtia (obec, súdny okres, krajina),
7. pohlavie (mužské či ženské),
8. rodinný stav,
9. dátum narodenia (deň, mesiac, rok),
10. rodisko zomretého (obec, súdny okres, krajina),
11. posledné bydlisko (obec, súdny okres, krajina),
12. štátna príslušnosť zomretého,
13. národnosť zomretého,
14. náboženské vyznanie zomretého,
15. druh povolania,
16. postavenie v povolaní,
17. základné ochorenie,
18. komplikácie, ochorenia združené a pod.,
19. bezprostredná príčina smrti,
20. išlo o ochorenie nákazlivou chorobou alebo o ochorenie z povolania,
21. druh násilnej smrti (samovražda, úraz, zločin),
22. ktorý lekár liečil zomretého,
23. zistená príčina smrti lekárom,
24. u detí do jedného roku: bolo kŕmené len prírodnou výživou (dojčením), či len umelou alebo zmiešanou ,
25. u detí mladších 10 rokov: pôvod (manželské či nemanželské),

26. u detí a osôb bez vlastného povolania: povolanie a postavenie v povolani ich živateľa,

27. u žien: počet všetkých detí (živo i mŕtvo narodených) a koľko z nich je doposiaľ nažive,

28. nastalo úmrtie doma, v liečebnom ústave, či inde a kde.

V nadväznosti na tieto zmeny boli vydané záväzné inštrukcie pre matričné úrady, ako majú poskytovať demografické údaje. Vo všeobecnosti boli rozdelené do troch častí: Predpisy všeobecné, Predpisy zvláštne a Záverečné predpisy a 14 paragrafov.

Prvá časť obsahovala 7 paragrafov:

§ 1 deklaroval príčinu prečo vznikli nové sčítacie lístky od 1. januára 1925 a tiež definoval, ktoré sčítacie lístky sa pre zber údajov o prirodzenom pohybe obyvateľstva vyplňajú.

§ 2 zavádzal povinnosť matrikárovi vyplniť predpísaný sčítací lístok o každom sobáš, narodení, legitimizácii nemanželského dieťaťa a o úmrtí.

§ 3 ustanovil povinnosť matrikárovi skôr ako zapíše sobáš, narodenie, legitimizáciu alebo úmrtie do matriky, že musí vyplniť príslušný sčítací lístok, a to podľa otázok, ktoré obsahuje. V prípade, že ide o údaje, ktoré sú zrejmé z verejných listín a ktoré osoba hlásiaca matričný prípad má pri sebe, musí ich podľa týchto listín skontrolovať. Ak nemôže ohlasujúca osoba podať odpoveď na všetky otázky alebo ak v písomnom oznámení chýbajú niektoré údaje, ktoré sa majú zapísať do sčítacieho lístku, nesmie sa aj napriek tomu zápis do sčítacieho lístku odložiť na neskôr. V takomto prípade je povinnosť matrikára si vyžiadať od osoby dodatočne tieto údaje doložiť a podľa nich následne doplní sčítací lístok.

Ak matrikár nie je schopný získať odpoveď na niektorú z otázok v sčítacom lístku (napríklad u nájdených mŕtvol, ktorých totožnosť sa nepodarilo zistiť), uvedie na sčítacom lístku v poznámke, prečo daná otázka nebola zodpovedaná.

V prípade, že má matrikár podozrenie, že niektorí z verejných ústavov, ktoré majú povinnosť poskytovať potrebné štatistické údaje, svoju úlohu opakovane neplní, musí o tom podať správu Štátnemu úradu štatistickému.

§ 4 popisuje ako sa majú uskutočniť potrebné zápisy do sčítacích lístkov. Každý z nich má byť vypísaný perom nie ceruzkou, čitateľne, pričom číselné údaje sa majú uvádzať číslami a ostatné slovom bez použitia skratiek.

§ 5 sčítacie lístky sa vyplňajú len pri matričných prípadoch, ktoré sa do matriky zapisujú pod poradovým číslom. Ak bol ručný zápis z matriky vymazaný a preruší sa

tak poradie čísel, toto prerušenie musí matrikár vysvetliť v poznámkovej časti nasledujúceho sčítacieho lístku.

§ 6 matrikár je povinný neposkladané sčítacie lístky v zalepenej služobnej obálke bez sprievodného listu zaslať najneskôr do 5. dňa nasledujúceho mesiaca priamo Štátnemu úradu štatistickému v Prahe. Do zásielky je potrebné dať všetky sčítacie lístky, ktoré sa vzťahujú na zápisy z minulého mesiaca.

V ľavom rohu na líci obálky matrikár napíše najnižšie a najvyššie poradové číslo matričného zápisu a počet sčítacích lístkov podľa druhu.

V prípade, že v danom mesiaci nebol žiadny matričný zápis daného druhu, nepodá matrikár zápornú správu, ale na obálku uvedie nulu a v prípade, že nebol ani jeden matričný zápis celkovo, zašle prázdnu obálku, na ktorú napíše nulu.

§ 7 Tlačiva a obálky dodáva Štátny úrad štatistický v Prahe. Ak príslušnému matričnému obvodu dochádza zásoba týchto tlačív, upovedomí o tom súčasne pri mesačnom predkladaní výkazov.

Paragraf tiež zakazoval používať tlačivá a obálky na iné účely, pričom upozorňoval na potrebu ich šetrenia. Keďže bolo možné v sčítacích lístkoch robiť opravy, tak Štátny štatistický úrad nabádal matrikárov, aby len časť z nich vyšla nazmar.

Druhú časť pokynov predstavovali zvláštne predpisy. Celkovo išlo o 6 paragrafov (§ 8 – 13), v ktorých boli už konkrétne pokyny na vyplňanie jednotlivých sčítacích lístkov.

§ 8 Národnosť – definoval pojem národnosť a podával pokyn ako ju má matrikár zapísať. Pod národnosťou sa rozumela kmeňová príslušnosť, ktorej hlavným znakom je materský jazyk. Židom bolo umožnené uviesť židovskú národnosť. Matrikár nesmel označovať za národnosť príslušnosť k určitému územiu, napríklad Moravan, Hanák a podobne. Údaj o národnosti mal byť zapísaný tak ako ho uviedla osoba, ktorá ohlasovala matričné údaje.

§ 9 Náboženské vyznanie – malo byť zapisované presne, podľa právneho stavu v danom okamihu. Nestačilo pri tom uviesť len „katolícke“ alebo „evanjelické“ ale matrikár musel uviesť, či osoba je rímsko- katolíckeho, grécko- katolíckeho alebo arménsko- katolíckeho vyznania. V prípade evanjelickej cirkvi bolo potrebné urobiť tiež detailnejší zápis denominácie (napr. evanjelickej cirkvi česko- bratskej, evanjelickej cirkvi augsburského vyznania a podobne).

§ 10 Povolanie a postavenie v povolani – matrikár okrem všeobecných názvov ako kováč, kupec, prípadne roľníctvo, stavebníctvo a podobne musel uviesť tiež

postavenie, ktoré táto osoba má v udanom povolaní. V praxi to znamenalo, že sa muselo uviesť, či osoba je kováčsky majster, pomocník, či je samostatný kupec alebo kupecký mládenec, staviteľ alebo asistent staviteľský atď. V prípade verejných úradníkov a vojenských osôb sa tiež zapisovala služobná hodnosť. V prípade, že v čase zápisu bola osoba bez zamestnania, matrikár mal zistiť a uviesť posledné povolanie a postavenie v ňom.

§ 11 O narodených – matrikár mal vyplniť sčítací lístok rodný pre každé živo i mŕtvo narodené dieťa. Za mŕtvo narodené dieťa sa pritom považovalo dieťa, ktoré od pôrodu nejavilo žiadne známky života (tep, dych), pričom sa k nim nerátali plody porodené do konca 28. týždňa tehotenstva. Matrikár mal povinnosť zapísať rodný lístok aj pre živonarodené dieťa, ktoré už v čase zápisu do matriky nežilo alebo hneď pri pôrode zomrelo. Pri zápise viacpočetných pôrodov (dvojčatá, trojčatá a pod.) sa mal pre každé z nich vyplniť rodný lístok, pričom sa na ňom malo v poznámke uviesť, že ide o „dvojča“, „trojča“ a pod. V prípade, že dieťa bolo nájdené, deň, mesiac a rok narodenia sa uvádzali podľa dátumu nájdenia, pričom sa v poznámke malo uviesť, že ide o nájdené dieťa. Ak sa dieťa narodilo v útulku, pôrodnici, nemocnici alebo na lodi, matrikár mal povinnosť túto skutočnosť uviesť v poznámke. Nemanželský otec (tiež prirodzený otec) sa do sčítacieho lístku mal uvádzať len vtedy, ak podľa § 164 občianskeho zákona alebo § 41 zákonného článku XXXIII z roku 1894 sa jeho meno uvádza v rodnej matrike.

§ 12 O legitimovaných – bližšie inštrukcie neboli uvedené. Matrikár sa mal pridŕžiavať legitimačného spisu alebo listín k nemu priložených.

§ 13 O zomretých – v pokynoch upozorňovali, že matrikár nemá vypisovať úmrtný lístok pri deťoch mŕtvonarodených. U zomretých osôb, ktoré boli nájdené, sa namiesto dňa, mesiaca a roku úmrtia uvádzal deň, mesiac, rok nájdenia a v poznámkach sa potom malo uviesť, že ide o „nájdenú mŕtvolu“.

Údaje o základnej chorobe a o bezprostrednej príčine smrti musí matrikár do sčítacieho lístka zapísať presne podľa ohladacích listín, ktoré vystavil lekár. Okrem toho sa určila povinnosť matričným úradom tieto ohladacie lístky zaslať Štátnemu úradu štatistickému v prípade, ak si ich vyžiada.

V záverečných predpisoch pod § 14 sa upozorňovalo na zrušenie doterajších predpisov o štatistických výkazoch o pohybe obyvateľstva a príčinách smrti, a to §§ 131 – 136 matričnej úpravy č. 80.000/1906 pre Slovensko a Podkarpatskú Rus

a výnos bývalého rakúskeho ministerstva vnútra z dňa 8. februára a 17. apríla 1895 č. 18.632 ex 1894 a z dňa 26. marca 1896 č. 8973.

Predmetné zdokonalenie spravodajskej služby a rozšírenie obsahu zisťovaných údajov v rámci demografickej štatistiky prirodzeného pohybu obyvateľstva umožnilo tiež výrazne rozšíriť obsah publikácie *Pohyb obyvateľstva*. Okrem výrazného obsahového rozšírenia publikácia prešla aj zmenami logického usporiadania jednotlivých jej častí. Kým predchádzajúce *Pohyby obyvateľstva* neboli rozdelené do jednotlivých častí, respektíve tvorili ich vždy dve časti reprezentujúce každá zvlášť predmetný rok a tabuľky išli v poradí za sebou, *Pohyb obyvateľstva 1925–1927* vydaný ako zväzok č. 77 tvorí celkovo šesť častí. Každá z nich obsahuje zvlášť číslované tabuľky. Keďže sa upustilo od publikovania údajov, kde jednotlivé kapitoly tvorili roky a prešlo sa na rozdelenie, kde kapitoly tvoria demografické udalosti, bolo nutné odlíšiť niektoré tabuľky indexmi (malými písmenami a,b,c) pre rozlíšenie daného roku. Celkovo bola pramenná publikácia rozdelená do nasledujúcich častí:

Popisná časť bola tvorená predhovorom, vzorcami sčítacích lístkov pre štatistiku prirodzenej meny obyvateľstva a inštrukciami pre matričné úrady.

Tabuľkovú časť tvorili:

Přehled přirozené měny obyvatelstva (nemá samostané číslovanie),

I. Sňatky

II. Narození

III. Zemřelí

IV. Legitimace nemanželských dětí

V. Manželství soudně rozvedená, rozloučená a prohlášená za neplatná.

Publikácia *Pohyb obyvateľstva v Československé republice v letech 1925–1937* vyšla v Prahe v roku 1932 ako 77 sväzok Československej štatistiky a 4. zošit Pohybu obyvateľstva Rady XIV.

V poradí piatej zošit *Pohybu obyvateľstva* ako 121 zväzok Československej štatistiky bol vydaný v Prahe v roku 1936 a reprezentoval údaje o pohybe obyvateľstva v Československu v rokoch 1928–1930. Spôsob zisťovania a spracovania údajov v plnej miere nadväzoval na predchádzajúcu publikáciu. Určitými zmenami však z finančných dôvodov prešiel rozsah tabuliek. Niektoré dostali novú úpravu, iné boli skrátené tým, že sa vynechal súčet za celý štát a uverejnené dáta zodpovedali len jednotlivým krajinám, alebo naopak boli zverejnené len úhrny za celé Československo. Okrem toho v niektorých boli údaje za jednotlivé roky nahradené

súčtom za trojročné obdobie a tiež boli obmedzené údaje o povolani v krajinách len za triedy povolania, pričom skupiny povolania boli publikované len za celý štát. Celkovo bola pramenná publikácia rozdelená do piatich častí:

A. Přehled přirozené měny obyvatelstva

B. Sňatky

C. Narození

D. Zemřelí

E. Legitimizace nemanželských dětí. Manželství soudně rozvedená, rozloučená a prohlášená za neplatná.

Výsledky definitívneho spracovania demografických údajov o pohybe obyvateľstva v rokoch 1931–1933 poskytuje v poradí 145. zväzok Československej štatistiky a zároveň 6. zošit *Pohybu obyvatel'stva*. Vydaný bol v Prahe v roku 1938. Spôsob zisťovania, spracovania údajov i hlavné zásady ich publikovania zostali rovnaké ako v rokoch 1925–1930. Na rozdiel od predchádzajúceho vydania, v ktorom niektoré tabuľky mali obmedzený rozsah, v tomto zväzku boli publikované v rozšírenej podobe. Oveľa dôležitejšou však bola implementácia klasifikácií použitých v sčítaní 1930. Pri okresných prehľadoch (napr. *Prehľad prirodzenej meny*) boli zvlášť triedené tiež údaje za obce, ktoré podľa výsledkov sčítania 1930 mali viac ako 10 tisíc obyvateľov. Podobne tiež údaje podľa veľkostných skupín obcí a triedenie dát podľa povolania sú viazané k sčítaniu 1930. V stupnici o postavení v povolani sú zvlášť uvádzaní zriadenci, ktorí predtým boli zaradení medzi robotníkov.¹ Druhy povolania boli vybrané podľa početnosti s akou sa vyskytovali v roku 1931. Pri spracovaní údajov za náboženské vyznanie bola hlavným triediacim znakom, pokiaľ to údaje dovoľovali, cirkevná príslušnosť.

V prehľade o prirodzenej mene obyvateľstva a tiež v tabuľke o zomretých podľa okresov sa prvýkrát objavujú tiež údaje za liečebné a humanitárne ústavy, v ktorých každoročne umiera väčší počet chovancov. Tieto osoby sa nezapočítavali do úhrnu za príslušný okres. Boli uvádzané len do celkového úhrnu za jednotlivé krajiny. Príčinou tohto javu je snaha o to, aby tieto úmrtia neskresľovali celkovú úmrtnosť v okrese. Chovanci ústavov síce mali trvalé bydlisko v týchto okresoch, ale

¹ Za zriadencov klasifikácia považovala nižších odborných zamestnancov (napr. predavačky, vrchných strojníkov, pokladníkov, pilotov, obchodných cestujúcich, ošetrovateľky chorých a pod.), ďalej zamestnancov poverených prikazovaním práce robotníkom a dozorom nad nimi (napr. vrchní čašníci, továrenskí majstri), osoby uskladňujúce tovar (skladníci) a všetci zamestnanci takto nazvaní alebo vo verejnej službe im postavení na rovnakú úroveň (napr. podúradníci, strážnici, četníci).

v skutočnosti nepatria k vlastnému domácejmu obyvateľstvu. Na Slovensku takto boli vykazované údaje za ústav chorobomyseľných so sídlom v Plešivci spadajúci do politického okresu Rožňava. Ostatných liečebných ústavov ako sú napríklad pôrodnice, nemocnice, sa tieto opatrenia netýkali, pretože pobyt v nich bol obyčajne krátkodobý a nemenila sa ním obec bydliska ošetrovanej osoby.

Od roku 1931 boli v tabuľkách narodených mimo manželstva zaradené tiež deti, ktoré sa narodili partnerom vo zväzkoch, ktoré neboli štátom uznané za manželstvá. Išlo predovšetkým o židovské rituálne sobáše.

Dôležitou zmenou z metodického hľadiska prešlo aj publikovanie údajov o príčine smrti. To si vyžiadalo zavedenie novej nosologickej klasifikácie podľa IV. revízie z roku 1929, ktorá vstúpila do platnosti výnosom ministerstva verejného zdravotníctva a telesnej výchovy z dňa 19. novembra 1930, č. 36.812.

Posledné medzivojnové pramenné dielo mapujúce prirodzený pohyb v medzivojnovom Československu bolo vydané v Prahe až v roku 1941. Z tohto dôvodu dostal pomenovanie *Pohyb obyvateľstva v bývalém Československu v letech 1934 až 1937*. Celkovo predstavuje 163. zväzok „Pramenného diela Ústředního statistického úřadu“ a v rade XIV. je siedmym zošitom. Svojím zberom dát, ich spracovaním a celkovou logickou koncepciou publikovaných údajov nadväzuje na predchádzajúci zošit. Opatrenia, ktoré boli v predchádzajúcich dvoch zošitoch urobené v dôsledku finančných nákladov, boli v tomto Pohybe obyvateľstva takmer úplne odstránené, a preto rozsahovo zodpovedá zväzku č. 77.

Po Mníchovskej konferencii a najmä Viedenskej arbitráži, ktoré viedli k odtrhnutiu rozsiahleho územia Slovenska susednému Maďarsku a čiastočne aj Nemecku a Poľsku sa situácia s publikovaním demografických štatistických údajov veľmi skomplikovala. V roku 1939 navyše zaniklo Československo a aj keď po vzniku samostatného okliešteného Slovenského štátu (Slovenskej republiky 1939–1945) došlo k vytvoreniu nového Štátneho štatistického úradu v Bratislave, tento nedokázal v plnej miere a rozsahu spätne publikovať demografické údaje v takom rozsahu, ako tomu bolo počas existencie medzivojnového Československa. Preto obdobie rokov 1938–1945 je špecifickým pri rekonštrukcii populačných dejín Slovenska, a to predovšetkým z dôvodu značne obmedzeného rozsahu a doby publikovaných údajov, ako aj skutočnosti, že tieto reflektujú len populáciu „oklieštenej“ vojnovnej Slovenskej republiky bez zabratých území. Predmetné údaje navyše nikdy neboli pritom publikované sumárne v *Pohyboch obyvateľstva*, ako tomu bolo

v predchádzajúcom období, ale len útržkovito v rámci edície *Štatistické zprávy*. Väčšinou pritom išlo len o základné údaje a len sporadicky boli publikované niektoré podrobnejšie triedenia. Navyše posledné dostupné *Štatistické zprávy* vyšli v roku 1943, takže nepokrývajú ani celé problematické obdobie.

Po druhej svetovej vojne a obnovení Československej republiky vystala potreba rekonštrukcie demografických údajov, a to nielen za celé obdobie rokov 1938–1945, ale aj za celé územie Slovenska vrátane zabratých obcí po Mníchovskej dohode a Viedenskej arbitráži. V rokoch 1945 a 1946 sa na matričných úradoch, ktoré boli počas mesiacov, keď na území Slovenska prebiehali vojnové operácie, opustené alebo ich riadny chod bol inak narušený, realizovali dodatočné zápisy jednotlivých demografických udalostí. Súčasne s tým prebiehalo získavanie údajov z matrik obcí, ktoré boli po Viedenskej arbitráži a Mníchovskej konferencii podstúpené Nemecku, Maďarsku alebo Poľsku. To malo viesť k rekonštrukcii početnosti demografických udalostí prirodzeného pohybu obyvateľstva na území celého Slovenska. Okrem toho bolo tiež potrebné usporiadať sieť matrik v zmysle dohody so ZSSR z 29.6.1945 o určení hraníc, podľa ktorej sa k ZSSR pripojilo 12 obcí a naopak k ČSSR sa pripojila 1 obec, ako aj v zmysle mierovej zmluvy s Maďarskom (10.2.1947), podľa ktorej sa z Maďarska k ČSR pripojili 3 obce (Jarovce, Rusovce a Čunovo). K samotnému usporiadaniu a publikovaniu získaných údajov v pramennom diele *Pohyb obyvateľstva na Slovensku v rokoch 1945–1948* však došlo až so značným časovým odstupom v rokoch 1956–1957.

Celkovo je pramenné dielo tvorené 9 časťami. Po Predslove sú uverejnené základné údaje o pohybe obyvateľstva v Československej republike, Česku a na Slovensku v rokoch 1919–1957. Ďalších 8 častí je už následne označených písmenami:

- A. Prehľad prirodzeného pohybu obyvateľstva na Slovensku v rokoch 1945–1948
- B. Sobáše
- C. Narodení
- D. Zomrelí
- E. Príčiny smrti
- F. Vek obyvateľstva
- G. Stavy obyvateľstva
- H. Dodatok

Pramenné dielo v niektorých prípadoch plne nenadväzovalo na rozsah a spôsob triedenia údajov, ktoré za predmetné roky 1945 – 1948 boli aplikované v Česku.

Príčinou bola skutočnosť, že Slovenský štatistický úrad, ktorý pripravoval publikáciu, vychádzal v niektorých prípadoch z triedení, ktoré aplikoval ešte jeho predchodca Štátny plánovací a štatistický úrad v Bratislave. Keďže však bola snaha o čo najväčšiu kompatibilitu, ponechali sa v pramennej publikácii niektoré druhy údajov, ktoré sa už dlhšie nesledovali (v kontexte roku publikovania pramenného diela). Išlo napríklad o niektoré demografické udalosti triedené podľa náboženského vyznania. Samotná štatistická evidencia náboženstva pritom bola zrušená na základe úradného oznámenia v čiastke 107/1954 Ú. v. z 2.9.1954. Obdobne židovská a cigánska národnosť sa zisťovali len do roku 1950.

Pri triedení povolania a sociálnej príslušnosti bola aplikovaná triediaca schéma aplikovaná pri spracovaní súpisu obyvateľstva zo 4.10.1946, a to konkrétne schéma tzv. osobného povolania. Rodinní príslušníci sa podľa nej klasifikovali na základe povolania žiteľa a v prípade osôb na odpočinku podľa posledného vykonávaného povolania. Keďže spomenutý súpis umožnil spresnenie počtu obyvateľov v jednotlivých obciach, od roku 1946 v pramennom diele bolo možné údaje o prirodzenom pohybe publikovať nielen podľa okresov, ale aj za mestá s viac ako 10 tis. obyvateľmi. Údaje podľa okresov sú pritom spracované v zmysle platného územnosprávneho členenia v konkrétnom danom roku.

Počty udalostí o zomretých osobách triedených v kombinácii s príčinou smrti boli publikované podľa V. revízie medzinárodnej klasifikácie príčin smrti (z roku 1938), a to bez rozčlenenia na podskupiny. V rámci H. časti Dodatok je pritom táto klasifikácia podrobne publikovaná.

Z hľadiska názvoslovia boli pre rok 1945 použité staré názvy niektorých okresov, pričom v rokoch 1946–1948 už išlo o nové názvy (napr. pôvodný názov Stará Ďala po novom Hurbanovo, Feledince = Jesenské, Parkan = Štúrovo, Tornaľa = Šafárikovo, Guta = Kolárovo, Kráľovský Chlumeč = Kráľovský Chlmec).

Počnúc rokom 1949 sa údaje o pohybe obyvateľstva Slovenska opätovne publikovali spoločne v jednom zväzku edície Československá štatistika, a to v členení Československo, české kraje a Slovensko. Československá demografická štatistika tak nadviazala na medzivojnovú prax a opätovne tiež obnovila aj publikačnú sériu *Pohybov obyvateľstva*, ktoré vychádzali za každý jeden rok. Výnimkou boli len spomínané prvé povojnové roky (1945–1948). Od roku 1949 (vrátane) tak bol do publikačnej praxe zavedený model, že každé jedno pramenné dielo (*Pohyb obyvateľstva*) pokrýva demografické údaje za jeden kalendárny rok. V takejto podobe

boli následne vydané aj nami analyzované posledné dve pramenné diela, a to Pohyb obyvateľstva pre rok 1949 a 1950.

Definitívne spracované a publikované údaje o pohybe obyvateľstva v Československu, českých krajoch a na Slovensku za rok 1949 boli vydané v Prahe v roku 1955, a to konkrétne v pramennom diele *Pohyb obyvateľstva v Republice Československé v roce 1949*. Nadviazal na XIV. radu edície Československá statistika, no samotné spracovanie sa do značnej miery odlišovalo od prechádzajúcich. Tou najdôležitejšou zmenou bolo, že v jednotlivých oddieloch sa nepublikovali výsledky za jednotlivé okresy. Základné údaje o počte udalostí a niektorých vybraných demografických ukazovateľoch sú uverejnené len v prehľadovej tabuľke publikovanej v A časti pramenného diela a v časti týkajúcej sa príčin smrti. Z priestorového hľadiska je však každá úvodná tabuľka jednotlivých častí pramenného diela doplnená o triedenie predmetných demografických udalostí do krajskej úrovne a podľa veľkostných skupín obcí. Publikované údaje tiež reflektujú zmeny v územnosprávnom členení. Konkrétne ide o zrušenie zemskeho zriadenia zákonom o krajskom zriadení č. 280/1948 Zb., novú úpravu okresných hraníc v Česku (vládne nariadenie o územnej organizácii okresov v českých krajinách č. 3/1949 Zb.) a na Slovensku (zákon Slovenskej národnej rady o územnej organizácii okresov na Slovensku č. 14/1949 Zb. SNR), ďalej úpravu postavenia krajských miest a zrušenie štatutárnych miest.

Zmenami prešiel aj samotný obsah pramenného diela. Tradične na začiatku je publikovaná prehľadová retrospektívna tabuľka o pohybe obyvateľstva v Československu, českých krajinách a na Slovensku v rokoch 1919–1949. Tá je oproti predchádzajúcim však obohatená o rozluky, ústavné pôrody, zomretých novorodencov a zahraničné sťahovanie.

Prehľadová tabuľka o pohybe obyvateľstva v roku 1949 podľa veľkostných skupín obcí, krajov, okresov a v mestách s 10 tis. a viac obyvateľmi bola rozšírená o rozluky, mimomanželské deti, ústavné pôrody, nezrelé (nedonosené) deti a zomreté deti do 28 dní od pôrodu. Údaje týkajúce sa veľkostných skupín obcí pritom mali čiastočne substituovať neexistujúcu štatistiku pohybu obyvateľstva žijúceho v mestách a na vidieku.

V časti týkajúcej sa údajov o sobášoch boli v porovnaní s predchádzajúcimi rokmi odstránené údaje o sobášoch ovdovelých a rozlúčených osôb podľa veku v kombinácii s dobou od zániku posledného manželstva a počtom detí, ktoré vzišli

z tohto zväzku. Okrem toho bola vynechaná aj tabuľka o počte sobášov mužov podľa veku a ich povolania. Zaujímavosťou je, že v roku 1949 bola v sčítacích lístkoch oddavkových a rodných zaradená aj otázka, či snúbenci alebo rodičia dostali alebo žiadali o pôžičku podľa zákona o štátnej podpore novomanželom č. 56/1948 Zb., no tieto údaje sa napokon pre nízku spoľahlivosť do spracovania nedostali.

V časti narodených bola doplnená do tabuľky o veku matky pri narodení dieťaťa jeho vitalita. Viaceré tabuľky v tejto sekcii tiež boli rozšírené o znak zrelosti (donosenosti) narodených detí, ktorá sa prvýkrát zisťovala práve v roku 1949. Jej zaradenie medzi zisťované znaky malo priniesť objektivizované údaje pri cílenom potláčaní dojčenskej a novorodeneckej úmrtnosti. Ďalšie zmeny sa týkali napríklad zjemnenia vekového detailu (napr. u matiek do 20 rokov) v niektorých tabuľkách. Doplnená tiež bola napríklad zárobková činnosť matiek (a nielen u detí narodených nevydatým ženám). Na druhej strane obdobne ako u sobášov, boli vypustené tabuľky o veku otcov a matiek v kombinácii s ich povolaním.

V prípade údajov o zomretých bola tiež doplnená tabuľka prezentujúca údaje o zomretých novorodencoch triedených podľa pohlavia a zrelosti. Tento znak bol doplnený aj v niektorých ďalších tabuľkách, v ktorých sa nachádzali údaje o zomretých deťoch do 1 roka života. V roku 1949 boli publikované počty zomretých podľa pohlavia, veku a roku narodenia nielen za Československo, Česko a Slovensko, ale aj za každý kraj a veľkostnú skupinu obce. Zámerom bolo pripraviť podklady pre konštrukciu špeciálnych regionálnych úmrtnostných tabuliek.

Najdôležitejšou zmenou v časti o príčinách smrti bolo zavedenie novej Medzinárodnej štatistickej klasifikácie chorôb, úrazov a príčin smrti (1948) s platnosťou od 1. januára 1949. Vo väčšine tabuliek bol aplikovaný jej tzv. Malý zoznam. Zrušené bolo publikovanie kombinačného triedenia príčin smrti podľa národnosti, náboženského vyznania a rodinného stavu zomretých.

Opätovne do pramenného diela bola zaradená časť týkajúca sa údajov o rozvodoch, rozlukách a manželstvách prehlásených za neplatné. Ako je však uvedené v úvode, údaje za Slovensko nie je možné z rôznych organizačných dôvodov možné označiť za úplné.

Rok 1950 bol z hľadiska demografickej štatistiky významným medzníkom. Z hľadiska zisťovaných údajov pri jednotlivých demografických udalostiach došlo ku snahe zaviesť alebo upraviť aplikované číselníky s tými, ktoré boli použité pri národnom sčítaní ľudu 1950. Podľa zákona č. 268/1949 Zb. o matrikách, matriky vedené

duchovnými správami štátom uznaných cirkví tieto prešli od 1. januára 1950 do rúk orgánov ľudovej správy. Na Slovensku bolo vedením matrik poverených približne 1000 národných výborov, čím bola ukončená pôsobnosť približne rovnakého počtu cirkevných notariátov.²

V spojitosti s legislatívnou úpravou vedenia matrik ministerstvo zdravotníctva zaviedlo nový spôsob hlásenia narodených detí. Každé živé a každé mŕtve dieťa vážiace 400 g bolo úradne zaznamenané prostredníctvom *Hlásenia o narodení dieťaťa*, a to jednak národnému výboru poverenému vedením matrik pre obvod miesta narodenia a tiež okresnému národnému výboru (okresnému ústavu národného zdravia) v okrese narodenia dieťaťa. Tieto hlásenia podávali liečebné ústavy alebo lekári a pôrodné asistentky v teréne. Uvedeným adresátom museli pritom byť doručené do 24 hodín od narodenia dieťaťa. Zavedenie váhového kritéria umožnilo, aby sa váhový znak, ako aj znak telesnej dĺžky stali integrálnou súčasťou hlásení vďaka čomu sa znak zrelosti (donosenosti) stal len pomocným.

Podkladom pre demografickú štatistiku zomretých sa stal od 1. januára 1950 „*Liečebný a obhliadkový lístok*“. Ten bol zavedený výnosom ministerstva zdravotníctva č. I/7-7498/50 a publikovaný pod poradovým číslom 382/1950 v Zbierke obežníkov pre KNV. Podobne ako v prípade narodených detí, aj v tomto sa pri zomretých dojčatách sledovali údaje o ich váhe a dĺžke.

Podkladom pre demografickú štatistiku sobášov sa stala Žiadosť o uzavretie manželstva.

Zmenami prešla aj štatistika rozvodov. Jej gestorom sa od začiatku roka 1950 jednak stalo ministerstvo spravodlivosti a súčasne vzhľadom na legislatívne zmeny vyplývajúce z nového zákona o rodine č. 265/1949 Zb., sa zmenil aj spôsob spracovania údajov. Pre celé Československo došlo k unifikácii spôsobu právneho ukončenia manželstva, a to len rozvodom. Taxatívne vymedzené dôvody ukončenia manželstva prestali byť aktuálne, a preto došlo k ich preformulovaniu a vymedzeniu niektorých nových skupín (pozri nižšie).

Od roku 1950 došlo aj k významnej zmene z hľadiska zisťovania údajov o sťahovaní. Demografická štatistika sťahovania bola umožnená zavedením „*Štatistického záznamu prihlášky trvalého pobytu občana*“ podľa vyhlášky

² Prenesenie matričnej agendy na nových spravodajcov bolo podmienené výnosom štátneho úradu štatistického č. 340-28/12-49, uverejneným pod poradovým číslom 47/1950 v Zbierke obežníkov pre KNV.

ministerstva vnútra č. 448/1949 vydanéj k zákonu č. 52/1952 Zb., o hlásení obyvateľstva a o povoľovaní pobytu cudzincom. Vďaka tomu bolo umožnené štatisticky podchytiť vnútorné sťahovanie obyvateľstva československých štátnych príslušníkov, a to od 1. mája 1949. Ako spoľahlivé je však možné považovať až údaje od roku 1950.³ Pohyb občana sa zachytával v mieste jeho nového trvalého bydliska na miestnej ohlasovni (miestneho národného výboru, vo väčších mestách u orgánoch národnej bezpečnosti) vyplnením vyššie uvedeného tlačiva. Samotný tok údajov bol nastavený nasledujúco. Ohlasovne raz mesačne hromadne posielali všetky záznamy o novopristáňovaných osobách okresným službám štátneho úradu štatistického. Ten ich spracoval do tabuliek podľa okresu vystáhovania a zasielal k ďalšiemu centrálnemu spracovaniu. V prípade okresov na Slovensku išlo o štatistickú skupinu Slovenského plánovacieho úradu v Bratislave.⁴ Spracovanie podľa okresov vystáhovania sa tak realizovalo centrálné, pričom jednotlivé okresné služby štatistických úradov boli o celkovom počte vystáňovaných z ich okresu mesačne informované. Na začiatku 50. rokov sa spracovanie údajov o sťahovaní v rámci Československa týkalo len československých štátnych príslušníkov.⁵

Údaje o sťahovaní cez hranice československej republiky boli získavané kombinovaním viacerých zdrojov. V prípade pristáňovania československých štátnych občanov išlo o porovnávanie a doplňovanie dvoch prameňov, a to z reemigračného odboru ministerstva sociálnej starostlivosti a zo spomínanej prihlášky k trvalému pobytu občana. Dáta o vystáňovaných boli najprv získavané z vystáhovaleckej stanice ministerstva sociálnej starostlivosti a od druhej polovice roku 1950 od Čedoku (Československá dopravná kancelária), ktorý bol touto agendou po zrušení vystáhovaleckej stanice poverený. Základom štatistiky vystáňovaných boli údaje o vydaných vystáhovaleckých pasoch. Aj v tomto prípade spočiatku boli predmetom štatistického zisťovania len československí štátni občania.

³ V prvých mesiacoch od zavedenia sa napríklad stávalo, že na štatistických záznamoch nebolo uvedené predchádzajúce miesto bydliska.

⁴ Předmluva s. 4.

⁵ Osoby cudzej štátnej príslušnosti boli do štatistiky vnútorného a zahraničného sťahovania zahrnuté až od 1.7.1954.

3. Úvodné prehľadové tabuľky

Týmto názvom pomenúvame rôzne druhy prehľadových sumárnych tabuliek, ktoré boli v rámci *Pohybov obyvateľstva* v medzivojnovom období, ako aj v prvých povojnových rokoch publikované na začiatku každého pramenného diela a najčastejšie prezentovali základné údaje o počte demografických udalostí za príslušný kalendárny rok, alebo dlhšie časové obdobie.

Medzivojnové *Pohyby obyvateľstva* v prehľadovej tabuľke I prinášali základné údaje o prirodzenom pohybe obyvateľstva v sledovanom roku. Obsahom tejto tabuľky pre roky 1919–1927 boli počty:

1. sobášov
2. rozvodov dobrovoľných a nedobrovoľných
3. rozlúk a manželstiev prehlásených za neplatné
4. počet živonarodených, mŕtvo narodených a narodených spolu
5. zomretých
6. rozdiel medzi počtom živonarodených a zomretých v danom roku.

Okrem nich tieto počty udalostí boli priamo vzťahované na 1000 obyvateľov a tým následne vypočítané hrubé miery sobášnosti, rozvodovosti, pôrodnosti, úmrtnosti a prirodzeného prírastku.

Územný rozsah pokrýval v rokoch 1919–1927 informácie za župy, správny okres a vybrané mestá. Okrem toho publikované výsledky umožňujú vyššie uvedené údaje porovnať s jednotlivými krajinami medzivojnového Československa.

Od roku 1928 do roku 1937 však došlo k určitým zmenám. Z publikačného rámca boli vypustené údaje týkajúce sa počtu rozlúk, manželstiev prehlásených za neplatné, rozvodov dobrovoľných a nedobrovoľných v týchto tabuľkách. Ostatný obsah zostal zachovaný, pričom sa už vzťahoval na politický okres posledného bydliska, mestá s viac ako 10 tisíc obyvateľmi a tiež krajiny Československa.

Na tomto mieste je opätovne potrebné upozorniť, že regionálne porovnanie v rokoch 1919–1937 naráža na niekoľko takmer neprekonateľných problémov, ktoré sme spomenuli vyššie v samostatnej kapitole. Okrem územnosprávnych zmien, určitými zmenami v publikovaní údajov prirodzenej meny obyvateľstva prešli aj informácie za mestá. V rokoch 1919–1920 *Pohyby obyvateľstva* v Tabuľke I. obsahovali celkovo 34 miest.

Tabuľka č.1: Prehľad municipálnych miest a miest so zriadeným magistrátom na Slovensku⁶

Municipálne mestá			
Bratislava	Komárno	Banská Štiavnica a Banská Belá	Košice
Mestá so zriadeným magistrátom			
Svätý Jur	Kremnica	Spišská Belá	Spišské Vlachy
Modra	Trenčín	Jelšava	Bardejov
Pezinok	Žilina	Kežmarok	Gelnica
Skalica	Brezno nad Hronom	Levoča	Prešov
Trnava	Banská Bystrica	Spišské Podhradie	Sabinov
Nitra	Levice	Poprad	Rimavská Sobota
Nové Zámky	Lučenec	Rožňava	
Zvolen	Ružomberok	Spišská Nová Ves	

Išlo o bývalé municipálne mestá (Bratislava, Komárno, Banská Štiavnica a Banská Belá a Košice), ktoré stáli na úrovni žúp a mestá so zriadeným magistrátom (30), ktoré sa rovnali slúžnovským okresom.

Od roku 1921 do roku 1937 sa počet miest, za ktoré boli jednotlivé udalosti publikované, výrazne zredukoval na 15. V rokoch 1931–1937 k nim pribudli údaje za obce Petržalka, Guta, Piešťany, Handlová a Michalovce. Okrem toho sa zvlášť pre obdobie 1921–1937 uvádzali tiež údaje za expozitúry: Šahy a Vyšný Svidník.

Tabuľka č.2: Prehľad miest a obcí, za ktoré boli publikované údaje v Pohyboch obyvateľstva na Slovensku⁷

Bratislava, mestský okres	Trenčín	Banská Štiavnica a Banská Belá
Komárno	Žilina	Ružomberok
Trnava	Banská Bystrica	Spišská Nová Ves
Nitra	Levice	Košice mestský okres
Nové Zámky	Lučenec	Prešov

Určitou premenou prešiel nielen obsah týchto tabuliek, ale tiež logika ich usporiadania v samotnej publikácii, čo sa napokon odrazilo aj pri ostatných tabuľkách, ako si ukážeme nižšie.

V rokoch 1921–1924 predstavovali jednotlivé roky Pohybu obyvateľstva samostatnú časť publikácie. Preto napríklad Tabuľka I. na stránkach 9–11 *Pohybu obyvateľstva* z roku 1919–1921 obsahovala len údaje za rok 1919. Od *Pohybu obyvateľstva* z rokov 1925–1927 jednotlivé časti publikácie tvoria samotné procesy. Prehľad prirodzenej meny obyvateľstva predstavuje časť A.

⁶ ČSS z v. 53, s. 9–11.

⁷ ČSS z v. 59, s. 8–10.

V roku 1925–1927 síce boli ešte jednotlivé tabuľky rozdelené písmenami (a, b, c) pre jednotlivé roky, no boli uvedené za sebou. Od publikácie *Pohyb obyvateľstva* 1928–1930 obsahuje popisovaná tabuľka údaje o prirodzenej mene obyvateľstva v danom období, pričom je rozdelená do dvoch častí (I. a II.). Prvá obsahuje údaje o absolútnom počte a druhá tieto vzťahuje na 1000 obyvateľov. Celkovo boli pre územie Slovenska publikované nasledujúce Tabuľky I. a II.:

Tab. I. Prehľad prirodzenej meny obyvateľstva v roku 1919

Tab. I. Prehľad prirodzenej meny obyvateľstva v roku 1920

Tab. I. Prehľad prirodzenej meny obyvateľstva v roku 1921

Tab. I. Prehľad prirodzenej meny obyvateľstva v roku 1922

Tab. I. Prehľad prirodzenej meny obyvateľstva v roku 1923

Tab. I. Prehľad prirodzenej meny obyvateľstva v roku 1924

Tab. Ia. Prehľad prirodzenej meny obyvateľstva v roku 1925

Tab. Ib. Prehľad prirodzenej meny obyvateľstva v roku 1926

Tab. Ic. Prehľad prirodzenej meny obyvateľstva v roku 1927)

Tab. I. Prehľad prirodzenej meny obyvateľstva v roku 1928 až 1930 v číslach absolútnych

Tab. II. Prehľad prirodzenej meny obyvateľstva v roku 1928 až 1930 v číslach relatívnych

Tab. I. Prehľad prirodzenej meny obyvateľstva v roku 1931 až 1933 v číslach absolútnych

Tab. II. Prehľad prirodzenej meny obyvateľstva v roku 1931 až 1933 v číslach relatívnych

Pre roky 1934–1937 tabuľka o prirodzenej mene nebola zvlášť číslovaná: *Přehled přirozené měny obyvatelstva v roce 1934 až 1937 v číslech absolutních a poměrných*.

V prvom pramennom diele po druhej svetovej vojne (*Pohyb obyvateľstva na Slovensku v rokoch 1945–1948*) časť A obsahuje dve základné typy tabuliek:

Prvé prezentujú údaje za celú Československú republiku, české kraje a Slovensko (*Pohyb obyvateľstva v Československej republike v rokoch 1919–1957*, *Pohyb obyvateľstva v českých krajochoch v rokoch 1919–1957* a *Pohyb obyvateľstva na Slovensku v rokoch 1919–1957*). Konkrétne sú v nich uvedené údaje o strednom stave obyvateľstva počte sobášoch, rozvodoch, živo, mŕtvo a spolu narodených deťoch, deťoch narodených mimo manželstva a počte detí narodených v ústavoch.

ďalej tabuľky obsahujú údaje o počte zomretých spolu a zomretých do 1 roka a do 28 dní od narodenia. Vyčíslený je tiež prirodzený prírastok (úbytok), počet prisťahovaní a vysťahovaní a z nich prírastok (úbytok) obyvateľstva sťahovaním. Rovnako sú v tabuľkách uvedené počty sobášov, živonarodených, mŕtvonarodených, zomretých a prirodzený prírastok (úbytok) na 1000 obyvateľov. Ďalej je prezentovaná úroveň mŕtvorodenosti, podiel detí narodených mimo manželstva, v ústavoch, rozvody na 100 000 obyvateľov, index rozvodovosti, dojčenská a novorodenecká úmrtnosť a hrubá miera migračného salda.

Druhá skupina tabuliek (*Prehľad prirodzeného pohybu obyvateľstva na Slovensku v roku....*) prezentuje pre roky 1945, 1946, 1947 a 1948 za Slovensko a jeho jednotlivé okresy základné údaje o strednom stave obyvateľstva, počte sobášov, počte živo, mŕtvo a spolu narodených detí, zomretých a zomretých do 1 roka, ako aj prirodzený prírastok (úbytok). Okrem toho sú v tabuľkách tiež priamo vypočítané hrubé miery sobášnosti, živorodenosti, pôrodnosti a úmrtnosti, ako aj hrubá miera prirodzeného prírastku (úbytku) a úroveň mŕtvorodenosti a dojčenskej úmrtnosti.

Obdobne boli publikované prehľadové tabuľky aj v pramenných dielach z rokov 1949 a 1950. V prvom prípade išlo o *Pohyb obyvateľstva v republike Československé v letech 1919–1949*, *Pohyb obyvateľstva v českých zemích v letech 1919–1949* a *Pohyb obyvateľstva na Slovensku v letech 1919–1949*. Analogicky v pramennom diele pre rok 1950 išlo o tabuľky s názvom *Pohyb obyvateľstva v republike Československé v letech 1919–1950*, *Pohyb obyvateľstva v českých zemích v letech 1919–1950* a *Pohyb obyvateľstva na Slovensku v letech 1919–1950*.

Tabuľky prezentovali v prvej časti stredný stav obyvateľstva, ďalej počty sobášov, rozvodov, živonarodených, mŕtvonarodených a celkový počet narodených detí, počet narodených mimo manželstva a narodených detí v ústavoch. V prípade zomretých osôb išlo o celkový počet zomretých a z nich zvlášť zomreté dojčatá a deti do 28 dní od narodenia. Vyčíslený tiež bol prirodzený prírastok. Za dostupné roky (s výnimkou rokov 1919–1921 a 1939–1946) boli v tabuľkách tiež prezentované údaje o počte prisťahovaných, vysťahovaných a prírastku (úbytku) obyvateľstva sťahovaním. V druhej časti tabuliek sú uvedené údaje vzťahované na 1000 obyvateľov, pričom ešte zvlášť bola publikovaná úroveň mŕtvorodenosti (mŕtvonarodené deti na 1000 narodených), podiel detí narodených mimo manželstva, počet detí narodených v ústavoch z celkového počtu narodených, ako aj index rozvodovosti, hrubú mieru

migračného salda, počet rozvodov na 100 tis. obyvateľov, dojčenskú a novorodeneckú úmrtnosť.

V časti A. *Přehled pohybu obyvatelstva v Republice Československé 1949*, *Přehled pohybu obyvatelstva v Republice Československé 1950* boli v rovnakom rozsahu ako v prípade predchádzajúcich prehľadových tabuliek z týchto pramenných diel publikované predmetné údaje za dané kalendárne roky pre celé Československo, Česko a Slovensko, veľkostné skupiny obcí (do 2000 obyvateľov, 2000–4999, 5000–9999, 10000–19999, 20000–49999, 50000–99999 a 100 tis. a viac osobami), kraje, okresy a mestá s 10 tis. a viac obyvateľmi.

4. Sobáše

Prvou tabuľkou, ktorá v medzivojnových *Pohyboch obyvateľstva* bola v rámci procesu sobášnosti publikovaná, bola tabuľka s názvom: *Rodinný stav a vek ženíchov a nevestín v roku...* Už z jej názvu je zrejmé, že obsahovú náplň predstavovali počty uzavretých manželstiev podľa rodinného stavu (slobodný, ovdovelý, rozlúčený) a veku ženícha a nevesty. Územne sa tieto údaje dotýkali žúp, súdnych respektíve politických okresov a tiež vybraných miest a celého Slovenska v závislosti od platného územnosprávneho členenia.

Z hľadiska vekového rozdelenia sobášov boli tieto v *Pohyboch obyvateľstva* triedené rozdielne pre mužov i ženy. Pre ženíchov boli použité nasledujúce vekové triedenie v dokončených vekoch: 20 a menej, 21–24, 25–29, 30–34, 35–39, 40–49, 50 a viacej, neznámy.

Z pohľadu neviest nachádzame v *Pohyboch obyvateľstva* predovšetkým v mladších vekových skupinách rozdielne vymedzené vekové intervaly: 16 a menej, 17–20, 21–24, 25–29, 30–34, 35–39, 40–49, 50 a viacej, neznámy.

V prvom povojnovom pohybe obyvateľstva Slovenska boli predmetné údaje publikované v tabuľke 1 s názvom *Vek ženích a nevesty v roku...* Tá zvlášť pre roky 1945, 1946, 1947 a 1948 prezentuje počty sobášov ženíchov a neviest na Slovensku a v jeho okresoch podľa vybraných vekových skupín. V prípade ženíchov išlo o nasledujúce vekové intervaly: –21, 21–24, 25–29, 30–34, 35–39, 40–49, 50+. U neviest išlo o veky: –17, 17–20, 21–24, 25–29, 30–34, 35–39, 40–49, 50+.

Podobne boli koncipované údaje v pohyboch obyvateľstva z rokov 1949 a 1950. Aj v tomto prípade išlo o prvú tabuľku časti B.: *Sňatky v roce 1949 podle věkových skupin snoubenců, velikostních skupin obcí a krajů* a *Sňatky v roce 1950 podle věkových skupin snoubenců, velikostních skupin obcí a krajů*. Ako už vyplýva z ich názvu prezentujú počty sobášov za celé Československo, Slovensko, Česko a zvlášť v nich podľa veľkostnej skupiny obcí (do 2000 obyvateľov, 2000–4999, 5000–9999, 10000–19999, 20000–49999, 50000–99999 a 100 tis. a viac osobami) krajov podľa veku ženícha a nevesty. V prípade ženícha boli publikované údaje za nasledujúce vekové skupiny: –21, 21–24, 25–29, 30–34, 35–39, 40–49, 50+. U neviest išlo o veky: –17, 17–20, 21–24, 25–29, 30–34, 35–39, 40–49, 50+.

Z hľadiska využitia takto publikovaných údajov môžeme povedať, že pre samotnú demografickú analýzu majú význam predovšetkým z regionálneho pohľadu. Okrem štruktúry snúbencov podľa rodinného stavu ponúkajú možnosť analyzovať časovanie vstupu do manželstva. Z tohto pohľadu však treba upozorniť na niekoľko problematických miest. Pre presnejšiu analýzu štruktúry sobášov podľa rodinného stavu nám pre regionálny pohľad chýbajú jednak údaje o veku a tiež o štruktúre obyvateľstva podľa rodinného stavu v daných regiónoch. Preto z uvedených údajov je možné v podstate počítať len percentuálne zastúpenie jednotlivých rodinných stavov z celkového počtu uzatvorených sobášov. To však pre samotnú analýzu prvých a opakovaných sobášov je nedostačujúce. Oveľa väčšie pole pôsobnosti nám ponúka triedenie sobášov podľa pohlavia a veku. To umožňuje počítať priemerný vek pri sobáši. Žiaľ aj tento ukazovateľ však z takto konštruovaných dát má svoje nedostatky. Predovšetkým treba podotknúť, že neexistencia vekovej štruktúry za okresy nás núti počítať priemerný vek z počtov udalostí, ktorí je vo všeobecnosti zaťažený určitou chybovosťou. Okrem toho niektoré vekové intervaly sú pomerne široké, a preto len približne zobrazujú samotné rozloženie sobášov, pričom je treba dávať pozor na správne určenie stredu intervalu. Ďalším problematickým miestom je počet samotných udalostí. Vhodným nástrojom na odstránenie tohto nedostatku je výpočet za dlhšie časové obdobie (ten je však obmedzený platnosťou daného územnosprávneho členenia).

Určitý regionálny pohľad na sobášnosť okrem prvej tabuľky ponúkajú v medzivojnových *Pohyboch obyvateľstva* tiež *Sňatky podle velikosti posledního bydliště nevěstina v roce...* a *Bydliště ženíchova v kombinaci s bydlištěm nevěstiným a s příštím společným bydlištěm manželů*. Kým triedenie sobášov podľa veľkosti posledného bydliska bola integrálnou súčasťou medzivojnových *Pohybov obyvateľstva* počas celého medzivojnového obdobia, druhá spomenutá tabuľka rozšírila obsah zisťovaných prvkov od roku 1925. V *Pohyboch obyvateľstva* 1919–1930 sa aplikovalo rozdelenie obcí podľa veľkostných skupín na základe výsledkov sčítania z roku 1921 a pre obdobie 1931–1937 to boli výsledky sčítania 1930. Určitou premenou prešlo aj vymedzenie veľkostných intervalov. Prvý *Pohyb obyvateľstva* pre roky 1919–1920 používal nasledujúce skupiny: do 1000 osôb, 1001–2000, 2001–5000, 5001–10000, 10001–20000, 20001–50000, 50001–100000 a viac ako 100000, pričom sa zvlášť ešte uvádzali obce do 2000 osôb 2001–10000 a viac ako 10000 osôb.

Od roku 1921 do roku 1924 bol začiatok posunutý do 500 osôb, 501–1000 osôb. Ostatné skupiny potom boli rovnaké. Posledná revízia intervalov prišla s Pohybom obyvateľstva pre roky 1925–1927, kde prvú kategóriu predstavovali obce s počtom obyvateľov do 2000 osôb. Ďalšie skupiny zostali nezmenené. V takejto podobe boli údaje o počtoch sobášov podľa veľkosti obce posledného bydliska nevesty triedené až do roku 1937. Situáciu po druhej svetovej vojne sme načrtli vyššie.

Publikované údaje o bydlisku ženicha v kombinácii s bydliskom nevesty v rámci medzivojnových *Pohybov obyvateľstva* umožňuje určitý pohľad na stupeň lokálnej homogamie v procese sobášnosti. Okrem toho môžeme analyzovať percepciu sobášov medzi jednotlivými republikami a tiež sobáše s cudzincami. Zvláštnym prvkom z tohto pohľadu je zisťovanie budúceho bydliska snúbencov.

Z hľadiska sledovania časovania a samotnej intenzity sobášnosti sú dôležitými predovšetkým tabuľky *Vek ženichov a nevestin v roku...* a *Rodinný stav ženichův a nevěstín v kombinaci s věkem v roce...*

Prvá predstavuje kombinačnú tabuľku, ktorá prepája vek ženicha s vekom nevesty pri sobáši v danom roku. Na základe takto koncipovaných dát je možné zistiť na jednej strane vekový rozdiel medzi manželmi, ale predovšetkým pre vlastnú demografickú analýzu z celkových počtov sobášov pre nevesty a ženichov tiež vypočítať miery sobášnosti podľa veku a z nich následne určiť úhrnnú sobášnosť a ukazovatele časovania sobášnosti (napr. priemerný vek, medián, modus a pod.).

Z hľadiska publikovaných dát je potrebné upozorniť, že tieto sú uvádzané v dokončených rokoch veku a v prevažnej miere po jednotkách veku. Pre roky 1919–1927 boli pre ženicha použité jednorôčné vekové skupiny od 18. roku (prvý interval do 18 rokov) až do 59. dokončeného roku veku a u žien od 14. roku veku (prvá skupina 14 rokov). Nasledujúce vekové skupiny nad 59 rokov sú už triedené v päťročných vekových intervaloch. Poslednou vekovou skupinou u oboch pohlaví je vek 80+.

Pre roky 1928–1937 sa toto triedenie pomerne významne zmenilo. Spodná hranica síce zostala rovnaká, no znížila sa vrchná hranica pokiaľ táto tabuľka poskytuje údaje za jednorôčné vekové skupiny. V prípade neviest je to do veku 39 rokov a v prípade ženicha do veku 49 rokov. Nad týmito vekovými intervalmi sú dáta triedené opätovne v 5-ročných vekových skupinách, pričom posledný interval už je 65+.

V *Pohybe obyvateľstva* pre roky 1945–1948 boli dané údaje publikované v tabuľkách označené ako 2a. s názvom *Vzájomný vek snúbencov v roku...* (doplnené v názve

boli jednotlivé príslušné kalendárne roky). Vek nevesty bol uvádzaný v jednoročných vekových intervaloch od veku 15 do veku 39 rokov. Pre mladšie nevesty bol publikovaný otvorený interval -15 rokov a pre staršie ide najprv o 5-ročné intervaly (40–44, 45–49, 50–54, 60–64 rokov) a následne otvorený interval 65 a viac rokov. U ženíchov bola situácia podobná s tým, že jednoročné vekové skupiny sú aplikované pre veky od 18 do 49 rokov. Pre mladších mužov sa aplikoval otvorený interval zoskupujúci ženíchov mladších ako 18 rokov a pre starších 5-ročné skupiny 50–54, 55–59, 60–64 zakončené otvoreným intervalom 65 a viac rokov.

V *Pohyboch obyvateľstva* z roku 1949 a 1950 išlo tiež o tabuľku 2a. s názvami: *Sňatky v roce 1949 podľa vzájomného veku snoubenců* a *Sňatky v roce 1949 podľa vzájomného veku snoubenců*. Aj v tomto prípade išlo o kombinačné tabuľky, v ktorej boli publikované počty sobášov v matici vzájomných vekov neviest a ženíchov. V prípade ženíchov sú uvádzané vekové skupiny od –18 do 49 rokov v jednoročných intervaloch a následne v 5-ročných skupinách, pričom posledný je otvorený interval 65 a viac rokov. U neviest je situácia obdobná, pričom ale jednoročné intervaly začínajú vekom 14 rokov a končia 39 rokov a nasledujú 5-ročné skupiny s posledným otvoreným vekom 65 a viac rokov.

Rozširujúcou tabuľkou bola tab.2b, ktorá pre roky 1945–1948 pod názvom *Vzájomný vek slobodných snúbencov v roku....* a pre rok 1949 (*Sňatky v roce 1949 podľa vzájomného veku svobodných snoubenců*) a 1950 (*Sňatky v roce 1950 podľa vzájomného veku svobodných snoubenců*) prezentovala údaje o počte pre obe strany prvých sobášov ženíchov a neviest podľa vzájomného veku. Rozsah publikovaných údajov z hľadiska vymedzenia vekových skupín bol totožný s tabuľkou 2a v príslušných pramenných dielach.

Tabuľka *Rodinný stav ženichův a nevěstín v kombinaci s věkem v roce...* publikovaná v medzivojnovom období kombinuje rodinný stav a vek ženícha s vekom a rodinným stavom nevesty. Prináša údaje potrebné na analýzu sobášnosti z pohľadu prvých a opakovaných sobášov. Takto triedené dáta umožňujú vypočítať redukované miery sobášnosti slobodných, ovdovených a rozlúčených osôb a tým tiež príslušné úhrne sobášnosti a charakteristiky časovania. Pozitívom publikovaných dát je, že počas celého medzivojnového obdobia sa obsah tabuliek a vymedzenie vekových intervalov pre nevesty a ženíchov nezmenilo. Pre ženícha boli použité vekové skupiny: do 20 rokov, 21–24, 25–29, 30–34, 35–39, 40–49, 50–59 a nad 60 rokov.

U neviest sa sobáše triedili pre vek: do 16 rokov, 17–20, 21–24, 25–29, 30–34, 35–39, 40–49 a nad 50 rokov.

Na predmetné tabuľky oficiálna demografická štatistika nadviazala aj po druhej svetovej vojne. V *Pohyboch obyvateľstva* z rokov 1945–1948 išlo o tab. 3 s názvom *Rodinný stav snúbencov v kombinácii s vekom v roku...* priniesla údaje o počte uzavretých manželstiev na Slovensku triedených podľa vzájomného rodinného stavu sobášiacej sa dvojice (slobodných, ovdovených a rozlúčených osôb) a vekových skupín. Z hľadiska vekového vymedzenia boli v tabuľke aplikované u ženíchov nasledujúce vekové skupiny: –21, 21–24, 25–29, 30–34, 35–39, 40–49, 50–59 a 60+ rokov a v prípade neviest –17, 17–20, 21–24, 25–29, 30–34, 35–39, 40–49, 50+ rokov. Pre roky 1949 a 1950 išlo o tab. 3 (*Sňatky v roce 1949 podľa rodinného stavu a vekových skupín snoubenců, Sňatky v roce 1950 podľa rodinného stavu a vekových skupín snoubenců*). Svojou koncepciou nadväzovala na predchádzajúce a prezentovala údaje o počte sobášov podľa vzájomných vekových skupín a rodinného stavu ženíchov a neviest. Konkrétne tak umožňuje identifikovať koľko slobodných, rozvedených a ovdovených neviest vstúpilo v roku 1949 resp. 1950 do manželstva so slobodným, rozvedeným alebo ovdoveným mužom. Z hľadiska vekových skupín sa v tabuľke aplikuje nasledujúce vymedzenie: v prípade ženíchov –21, 21–24, 25–29, 30–34, 35–39, 40–49, 50–59 a 60+ rokov a v prípade neviest –17, 17–20, 21–24, 25–29, 30–34, 35–39, 40–49, 50+ rokov.

V dôsledku toho, že pre roky 1919–1937 a 1945–1950 nie sú dostupné bilancované údaje o vekovej štruktúre obyvateľstva podľa pohlavia a rodinného stavu (respektíve nám táto informácie o ich existencii nie je známa) okrem výsledkov sčítaní ľudu 1921, 1930 a 1950, nie je možné pre dané obdobie počítať tabuľky sobášnosti slobodných. Určité priblíženie chýbajúcich vstupných dát môžeme pre medzivojnové obdobie získať použitím intercenzálnych odhadov a následnou extrapoláciou tohto trendu.⁸ Pre takto upravené údaje je možné následne použiť výpočet tabuliek sobášnosti slobodných nepriamou metódou.⁹

⁸ Bližšie pozri prácu ŠPROCHA, Branislav – TIŠLIAR, Pavol: *Náčrt vývoja sobášnosti na Slovensku v rokoch 1919 – 1937*. Bratislava : STIMUL, 2008.

⁹ K metodike výpočty pozri napríklad PAVLÍK a kol.: *Základy demografie*. Praha : Academia, 1986 alebo ŠPROCHA Branislav: *Tabuľky sobášnosti slobodných a tabuľky rozvodovosti podľa dĺžky trvania manželstva na Slovensku v rokoch 1996 – 2007*. Bratislava : INFOSTAT, 2008.

Ako sme už uviedli, od roku 1925 bol *Pohyb obyvateľstva* z pohľadu uzatvorených sobášov obohatený o niekoľko nových znakov. Pre samotnú analýzu opakovanej sobášnosti najdôležitejšie rozšírenie predstavujú tabuľky: *Pořadí sňatku, doba uplynulá od rozvázání předcházejícího manželství a počet dětí ovdovělých ženichů a nevěst* a *Pořadí sňatku, doba uplynulá od rozvázání předcházejícího manželství a počet dětí rozloučených ženichů a nevěst*.

Ako už vyplýva z názvu, tabuľky umožňujú pomerne detailný pohľad na sobáše ovdovených a rozlúčených snúbencov. Údaje boli triedené podľa pohlavia (ženích, nevesta), veku, rodinného stavu (ovdovení a rozlúčení), poradia uzatváraného sobáša (2,3, 4 a vyššie), doby od predchádzajúceho manželstva a počtu detí. Z hľadiska veku osôb vstupujúcich do opakovaného manželstva sa pre obdobie rokov 1925–1933 použili vekové skupiny: do 24 rokov, 25–29, 30–34, 35–39, 40–44, 45–49, 50–59 a 60 a viac rokov. V poslednom medzivojnovom *Pohybe obyvateľstva* sa posunul spodná hranica na vek do 29 rokov. Pre charakteristiky doby od predchádzajúceho manželstva a počtu detí sa vo všetkých medzivojnových pramenných dielach použili rovnaké kategórie. Intervaly znázorňujúce dobu od posledného manželstva boli vymedzené: do jedného roka, 1–2, 2–3, 3–4, 4–5, 5–6, 6–8, 8–10, 10–15 a nad 15 rokov. Počty detí ovdovených a rozlúčených neviest a ženichov boli vymedzené: 0, 1, 2, 3, 4, 5, 6–7, 8–9, 10 a viac detí. Okrem týchto charakteristík tabuliek je potrebné ešte upozorniť na jednu vec, ktorou je publikovanie údajov pre Slovensko. V rokoch 1925–1927 totižto boli takto triedené sobáše uvedené spolu s Podkarpatskou Rusou, no od *Pohybu obyvateľstva* 1928–1930 sa populácia Slovenska uvádzala už samostatne.

Opakované sobáše ovdovených a rozlúčených osôb z hľadiska doby uplynulej od zániku predchádzajúceho sobáša umožňovali sledovať aj publikované údaje po druhej svetovej vojne, a to v *Pohyboch obyvateľstva* pre roky 1947 a 1948. Konkrétne išlo o tab. 4a.: *Druhé (a ďalšie) sobáše; vek ovdovených ženichov a neviest, doba uplynulá od predchádzajúceho manželstva a počet dětí v rokoch 1947–1948* a 4b.: *Druhé (a ďalšie) sobáše; vek rozlúčených ženichov a neviest, doba uplynulá od predchádzajúceho manželstva a počet dětí v rokoch 1947–1948*. Ako vyplýva z názvov tabuliek zvlášť boli prezentované údaje pre druhé a ďalšie sobáše rozlúčených a zvlášť pre ovdovených ženichov a nevesty. Tabuľky vo svojej prvej časti prezentovali najprv počty sobášov podľa vekových skupín muža a ženy (pre obe pohlavia sa použili rovnaké skupiny: –25, 25–29, 30–34, 35–39, 40–44,

45–49, 50–54, 55–59, 60+ rokov), ktoré boli triedené v kombinácii s poradím sobáša (druhý, tretí, štvrtý a ďalší). V druhej časti vekové zloženie opakovaných sobášov mužov a žien bolo kombinované s dobou uplynulou od predchádzajúceho manželstva (do 1 roka, 1, 2, 3, ..., 6–7, 8–9, 10–14, 15 a viac rokov) a v treťom s počtom detí (0,1,2, ..., 6–7, 8–9, 10 a viac detí). Ako sme uviedli vyššie, pre roky 1949 a 1950 takto triedené údaje publikované neboli. Rovnako tomu bolo aj pre prvé dva povojnové roky 1945 a 1946.

Analýzu ďalších štrukturálnych charakteristík uzatváraných sobášov v medzivojnovom období nám umožňujú tabuľky:

Materinská reč ženichova a nevestina na Slovensku a Podkarpatskej Rusi (do roku 1924), *Národnosť ženichova a nevestina v roce...* (od roku 1925) a *Náboženské vyznaní ženichovo a nevestino v roce...* Všetky z menovaných majú kombinačný charakter, kde sa do vzájomného vzťahu dáva materinská reč respektíve národnosť ženícha s rovnakými charakteristikami u nevesty. Rovnako je to v prípade náboženského vyznania. Tieto tabuľky tak predovšetkým umožňujú sledovať stupeň homogamie vznikajúcich manželstiev podľa národnosti a náboženského vyznania.

Z hľadiska triedenia podľa materinského jazyka nevesty a ženícha, ktoré bolo publikované len pre populácie Slovenska a Podkarpatskej Rusi do roku 1924 (vrátane), sa používali kategórie: československá, ruská, nemecká, maďarská, židovská, rumunská, cigánska, iná, neznáma. Od roku 1925 sa v Pohyboch používal ako triediaci znak národnosť ženícha a nevesty, pričom údaje sa publikovali už aj za české krajiny. Kategórie v podstate zostali zachované len už išlo o národnosti a nie materinský jazyk, pričom pribudla k nim poľská národnosť.

Triedenie sobášov podľa náboženského vyznania snúbencov v medzivojnovom období môžeme rozdeliť do dvoch skupín. Prvú líniu predstavuje zmena v publikovaní údajov za evanjelické vyznanie, ktoré boli zvlášť triedené na jednotlivé denominácie (napr. augsburského, helvétskeho vyznania) až do roku 1927 (vrátane). Od roku 1928 sú uvádzané len počty sobášov za evanjelické vyznanie celkom (všetky denominácie spolu).

Druhé rozdelenie je podmienené metodikou zisťovania údajov. Kým v rokoch 1919–1930 boli publikované údaje o náboženskom vyznaní, od roku 1931 boli údaje triedené podľa cirkevnej príslušnosti.

Celkovo sa tak v rokoch 1919–1937 triedili sobáše podľa náboženského vyznania (cirkevnej príslušnosti) na sobáše: rímskokatolíkov, gréckokatolíkov, evanjelikov,

pravoslávnych (grécko a arménskopravoslávny), starokatolíkov, izraelitov, československého vyznania, iného vyznania, bez vyznania a nezisteného respektíve štátom neuznaného vyznania.

Po druhej svetovej vojne bola vzájomná národnosť snúbencov v *Pohyboch obyvateľstva* pre roky 1945–1948 publikovaná v tabuľke 8: *Národnosť snúbencov v rokoch 1945–1948*. Pre obe strany boli prezentované údaje za slovenskú, českú, ruskú + ukrajinskú, poľskú, maďarskú, nemeckú, židovskú, cigánsku, inú alebo neznámu národnosť.

Údaje o náboženskom vyznaní ženích a v kombinácii s náboženským vyznaním nevesty poskytovala v daných rokoch Tab. 9: *Náboženstvo snúbencov v rokoch 1945–1948*. Prezentované boli nasledujúce konkrétne náboženstvá: rímskokatolícke, gréckokatolícke, evanjelické augsburské, evanjelické reformované, evanjelické ostatné, pravoslávne, izraelské, bez vyznania, iné a skupina neznáme.

V rokoch 1949 a 1950 pramenné diela prezentovali tento typ údajov v Tab. 4a: *Sňatky v roce 1949 podle národnosti a náboženského vyznání snoubenců* a v Tab. 4: *Sňatky v roce 1950 podle národnosti a náboženského vyznání snoubenců*.

Ide o dve čiastkové kombinačné tabuľky prezentujúce v prvej časti počty sobášov podľa vzájomnej národnosti sobášiacich sa neviest a ženíchov a v druhej počty uzavretých manželstiev podľa vzájomného náboženského vyznania nevesty a ženícha v Československu, v českých krajochoch a na Slovensku. V prípade Slovenska sú zvlášť publikované údaje za českú, slovenskú, ruskú, poľskú, maďarskú, nemeckú národnosť. Nasleduje súhrnná skupina iná národnosť a kategória neznáma národnosť. Z pohľadu náboženského vyznania boli publikované údaje za sobáše osôb rímskokatolíckeho, gréckokatolíckeho, českobratského evanjelického, ostatných evanjelických denominácií, pravoslávne, československé a izraelské náboženské vyznanie. Zostávajúce štátom uznávané náboženské vyznania boli zoskupené do kategórie iné. Zvlášť tiež tabuľka obsahuje aj údaje o nevestách a ženíchov bez vyznania a tých, ktorých vyznanie bolo neznáme.

Dôležitým prvkom pri analýze sobášnosti predovšetkým v minulosti je rozloženie sobášov podľa mesiacov v roku. Sezónnosť v procese uzatvárania manželských zväzkov bola úzko viazaná na cirkevný kalendár. Tento vývoj môžeme v medzivojnovom období sledovať prostredníctvom tabuliek v *Pohybe obyvateľstva* publikovaných pod názvom: *Sňatky podle měsíců* (pre roky 1919–1924) a *Povolání ženichovo v kombinaci s měsícem sňatku* (pre roky 1925–1937). Tieto tabuľky

prinášajú údaje o počte sobášov v jednotlivých krajinách Československa podľa mesiaca uzatvorenia manželstva a v druhom prípade ešte v kombinácii s povolaním ženícha.

Aj po druhej svetovej vojne došlo k obnoveniu publikovania udalostí v kombinácii s mesiacom uzavretia manželstva. V pramennom diele za roky 1945–1948 išlo konkrétne o tab. 7: *Sobáše podľa mesiacov v kombinácii s povolaním ženícha a jeho sociálnou príslušnosťou v rokoch 1945–1946*, *Sobáše podľa mesiacov v kombinácii s povolaním ženícha a jeho sociálnou príslušnosťou v rokoch 1947–1948*, ako aj rovnako na dve časti rozdelená tab. 10: *Sobáše podľa rodinného stavu a mesiacov v rokoch 1945–1946* a *Sobáše podľa rodinného stavu a mesiacov v rokoch 1947–1948*. Ako už vyplýva z ich názvov, obe tabuľky okrem počtu sobášov triedených podľa kalendárneho mesiaca poskytujú aj niektoré ďalšie informácie o predmetných udalostiach. V prípade tab. 7 ide o povolanie ženícha a jeho sociálnu príslušnosť. V prípade povolania boli v predmetnej tabuľke použité nasledujúce kategórie:

- poľnohospodárstvo, lesníctvo a rybárstvo (z toho zvlášť boli vyjadrení samostatní a robotníci),
- baníctvo a hutníctvo,
- ostatný priemysel a remeslá (z toho zvlášť samostatní a robotníci),
- obchod a peňažníctvo,
- doprava,
- verejná správa a slobodné povolania,
- osobné a domáce služby,
- osoby bez zárobkového povolania a bez údaja o povolaní,

Z hľadiska sociálnych skupín ženícha boli aplikované nasledujúce skupiny:

- samostatní (sem boli započítané aj osoby bez zárobkového povolania a bez údaja o povolaní),
- úradníci
- zriadenci,
- robotníci.

Rovnaký typ údajov v Pohyboch obyvateľstva za roky 1949 a 1950 poskytujú tab. 5: *Sňatky v roce 1949 podle měsíců, tříd povolání a sociálních skupin ženichů* a *Sňatky*

v roce 1950 podle měsíců, úseků povolání a sociálních skupin ženichů. V případě tried povolania v roku 1949 boli aplikované nasledujúce konkrétne triedy:

- priemysel a remeslá (z toho zvlášť robotníci, samostatní),
- ťažba nerastov,
- poľnohospodárstvo, lesníctvo a rybárstvo (z toho zvlášť robotníci, samostatní),
- doprava,
- obchod a peňažníctvo,
- verejná služba a správa,
- slobodné povolania,
- osobné a domáce služby,
- osoby bez zárobkového povolania,
- osoby bez údajov o povolani.

V roku 1950 sa prešlo na úseky povolania, a to konkrétne:

- priemyselníci, remeselníci a technici (z toho zvlášť údaj za robotníkov),
- poľnohospodári (zvlášť tiež informácia za robotníkov a samostatných),
- dopravci,
- obchodníci,
- správcovia,
- zdravotníci a sociálni pracovníci,
- učitelia, vedci, umelci,
- osobné a domáce služby,
- osoby bez zárobkového povolania,
- osoby bez údajov o povolani.

Určitými zmenami prešla aj klasifikácia sociálnych skupín. V roku 1949 išlo o: robotníkov, dielovedúcich a majstrov, úradníkov, samostatných a nájomníkov, kým v roku 1950 sa rozlišovali ako sociálne skupiny: robotníci, zriadenci a majstri, úradníci, družstevníci, samostatní.

Značný význam povolání a sociálnych skupín v demografickej štatistike prvej polovice 20. storočia potvrdzujú aj ďalšie tabuľky publikované v *Pohyboch obyvateľstva*. V medzivojnovom období išlo konkrétne o dve tabuľky. Prvá *Povolání ženichovo v kombinaci s jeho věkem* uvádzala počty sobášov rozdelené podľa vekových skupín manžela (5-ročné vekové skupiny začínajúce otvorenou kategóriou do 20 rokov a končiace intervalom nad 50 rokov). Použité pritom boli pomerne

podrobné klasifikácie povolání, ktoré navyše ešte prešli v predmetnom období dôležitými zmenami. Pre roky 1919–1930 boli sobáše triedené podľa skupín povolania uvedených v tab. č. 3.

Tabuľka č. 3: Skupiny povolania používané v Pohyboch obyvateľstva v rokoch 1919–1930¹⁰

Označenie	Názov skupiny povolania
A.I.	Zemědělství, zahradnictví, chov zvířat, lesnictví, myslivost a rybářství
B.II.	Hornictví a hutnictví
B.III.	Zpracování kovů a průmysl strojů, nástrojů a přístrojů
B.IV.	Průmysl sklářský, kamene a zemin
B.V.	Průmysl chemický, plynárny, vodárny, elektrárny atd.
B.VI.	Průmysl dřevářský
B.VII.	Průmysl polygrafický a umělecký
B.VIII.	Průmysl textilní
B.IX.	Průmysl oděvní a živnosti úpravnické
B.X.	Průmysl potravin a poživatin
B.XI.	Živnosti stavební
B.XII.	Ostatní odvětví průmyslová a průmysl bez bližšího označení
C.XIII.	Obchod se zbožím a pomocné živnosti obchodní
C.XIV.	Živnost hostinská a výčepnická
C.XV.	Peněžnictví
C.XVI.	Doprava a pomocné živnosti dopravní
D.XVII.	Státní a jiná veřejná správa
D.XVIII.	Školství a výchova
D.XIX.	Ostatní veřejná služba a svobodné povolání
D.XX.	Vojsko
E.XXI.	Samostatně vykonávané domácí služby, domácí služebnictvo a námezdné práce střídavého druhu
E.XXII.	Osoby žijící z rent a podpor
E.XXIII.	Zajatci a uprchlíci
E.XXIV.	Ostatní povolání, bez údaje povolání a chovanci ústavů

V *Pohybe obyvateľstva* 1928–1930 okrem skupín povolania boli publikované aj triedy povolania, ktoré následne pre obdobie 1931–1937 plne nahradili skupiny povolania (tab. č. 4). Pre roky 1931–1937 bola ešte trieda D rozdelená na D1 veřejná služba, svobodné povolání a D2 vojsko.

Okrem skupín a tried povolania boli údaje publikované údaje ešte triedené podľa postavenia v povolání. Išlo konkrétne o: *samostatní a nájemníci, úředníci, dělníci, učedníci a nádenníci, příslušníci rodiny*. V prípade vojska sa rozlišovali: *důstojníci, rotmistři a mužstvo*.

¹⁰ ČSS zv. 53, s. 36–39.

Tabuľka č. 4: Triedy povolania používané v Pohyboch obyvateľstva v rokoch 1928–1937¹¹

Označenie	Trieda povolania
A	Zemědělství, lesnictví a rybařství
B1	Hornictví a hutnictví
B2	Ostatní průmysl a živnosti
C1	Obchod a peněžnictví
C2	Doprava
D	Veřejná služba, svobodné povolání a vojsko
E	Jiná povolání a osoby bez údaje povolání

Kombinačná tabuľka *Povolání ženichovo v kombinaci s povoláním nevěstiným* dávala do vzťahu sobáša ženícha podľa triedy respektíve skupiny povolania s povolaním nevesty. Pre nevestu bola použitá klasifikácia uvedená v tab. č. 5.

Tabuľka č. 5: Klasifikácia povolania neviest¹²

v povolání činná	jako samostatná	v zemědělství a lesnictví
		v průmyslu a živnostech
		v obchodu a dopravě
		ve státní a veřejné službě a svobodných povoláních
	jako úřednice	v zemědělství a lesnictví
		v průmyslu a živnostech
		v obchodu a dopravě
		ve státní a veřejné službě a svobodných povoláních
	jako služebná, resp. v samostatně vykonávaných domácích pracech	
	jako soukromnice, pensistka, výměnice nebo almužnice	
jako pomáhající člen a příslušnice rodiny bez vlastního povolání	v zemědělství a lesnictví	
	v průmyslu a živnostech	
	v obchodu a dopravě	
	ve státní a veřejné službě a svobodných povoláních	
bez údaje o povolání		

Ako už bolo uvedené vyššie, aj po druhej svetovej vojne bol znak povolania, postavenie v povolání a sociálne skupiny veľmi dôležitými obsahovými prvkami *Pohybov obyvateľstva*. V prvom poveljnovom pramennom diele to pre roky 1945–1948 boli predovšetkým Tab. 5 rozdelená na dve časti s názvom: *Povolanie ženícha podľa triedy povolania a sociálnej príslušnosti v kombinácii s jeho vekom v rokoch 1945–1946* a *Povolanie ženícha podľa triedy povolania a sociálnej príslušnosti v kombinácii s jeho vekom v rokoch 1947–1948* a Tab. 6: *Povolanie*

¹¹ ČSS zv. 121, s. 60–63.

¹² ČSS zv. 53, s. 45.

ženícha v kombinácii s povolaním nevesty podľa triedy povolania a sociálnej príslušnosti v roku... (za každý rok 1945–1948 publikovaná zvlášť). Klasifikáciu jednotlivých tried povolania a sociálnej príslušnosti sme prezentovali vyššie v prípade kombinácie s mesiacom uzavretia manželského zväzku. Z hľadiska vekových skupín išlo o nasledujúce intervaly: –21, 21–24, 25–29, 30–34, 35–39, 40–44, 45–49, 50–64, 65+ rokov.

V roku 1949 a 1950 už boli publikované len údaje za kombináciu povolania nevesty a ženícha. Konkrétne išlo o tab. 6: *Sňatky v roce 1949 podle tříd povolání a sociálních skupin snoubenců* resp. *Sňatky v roce 1950 podle úseků povolání a sociálních skupin snoubenců*.

Využitie týchto tabuliek pre demografickú analýzu sobášnosti je mnohostranné. Na jednej strane je možné sledovať vývoj intenzity sobášnosti mužov podľa povolania na základe redukovaných mier sobášnosti, respektíve pre obdobie sčítaní tiež pomocou čistých mier sobášnosti a z nich vypočítaných ukazovateľov časovania. Na druhej strane zaujímavé výsledky môže priniesť pohľad na úroveň homogamie sobášov z pohľadu sobášnosti podľa povolania a najmä vo vzťahu či je žena v povolání činná alebo nie s jednotlivými skupinami respektíve triedami povolania u muža.

5. Narodení

Prvé tabuľky *Pohybov obyvateľstva* z medzivojnového obdobia prinášali základné údaje o narodených deťoch triedených podľa žúp, súdnych respektíve politických okresov a tiež vo vybraných mestách na Slovensku a to v závislosti od práve platného územnosprávneho členenia.

Tabuľka *Narodení podľa pohlavia, vitality a legitimacy* v rokoch 1919–1924 obsahovala počet narodených, chlapcov, dievčat, ďalej tiež rozdeľovala narodených na živo a mŕtvonarodených v manželstve a mimo manželstva. Od roku 1925 prešla určitými zmenami. *Narodení podľa pohlavia, legitimacy, vitality a poradia narodeného dieťaťa v roku...* rozdeľovala narodených podľa miesta narodenia a bydliska matky. Pôrody podľa bydliska matky boli následne rozdelené podľa pohlavia, rodinného stavu, legitimacy a vitality. Okrem toho tabuľka prinášala údaje o narodených podľa poradia pôrodu (1. – 10 a vyššieho poradia).

V rokoch 1928–1933 boli údaje za pôrody podľa poradia publikované v sumároch za trojročné obdobia (1928–1930 a 1931–1933). Posledný medzivojnový *Pohyb obyvateľstva* z rokov 1934–1937 narodené deti podľa poradia uvádzal v samostatnej tabuľke: *Pořadí narozeného dítěte v roce...* Ostaté dáta boli publikované v tabuľke: *Narození podle pohlaví, legitimacy a vitality v roce...*

Po druhej svetovej vojne sa publikácia základných údajov v kombinácii s územnosprávnym členením a predovšetkým na okresnej úrovni zachovala len v prvom pramennom diele pre roky 1945–1948. Konkrétne v Tab. 1: *Narodení podľa pohlavia, legitimacy a vitality v roku...*(publikovaná pre každý rok zvlášť) boli prezentované údaje o počte narodených detí celkom, v manželstve, mimo manželstva a z toho zvlášť živo a mŕtvo a v rámci nich ešte roztriedené na chlapcov a dievčatá. V rokoch 1946–1948 okrem okresov boli publikované predmetné údaje aj za mestá s 10 tis. a viac obyvateľmi, pričom pribudli tiež informácie o poradí narodeného dieťaťa v manželstve (1., 2.,...,10.+) a mimo manželstva (1., 2.,...,7.+).

V ďalších dvoch povojnových pramenných dielach došlo k významným zmenám. V tab. 1: *Narození v roce 1949 podle hospitalisace, zralosti, legitimacy, vitality, pohlaví, pořadí, velikostních skupin obcí a krajů* resp. *Narození v roce 1950 podle hospitalisace, zralosti, legitimacy, vitality, pohlaví, pořadí, velikostních skupin obcí a krajů* boli publikované údaje o počte narodených detí v Československu, Česku

a na Slovensku, ako aj v jednotlivých krajoch a veľkostných skupinách obcí (do 2000 obyvateľov, 2000–4999, 5000–9999, 10000–19999, 20000–49999, 50000–99999 a 100 tis. a viac osobami). Konkrétne išlo o počet narodených celkom, v ústavoch a počet nevyvinutých plodov. Celkový počet narodených bol následne rozdelený podľa vitality na živonarodené celkom a z nich ešte zvlášť boli publikované deti živonarodené mimo manželstva a nevyvinuté plody. Obdobne boli rozdelené aj deti mŕtvonarodené. Následne podľa vitality boli uvedené aj počty chlapcov a dievčat. V druhej časti tabuľka poskytuje údaje o počte narodených v manželstve a mimo manželstva podľa biologického poradia. U manželských detí sa rozlišovalo 1. až 10.+ poradie a kategória neznáme, kým u nemanželských prezentované boli údaje za 1. až 7.+ poradie.

Národnostná a náboženská štruktúra narodených detí a čiastočne aj ich rodičov bola v analyzovaných *Pohyboch obyvateľstva* prezentovaná rôznymi tabuľkami. V medzivojnovom období pre roky 1919–1924 je na tieto účely možné využiť napríklad tabuľku *Žive narodení manželskí podľa náboženského vyznania a pohlavia v kombinácii s náboženským vyznaním matkiným, resp. otcovým na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi v roce...* Obsahuje počet živonarodených chlapcov a dievčat podľa náboženského vyznania rodičov. Zvlášť sa rozdeľujú pôrody podľa toho aké vyznanie mali obaja rodičia, aké mal otec, matka a tiež prípady, kedy bol otec iného náboženského vyznania ako matka.

Okrem toho súčasťou *Pohybov obyvateľstva* v týchto rokoch boli tiež tabuľky *Narození podle náboženského vyznání v kombinaci s pohlavím, vitalitou a legitimitou v roce...*, na ktoré nadväzovali v rokoch 1925–1937 *Narození podle náboženského vyznání v kombinaci s pohlavím, vitalitou a legitimitou a živě narození manželští v kombinaci s vyznáním matčiným, resp. otcovým v roce...* kde pre jednotlivé náboženské vyznania: rímsko-katolícke, grécko a arménsko katolícke, evanjelické, grécko a arménsko pravoslávne, starokatolícke, československé, izraelské, iné a bez vyznania boli vytriedené počty narodených podľa pohlavia, vitality a legitimacy. Hlavné využitie týchto dát spočíva predovšetkým v analýze zastúpenia manželsky a nemanželsky narodených detí v rámci jednotlivých skupín obyvateľstva hlásiacich sa k niektorému náboženstvu respektíve patriace k osobám bez vyznania.

Obdobne je možné pracovať s tabuľkami:

Narození podľa materinskej reči matkinej v kombinácii s pohlavím, vitalitou a legitimitou na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi v roku... (roky 1919–1924)

Narodení podle národnosti matčiny v kombinaci s pohlavím, vitalitou a legitimitou; narození manželští v kombinaci s národností otcovou v roce... (roky 1925–1927)

Narodení podle národnosti matčiny v kombinaci s vitalitou a legitimitou; narození manželští v kombinaci s národností otcovou v roce... (roky 1928–1937)

Mieru homogamie manželsky narodených podľa národnosti respektíve materinskej reči je možné skúmať na základe tabuliek:

Narodení podľa materinskej reči matkinej, pohlavia a vitality v kombinácii s materinskou rečou otcovou na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi v roku... (roky 1919–1924)

Narodení podle národnosti matčiny v kombinaci s pohlavím, vitalitou a legitimitou; narození manželští v kombinaci s národností otcovou v roce... (roky 1925–1927)

Narodení podle národnosti matčiny v kombinaci s vitalitou a legitimitou; narození manželští v kombinaci s národností otcovou v roce... (roky 1928–1937).

Rovnako aj po druhej svetovej vojne bol znak národnosti a náboženského vyznania využívaný pri kombinačnom triedení údajov o narodených deťoch. Pre roky 1945–1948 išlo o tabuľky:

Tab. 2: Narodení podľa národnosti matky v kombinácii s vitalitou a legitimitou; manželsky narodení v kombinácii s národnosťou otca v rokoch 1945–1948, v ktorej pre každý rok zvlášť sú prezentované údaje o počte narodených detí živo, mŕtvo, spolu v kombinácii s národnosťou matky a v prípade manželsky narodených zvlášť živo a mŕtvonarodené deti vo vzájomnej kombinácii národnosti otca a matky. Pre oboch rodičov pritom boli využité nasledujúce národnosti: slovenská, česká, ruská a ukrajinská, poľská, maďarská, nemecká, židovská, cigánska, iná, neznáma.

Tab. 3: Poradie a legitimita narodeného dieťaťa v kombinácii s národnosťou matky, vitalitou a pohlavím v rokoch 1946–1948, kde pre každý rok zvlášť boli prezentované údaje o počte narodených detí podľa národnosti matky, vitality a pohlavia narodeného dieťaťa v kombinácii s poradím narodeného dieťaťa, a to v manželstve (1., 2., 3., ... 15.+) a mimo manželstva (1., 2., 3., ... 7.+).

Tab. 17: Narodení podľa náboženstva v kombinácii s pohlavím, vitalitou a legitimitou; živo narodení v kombinácii s náboženstvom matky, resp. otca v rokoch 1945–1949. V prvej časti tabuľka prezentuje údaje o počte narodených detí celkom, živo a mŕtvo a to v kombinácii s náboženstvom dieťaťa. V druhej časti sú následne deti rozdelené podľa vitality (živo, mŕtvo) a tieto skupiny ďalej triedené na deti narodené v manželstve a mimo manželstva a v rámci nich ešte podľa pohlavia. Súčasne je tiež

uvedená informácia, či náboženské vyznanie oboch rodičov bolo rovnaké s náboženstvom dieťaťa, či rovnaké vyznanie mal len otec alebo matka, alebo ani jeden z rodičov. V prípade náboženského vyznania boli pri deťoch zvlášť publikované nasledujúce skupiny: rímskokatolícke, gréckokatolícke, evanjelické augsburské, evanjelické reformované, evanjelické ostatné, pravoslávne, izraelské, bez vyznania, iné, neznáme.

Rovnako aj v rokoch 1949 a 1950 boli v pramenných dielach publikované niektoré tabuľky umožňujúce analýzu národnostného zloženia rodičov, či náboženskej štruktúry detí. Konkrétne išlo o:

Tab. 2 Narodení v roce 1949 podle národnosti matek, pohlaví, vitality a legitimacy; narození v manželství v kombinaci s národností otců a Narodení v roce 1950 podle národnosti matek, pohlaví, vitality a legitimacy; narození v manželství v kombinaci s národností otců

V tabuľkách boli publikované údaje za Československo, Česko a Slovensko o počte narodených, živonarodených a mŕtvonarodených detí podľa pohlavia a národnosti matiek. Následne v prípade detí narodených v manželstve boli zvlášť pre živo a mŕtvonarodené deti uvedené ešte vzájomné kombinácie národností matky a otca. Použité pritom v roku 1949 boli nasledujúce národnostné skupiny: česká, slovenská, ruská, poľská, maďarská, židovská, nemecká, cigánska, iná a neznáma. V roku 1950 však už židovská a cigánska boli zahrnuté do kategórie iné národnosti.

Tab. 3 Narodení v roce 1949 podle náboženského vyznání, vitality, legitimacy a pohlaví; živě narození v kombinaci s národností rodičů a Narodení v roce 1950 podle náboženského vyznání, vitality, legitimacy a pohlaví; živě narození v kombinaci s národností rodičů

Tabuľky v prvej časti prezentovali počty narodených, živonarodených a mŕtvonarodených detí podľa ich náboženského vyznania. Konkrétne boli v roku použité nasledujúce náboženské skupiny: rímskokatolícke, gréckokatolícke, českobratské evanjelické, ostatné evanjelické, pravoslávne, československé, izraelské a iné náboženské vyznanie. V roku 1949 boli publikované údaje aj za starokatolícke, ktoré v roku 1950 už bolo zahrnuté do kategórie iné. Súčasťou publikovaných údajov boli aj prípady bez vyznania a neznámeho vyznania. U detí narodených v manželstve sa tiež uvádzali prípady, keď deti mali rovnaké náboženské vyznanie ako obaja ich rodičia, alebo rovnaké ako otec alebo matka.

Tab. 4 Narodení v roce 1949 podle legitimacy, pořadí, národnosti matek, vitality a pohlaví a Narodení v roce 1950 podle legitimacy, pořadí, národnosti matek, vitality a pohlaví

Tabuľka je rozdelená do dvoch častí. V prvej sú prezentované počty narodených detí v manželstve a mimo manželstva podľa biologického poradia pôrodu v kombinácii s národnosťou matky. V druhej časti ide o kombináciu vitality a pohlavia s poradím dieťaťa narodeného v manželstve a mimo manželstva. Rozsah publikovaných národnostných skupín bol rovnaký ako v predchádzajúcom prípade, pričom v prípade poradia narodených detí bolo použité nasledovné triedenie: v manželstve (1., 2.,...10.+) a mimo manželstva (1., 2.,...7.+).

Jedno z najdôležitejších triedení pre samotnú analýzu procesu plodnosti prinášajú tabuľky kombinujúce vek matky pri pôrode, poradia narodeného dieťaťa a jeho legitimitu. V medzivojnovom období takéto tabuľky boli publikované v *Pohyboch obyvateľstva* od roku 1925 (vrátane). Konkrétne išlo o tabuľky s názvom: *Pořadí a legitimita narozeného dítěte v kombinaci s věkem matčíným v roce...* Poradie pôrodu u manželsky narodených bolo triedené od prvého po desiate poradie v jednotkových intervaloch a potom nasledovali 11. – 12., 13. – 14. a 15. a vyššie poradie. U nemanželských pôrodov to bolo od prvého po šieste poradie a potom kategória siedme a vyššie poradie. Vek matky bol prezentovaný v jednoročných vekových skupinách od veku 16 a menej do 45 a viac rokov v *Pohyboch obyvateľstva* za roky 1925–1930 a do veku 50 rokov pre obdobie rokov 1931–1933 a 1934–1937. Rovnaká koncepcia bola použitá aj v pramenných dielach vydaných po druhej svetovej vojne. Pre roky 1946–1948 išlo konkrétne o *Tab. 4: Poradie a legitimita narozeného dítěta v kombinácii s věkom matky v roku...* (údaje boli publikované zvlášť za každý jeden rok s výnimkou roku 1945). Jednorôčné vekové skupiny veku matiek začínali vekom 15 rokov a končili 44. rokom. Pre najmladšie matky boli dáta publikované v otvorenom intervale do 15 rokov (–15 rokov). V prípade starších sa aplikovala najprv 5-ročná veková skupina (45–49 rokov) a následne otvorený interval 50 a viac rokov. Biologické poradia boli podrobne u manželských detí triedené do prvého po štrnásť, pričom posledným bol interval 15. a ďalšie dieťa. U nemanželských detí sa pracovalo s 1. až 6. poradím, ktoré dopĺňal otvorený interval 7.+ poradie.

V podstate takmer identický charakter mali aj *Tab. 5: Narodení v roce 1949 podle legitimacy, pořadí, věku matek a vitality* a *Tab. 5: Narodení v roce 1950 podle legitimacy,*

pořadí, věku matek a vitality. Jediný rozdiel spočíva v spôsobe prezentovania veku matiek. Okrem 1-ročných skupín bola tabuľka doplnená aj o 5-ročné vekové skupiny. Uvedené tabuľky sú dôležité najmä pre výpočet mier plodnosti podľa poradia a následne tiež úhrnnej plodnosti podľa poradia a ukazovateľov časovania plodnosti (priemerný vek pri prvom, druhom... pôrode) a to zvlášť ešte v závislosti od legitimacy. Pri použití týchto dát a tiež pri následnej interpretácii výsledkov je potrebné si uvedomiť, že publikované pôrody predstavujú všetky narodené deti bez ohľadu na vitalitu, čo do určitej miery môže čiastočne skresľovať získané hodnoty.

Zmeny v zbere demografických údajov zavedené od roku 1925 prispeli tiež k vytvoreniu niektorých nových typov kombinačných tabuliek. Sem patrí aj tabuľka *Poradie, legitimita a vitalita narodeného dieťaťa v kombinácii s dobou uplynulou od predchádzajúceho pôrodu v roku...* (publikovaná v rokoch 1925–1937). Ako už vyplýva z jej názvu narodené druhé a ďalšie deti boli rozdelené do dvoch základných skupín podľa legitimacy a v nich ešte podľa vitality. V rámci narodených v manželstve a mimo manželstvo tabuľky uvádzali poradie pôrodu, pričom u manželsky narodených sa publikovali pôrody druhého až 15. a vyššieho poradia a u detí narodených mimo manželstva to boli druhé až siedme a vyššie pôrody.

Intervaly určujúce časový úsek medzi pôrodom terajšieho dieťaťa a predchádzajúceho pôrodu boli klasifikované do nasledujúcich intervalov: do jedného roku, 1–2 roky, ktorý bol ešte zvlášť rozdelený na 12–15, 15–18 a 18–24 mesiacov a následne po jednoročných intervaloch až do skupiny 10 a viac rokov.

V *Pohyboch obyvateľstva* 1931–1933 a 1934–1937 bola súčasťou tabuľky ešte špecifická skupina 0 rokov od predchádzajúceho pôrodu. Tieto pôrody predstavovali druhé respektíve i ďalšie deti z viacpočetných pôrodov, ktoré boli v predchádzajúcich *Pohyboch obyvateľstva* publikované v rámci kategórie neznáme a nepresne definované.

Predmetné triedenie údajov si zachovali aj povojnové pramenné diela. V prvom z nich išlo o *Tab. 5: Poradie, legitimita a vitalita narodeného dieťaťa v kombinácii s dobou uplynulou od predchádzajúceho pôrodu v roku...* (pre rok 1945 tabuľka nebola publikovaná). V jej prvej časti boli najprv publikované údaje o celkovom počte narodených detí druhého a vyššieho poradia, a to zvlášť v manželstve a mimo manželstva v kombinácii s pohlavím a dobou uplynulou od predchádzajúceho pôrodu. Následne v druhej časti boli tieto pôrody roztriedené podľa poradia v manželstve (2. až 15.+) a mimo manželstva (2. až 7.+). Z hľadiska doby od

predchádzajúceho pôrodu sa v predmetnom pramennom diele použil interval: do 1 roka, 1 rok (ďalej rozdelený na 12–15, 15–18, 18–21 a 21–24 mesiacov) následne v jednoročných skupinách až do 10+ rokov.

V pramenných dielach z rokov 1949 a 1950 išlo o Tab. 7: *Narození v roce 1949 podle zralosti, legitimacy, vitality, pořadí a doby uplynulé od předchozího porodu* a *Narození v roce 1950 podle zralosti, legitimacy, vitality, pořadí a doby uplynulé od předchozího porodu*. Rozsah a logika publikovaných údajov bola v podstate rovnaká ako v rokoch 1946–1948.

Takto triedené informácie o pôrodoch v rámci bilancií bežnej evidencie obyvateľstva umožňujú počítať a analyzovať dĺžku medzipôrodných intervalov medzi pôrodmi jednotlivých poradií, ako aj intenzitu rodenia detí druhých a vyšších poradií v závislosti na dobe od narodenia predchádzajúceho dieťaťa.

Okrem doby od predchádzajúceho pôrodu v prípade detí narodených vydatým ženám pramenné diela od roku 1925 triedili tieto udalosti aj v kombinácii s poradím a s dobou uplynulou od uzavretia manželského zväzku.

Tabuľka *Poradie narodeného dieťaťa manželského v kombinácii s dobou uplynulou od sňatku v rokoch 1925–1927* prezentuje počet pôrodov, ktoré boli ešte rozdelené podľa vitality a pohlavia do nasledujúcich intervalov od uzavretia manželstva: menej ako 1 rok, ktorý ešte bol rozdelený na menšie časové úseky: do 1 mesiaca, 1–2, 2–3, 3–4, 4–5, 5–6, 6–7, 7–8, 8–9, 9–10, 10–11, 11–12 mesiacov, pričom nasledujúce intervaly predstavovali jednoročné skupiny v dokončených vekoch 1–29 a 30 a viac rokov. Poradie narodeného dieťaťa bolo uvádzané od 1. po 15.+ poradie.

Rovnaké údaje boli publikované aj v nasledujúcich *Pohyboch obyvateľstva* v tabuľkách: *Poradie manželsky narodeného dieťaťa v kombinácii s dobou uplynulou od sňatku v roku...*(pre roky 1928–1930). Rozdiel v porovnaní s predchádzajúcou tabuľkou bol v podrobnosti triedenia doby uplynulej od sobáša rodičov. Najväčšie zmeny zaznamenala veková skupina do jedného roku, ktorá bola rozdelená na tieto intervaly: do 6 mesiacov, 6–9 a 9–12 mesiacov. Následné 1-ročné intervaly boli ukončené otvorenou skupinou 25 a viac rokov. Ostatné obsahové prvky zostali nezmenené.

Pohyb obyvateľov pre roky 1931–1933 v tabuľke *Poradie manželsky narodeného dieťaťa v kombinácii s dobou uplynulou od sňatku v roku 1931 až 1933* sa opätovne vrátil k detailnejšiemu vymedzeniu doby do prvého roku od sobáša. Konkrétne to boli intervaly: do 1 mesiaca, 1–2, 2–3, 3–4, 4–5, 5–6, 6–9 a 9–12 mesiacov. Posledný

interval končil otvoreným intervalom 21 a viac rokov. Rovnakou bola aj tabuľka *Pořadí manželsky narozeného dítěte v kombinaci s dobou uplynulou od sňatku v roce 1934 až 1937*.

Zostavovatelia pramenných diel aj po druhej svetovej vojne považovali tento druh kombinačného triedenia údajov za prínosný a zaradili ho medzi obsahové prvky *Pohybov obyvatel'stva* v rokoch 1945–1948, ako aj 1949 a 1950. V prvom prípade išlo konkrétne o *Tab. 8: Poradie manželsky narodeného dieťaťa z terajšieho manželstva v roku... v kombinácii s dobou uplynulou od sobáša*. V jej prvej časti boli publikované počty živo a mŕtvonarodených detí v manželstve podľa pohlavia a doby uplynulej od sobáša rodičov. V druhej už sú prezentované počty narodených podľa poradia narodeného dieťaťa v príslušnom (terajšom) manželstve (1. až 15.+) a doba v kombinácii s dobou, ktorá uplynula od uzavretia manželského zväzku. Z pohľadu doby tabuľka prezentuje údaje o manželských deťoch do 1 roka od sobáša a to zvlášť: do 1 mesiaca, 1–2, 2–3, 3–4, 4–5, 5–6, 6–9 a 9–12 mesiacov. ďalej sú časové úseky delené po 1 roku a to až do posledného otvoreného intervalu, ktorý v sebe zahŕňa všetky udalosti, ktoré sa odohrali 21 a viac rokov od uzavretia manželstva. V *Pohyboch obyvatel'stva* pre rok 1949 a 1950 sa príslušná *Tab. 6: Narození v manželství v roce podle zralosti, vitality, pořadí v nynějším manželství a doby uplynulé od sňatku rodičů* zmenili len minimálne. Na úrovni Československa, Česka a Slovenska tabuľky prezentovali údaje o počte narodených detí v manželstve, a to v prvej časti zvlášť podľa vitality, pohlavia a zrelosti v kombinácii s dobou uplynulou od sobáša rodičov a v druhej podľa biologického poradia (1. až 15.+) a doby uplynulej od uzavretia manželstva. Z hľadiska tohto úseku sú zvlášť publikované údaje do 1 roku, ktorý je ďalej rozdelený na jednotlivé mesiace a následne od 1 roku do 20 roku v 1-ročných intervaloch. Posledným aplikovaným je otvorený interval 21 a viac rokov.

Využitie týchto dát spočíva predovšetkým v analýze časovania pôrodov manželsky narodených v závislosti od doby uplynulej od vstupu do manželstva. Dôležitým prvkom je hlavne ich kombinácia s poradím, čím takto získavame obraz o dobe, ktorá oddeľovala sobáš od prvého a ďalšieho pôrodu. Tým je možné napríklad analyzovať plodnosť sobášnych kohort. Žiaľ koncepcia intervalov do jedného roku v mesiacoch neumožňuje vždy presný výpočet napríklad predmanželských koncepcií (pôrody do 8

mesiacov od manželstva), preto je potrebné v niektorých prípadoch použiť len približný odhad na základe publikovaných dát.¹³

Dôležitými pre analýzu manželskej a nemanželskej plodnosti žien, ako aj otcov v prípade detí narodených v manželskom zväzku prináša kombinácia údajov o narodených deťoch podľa veku matiek, vitality a v prípade detí narodených vydatým ženám aj s vekom otca. V *Pohyboch obyvateľstva* z medzivojnového obdobia išlo v prípade detí narodených vydatým ženám o tabuľky s názvom:

Narození manželští podle věku matčina a otcova v kombinaci s pohlavím a vitalitou v roce...(publikované pre roky 1919–1927)

Manželsky narození podle věku matčina a otcova v kombinaci s pohlavím a vitalitou v roce...(pre 1928–1937).

Ako už vyplýva z ich názvu, prezentovali údaje o počte narodených detí v manželstve podľa veku matky v kombinácii s vekom otca, a to zvlášť ešte podľa vitality a pohlavia. Použité vekové skupiny pre otcov boli pritom nasledujúce: do 19 rokov, 20–24, 25–29, 30–34, 35–39, 40–44, 45–49, 50–59, 60 a viac rokov. V prípade matiek sa aplikovali nasledovné vekové intervaly: do 16 rokov, 17–19, 20–24, 25–29, 30–34, 35–39, 40–44, 45–49, 50 a viac rokov.

Údaje o deťoch narodených mimo manželstva boli v medzivojnových *Pohyboch obyvateľstva* publikované pre roky 1919–1927 v tabuľkách s názvom: *Narození nemanželští podle věku matčina, pohlaví a vitality v roce...* a pre roky 1928–1937 boli uverejnené v tabuľkách *Nemanželsky narození podle věku matčina, pohlaví a vitality v roce...* Vekové vymedzenie pre matky bolo rovnaké ako v prípade predchádzajúcich tabuliek prezentujúcich údaje o manželských deťoch.

Rovnaký obsah v prvých povojnových *Pohyboch obyvateľstva* poskytovala aj Tab. 10: *Vek matky podľa legitimacy, vitality a pohlavia dieťaťa v kombinácii s vekom otca u manželsky narodených v rokoch 1945–1946* a Tab. 10: *Vek matky podľa legitimacy, vitality a pohlavia dieťaťa v kombinácii s vekom otca u manželsky narodených v rokoch 1947–1948*. Vekové vymedzenie, ako aj obsahové prvky zostali rovnaké, ako tomu bolo v medzivojnovom období. Pre roky 1949 a 1950 boli predmetné údaje publikované v Tab. 9: *Narození v roce 1949 podle věku matek, legitimacy, vitality a pohlaví u narodených v manželství v kombinaci s věkem otců* a *Narození v roce*

¹³ Pozri napríklad prácu ŠPROCHA, Branislav – TIŠLIAR, Pavol: Plodnosť a celková reprodukcia obyvateľstva Slovenska v rokoch 1919–1937. Bratislava : STIMUL, 2008, s. 70.

1950 podľa veku matek, legitimacy, vitality a pohlaví u narodených v manželstve v kombinácii s vekom otců

Aj v tomto prípade tabuľky kombinovali počty narodených detí v manželstve podľa veku matky, vitality a pohlavia s vekom otca. V prípade detí narodených mimo manželstva boli uvedené len počty narodených detí podľa veku matky, vitality a pohlavia. Pre matku boli údaje triedené do nasledujúcich vekových skupín: –15, 15–16, 17–19, 20–24, 25–29, 30–34, 35–39, 40–49, 50+ rokov a pre otca sa využili intervaly: –20, 20–24, 25–29, 30–34, 35–39, 40–49, 50–59, 60+ rokov.

Podobne ako v prípade sobášov, aj u narodených detí boli jedným z dôležitých triediacich znakov uplatňovaným v Pohyboch obyvateľstva povolanie, trieda povolania, postavenie v povolani, resp. sociálna príslušnosť. Vo svojej podstate môžeme identifikovať dve skupiny takýchto tabuliek. V prvej sa údaje o počte narodených detí podľa legitimacy kombinovali s poradím a povolaním resp. sociálnou príslušnosťou otca, resp. matky, prípadne oboch. V medzivojnovom období išlo o tabuľky s názvami:

Pořadí narozeného dítěte manželského v kombinaci s povoláním a postavením v povolání otcovým a s výdělečnou činností matčinou (publikované pre roky 1925–1933),

Pořadí manželsky narozeného dítěte v kombinaci s třídou povolání a postavením v povolání otcovým a výdělečná činnost matčina v roce... (pre roky 1934–1937),

Pořadí narozeného dítěte nemanželského v kombinaci s povoláním a postavením v povolání matčiným, resp. jejího živitele (pre roky 1925–1933)

Pořadí nemanželsky narozeného dítěte v kombinaci s třídou povolání a postavením v povolání matčiným, resp. jejího živitele v roce... (pre roky 1934–1937).

Po druhej svetovej vojne išlo o tabuľky:

Tab. 9: Manželsky narození podľa triedy povolania a sociálnej príslušnosti otca v kombinácii s pohlavím, vitalitou a poradím v rokoch 1945–1948

Tab. 13: Nemanželsky narození podľa triedy povolania a sociálnej príslušnosti matky, resp. jej živiteľa v kombinácii s pohlavím, vitalitou a poradím v rokoch 1949–1948

Tab. 11a Narození v manželství v roce 1949 podle úseků povolání a sociálních skupin otců v kombinaci s pohlavím, vitalitou, pořadím narozených dětí a výdělečnou činností matek

Tab. 11a Narodení v manželství v roce 1950 podle úseků povolání a sociálních skupin otců v kombinaci s pohlavím, vitalitou, pořadím narozených dětí a výdělečnou činností matek

Tab. 11b: Narodení mimo manželství v roce 1949 podle úseků povolání, sociálních skupin a výdělečné činnosti matek resp. jejich živitelů v kombinaci s pohlavím, vitalitou a pořadím narozených dětí

Tab. 11b: Narodení mimo manželství v roce 1950 podle úseků povolání, sociálních skupin a výdělečné činnosti matek resp. jejich živitelů v kombinaci s pohlavím, vitalitou a pořadím narozených dětí

Ako už je zjavné z názvov týchto tabuliek, kombinovali údaje o počte narodených detí podľa pohlavia, vitality, legitimacy, poradia s povolaním, triedou povolania, zárobkovou činnosťou matky a sociálnou skupinou (príslušnosťou) matky prípadne otca (resp. živiteľa dieťaťa).

V druhej skupine tabuliek sa namiesto poradia kombinovali údaje s vekom matky resp. otca v prípade manželsky narodených, vitalitou, pohlavím, legitimitou a spomínanými socio-ekonomickými charakteristikami rodičov. Pre medzivojnové obdobie to boli tabuľky s názvami:

Narodení manželskí podľa povolania, postavenia v povolání a veku otcovho v roku...(publikované pre roky 1919–1927). Vek otca uvádzaný v intervaloch: do 19 rokov, 20–24, 25–29, 30–34, 35–39, 40–44, 45–49, 50–59, 60 a viac rokov.

Manželsky narodení podľa tried povolania, postavenia v povolání a veku otcovho v roku...(roky 1928–1933)

Manželsky narodení podle tříd povolání, postavení v povolání a věku otcova v roce 1934 až 1937. Vek otca publikovaný vo vekových skupinách: do 24 rokov, 25–29, 30–34, 35–39, 40–44, 45–49, 50 a viacej rokov.

Narodení nemanželskí podľa povolania, postavenia v povolání a veku matkinho v roku...(roky 1919–1927). Vek matky bol uvádzaný v intervaloch: 19 a menej, 20–24, 25–29, 30–34, 35–39, 40–44, 45–49, 50 a viac rokov.

Nemanželsky narodení podľa tried povolania, postavenia v povolání a veku matkina v roku...(roky 1928–1930). Vek matky: 19 a menej, 20–24, 25–34, 35–39, 40–44, 45 a viac rokov.

Nemanželsky narodení podľa tried povolania, sociálnej príslušnosti a veku matkinho v roku...(roky 1931–1933)

Nemanželsky narodení podle tříd povolání, postavení v povolání a věku matčina v roce 1934 až 1937. Vek matky sa uvádzal vo vekových skupinách: 19 a menej, 20–24, 25–34, 35–39, 40–44, 45 a viac rokov.

Pre obdobie po druhej svetovej vojne boli predmetné údaje v *Pohyboch obyvateľstva* publikované len pre roky 1945–1948, a to v týchto dvoch tabuľkách:

Tab. 14: Manželsky narodení podľa triedy povolania, sociálnej príslušnosti a veku otca v roku... (pre roky 1945–1948 každý zvlášť)

Tab. 15: Nemanželsky narodení podľa triedy povolania, sociálnej príslušnosti a veku matky v roku... (pre roky 1945–1948 každý zvlášť)

Prezentované údaje kombinovali vitalitu, legitimitu narodených detí s povolani a sociálnou príslušnosťou matky, resp. otca u detí narodených v manželstve s ich vekom. V prípade otcov boli aplikované nasledujúce vekové skupiny: –25, 25–29, 30–34, 35–39, 40–44, 45–49, 50+ rokov. V prípade nemanželsky narodených detí bolo vekové vymedzenie matiek nasledujúce: –20, 20–24, 25–29, 30–34, 35–39, 40–44 a 45+ rokov.¹⁴

Pre analýzu sezónnosti pôrodov je možné použiť nasledujúce tabuľky. V rokoch 1919–1924 to boli *Narodení podle měsíců v kombinaci s pohlavím, vitalitou a legitimitou v roce...* a pre roky 1925–1937 séria dvoch tabuliek: *Manželsky narodení podle měsíců v kombinaci s pohlavím, vitalitou, otcovým povoláním a otcovým postavením v povolání v roce...* *Nemanželsky narodení podle měsíců v kombinaci s pohlavím, vitalitou, povoláním matčiným, resp. jejího živitele, a matčiným postavením v povolání v roce...*

Po druhej svetovej vojne sú v prvom pramennom diele narodené deti kombinované s kalendárnym mesiacom, kedy došlo k pôrodu a legitimitou. V Tab. 11: *Manželsky narodení podľa mesiacov v kombinácii s pohlavím, vitalitou, povoláním otca a jeho sociálnou príslušnosťou v rokoch 1945–1946* a *Manželsky narodení podľa mesiacov v kombinácii s pohlavím, vitalitou, povoláním otca a jeho sociálnou príslušnosťou v rokoch 1947–1948* išlo o narodené deti v manželskom zväzku a v Tab. 12: *Nemanželsky narodení podľa mesiacov v kombinácii s pohlavím, vitalitou, povoláním matky, resp. jej živitele a jej (resp. jeho) sociálnou príslušnosťou v rokoch 1945–1946* a *Nemanželsky narodení podľa mesiacov v kombinácii s pohlavím, vitalitou, povoláním matky, resp. jej živitele a jej (resp. jeho) sociálnou príslušnosťou*

¹⁴ Vymedzenie jednotlivých tried povolani a sociálnych skupín bolo pre jednotlivé *Pohyby obyvateľov* prezentované vyššie (napr. v kapitole 4. Sobáše).

v rokoch 1947–1948 boli publikované údaje o počtoch nemanželských detí podľa mesiaca narodenia. Rovnako aj ďalšie dva roky v *Pohyboch obyvateľstva* rozdeľujú zvlášť manželské a nemanželské deti podľa mesiaca narodenia:

Tab. 10a Narodení v manželstve v roku 1949 podľa mesiacu, pohlaví, vitality, úseku povolání a sociálnych skupín otců

Tab. 10a Narodení v manželstve v roku 1950 podľa mesiacu, pohlaví, vitality, úseku povolání a sociálnych skupín otců

Tab. 10b Narodení mimo manželstve v roku 1949 podľa mesiacu, pohlaví, vitality, úseku povolání a sociálnych skupín matek, resp. jejich živitelů

Tab. 10b Narodení mimo manželstve v roku 1950 podľa mesiacu, pohlaví, vitality, úseku povolání a sociálnych skupín matek, resp. jejich živitelů

Rozdelenie počtu narodených detí podľa veľkosti bydliska respektíve rodiska pre medzivojnové obdobie priniesli nasledujúce tabuľky:

Narodení podľa veľkosti rodišťa v kombinácii s pohlavím, vitalitou a legitimitou v roku... (publikované pre roky 1919–1924),

Narodení podľa veľkosti bydliska matčina v kombinácii s vitalitou v roku 1925 a vitalitou a legitimitou v rokoch 1926 a 1927,

Narodení podľa veľkosti bydliska matčina v kombinácii s vitalitou a legitimitou v roku 1928 až 1930,

Narodení podľa veľkosti bydliska matčina v kombinácii s vitalitou a legitimitou v roku 1931 až 1933,

Narodení podľa veľkosti bydliska matčina v kombinácii s vitalitou a legitimitou v roku 1934 až 1937.

Prvé z nich pre roky 1919–1924 sú konštruované tak, že počty pôrodov sú zaznamenávané v mieste, kde k pôrodu došlo, teda zaznamenávalo sa takzvané rodisko. Od roku 1925 však triedenie údajov prirodzeného pohybu obyvateľstva prešlo významnými zmenami, a preto sú demografické udalosti triedené podľa miesta bydliska. V rokoch 1925–1937 sú preto narodení podľa veľkosti obce viazaní k bydlisku matky.

Určité rozdiely v triedení pôrodov podľa veľkosti bydliska vznikajú v rámci jednotlivých sčítaní. Pre *Pohyby obyvateľstva* 1919–1920 sú počty pôrodov viazané k obciam podľa počtu obyvateľov zo sčítania z 31.12.1910. *Pohyby obyvateľstva* 1922–1930 používajú rozdelenie obcí do jednotlivých veľkostných skupín podľa výsledkov sčítania ľudu 1921 a *Pohyby obyvateľstva* 1931–1937 z cenzu 1930.

Okrem toho sa pri publikovaní výsledkov mierne menili veľkostné intervaly obcí. V rokoch 1919–1920 sa používalo rozdelenie: do 1000 obyvateľov, 1001–2000, 2001–5000, 5001–10000, 10001–20000, 20001–50000, 50001–100000 a nad 100000 obyvateľov. V rokoch 1921–1924 sa spodné intervaly ešte rozšírili o skupiny: do 500 obyvateľov a 501–1000, aby od roku 1925 až do roku 1937 sa používalo nové triedenie: do 2000 obyvateľov, 2001–5000, 5001–10000, 10001–20000, 20001–50000, 50001–100000 a nad 100000 obyvateľov.

Po druhej svetovej vojne sa pokračovalo v publikovaní tohto typu triedenia, a to konkrétne v *Tab. 16: Narodení podľa veľkosti bydliska matky a podľa pohlavia v kombinácii s vitalitou a legitimitou v rokoch 1945–1948*. V tabuľke boli pre jednotlivé roky prezentované údaje o počte narodených detí (spolu, chlapci) v kombinácii s ich vitalitou, legitimitou a veľkostnou skupinou obce bydliska matky. Z hľadiska veľkostných skupín bolo aplikované nasledujúce triedenie: –2000, 2000–4999, 5000–9999, 10000–19999, 20000–49999, 50000–99999 a 100000 a viac obyvateľov. V ďalších dvoch pramenných dielach z rokov 1949 a 1950 takéto kombinačné triedenie údajov nachádzame v už spomenutej *Tab. 1: Narodení v roce 1949 podle hospitalisace, zralosti, legitimacy, vitality, pohlaví, pořadí, velikostních skupin obcí a krajů* a *Tab. 1: Narodení v roce 1950 podle hospitalisace, zralosti, legitimacy, vitality, pohlaví, pořadí, velikostních skupin obcí a krajů*.

Samotné využitie týchto tabuliek je pre demografickú analýzu do veľkej miery obmedzené. V dôsledku toho, že pôrody nie sú ešte zvlášť triedené podľa vekových skupín, je možné z nich počítať len hrubé miery pôrodnosti a aj to len pre roky jednotlivých sčítaní, keďže len z nich poznáme údaje o počte obyvateľov podľa veľkostnej skupiny obce. Na druhej strane však vďaka triedeniu podľa legitimacy a tiež prípadne vitality údaje napríklad umožňujú vypočítať zastúpenie nemanželských a mŕtvonarodených detí v závislosti od veľkosti bydliska matky respektíve miesta pôrodu.

Počet viacnásobných pôrodov, čiže pôrody dvojčiat, trojčiat ap. prinášajú pre medzivojnové obdobie tabuľky:

Blíženci podle zemí, pohlaví, vitality a legitimacy v roce... (publikované pre roky 1919–1924),

Porody blíženců podle legitimacy a kombinace pohlaví s vitalitou a blíženci podle legitimacy, vitality a pohlaví v letech 1925–1928

Porody blíženců, po případě počet blíženců podle legitimacy, vitality a pohlaví v roce 1928 až 1930

Porody blíženců, po případě počet blíženců podle legitimacy, vitality a pohlaví v roce 1931 až 1933

Porody blíženců, po případě počet blíženců podle legitimacy, vitality a pohlaví v roce 1934 až 1937

Po druhej svetovej vojne do roku 1950 boli tieto údaje publikované len za Česko.

Zaujímavý druh informácií poskytli tiež tabuľky informujúce o druhu pomoci pri pôrode. Konkrétne v medzivojnovom období išlo o *Narození podle legitimacy a vitality a pomoci při porodu v roce 1931 až 1933* a *Narození podle vitality a legitimacy a pomoci při porodu v roce 1934 až 1937*. Po druhej svetovej vojne v Pohyboch obyvateľstva 1945–1948 bol tento typ údajov prezentovaný pomocou Tab. 18: *Narodení podľa pomoci pri pôrode v kombinácii s vitalitou a legitimitou v rokoch 1946–1948*, Tab. 12 *Narození v roku 1919 podle vitality, legitimacy a pomoci při porodu* a Tab. 12 *Narození v roku 1950 podle vitality, legitimacy a pomoci při porodu*. Údaje prezentované v tabuľkách kombinujú počty narodených detí podľa vitality, legitimacy a osoby, ktorá pomáhala pri pôrode. Konkrétne boli uvádzané pôrodné asistentky alebo lekár mimo liečebný ústav, personál liečebného ústavu, laik, nikto a prípady, kde nebola známa osoba pomáhajúca pri pôrode.

Poradie pôrodu ako triediaci znak, ktorý pribudol do pramenných diel v roku 1925, umožnil aj konštrukciu niektorých špecifických kombinácií. V medzivojnovom období išlo napríklad o prepojenie poradia práve narodeného dieťaťa s počtom už predtým narodených detí matke v poslednom (terajšom) manželstve, alebo s počtom zomretých detí. Konkrétne išlo o tab.:

Pořadí a legitimita narozeného dítěte v kombinaci s počtem dětí zemřelých z tohto pořadí (publikované pre roky 1925–1937)

Pořadí narozeného dítěte manželského v kombinaci s počtem dětí narozených z nynějšího manželství (pre roky 1925–1937).

Aj v prvom Pohybe obyvateľstva po druhej svetovej vojne sa táto koncepcia triedenia údajov zachovala. Išlo o Tab. 6: *Poradie a legitimita detí narodených v rokoch 1946–1948 v kombinácii s počtom detí predtým matke zomretých* a Tab. 7: *Poradie manželsky narodeného dieťaťa v rokoch 1946–1948 v kombinácii s počtom detí narodených z terajšieho manželstva*. Pre roky 1949 a 1950 bola zachovaná len kombinácia poradia manželsky narodených s počtom dovtedy narodených detí

v tomto manželskom zväzku. V *Tab. 8: Narození v manželství v roce 1949 podle vitality, pohlaví, pořadí a počtu dětí narozených v nynějším manželství* a *Tab. 8: Narození v manželství v roce 1950 podle vitality, pohlaví, pořadí a počtu dětí narozených v nynějším manželství* boli publikované údaje o počte narodených detí podľa ich poradia v manželskom zväzku (1. až 15.+) v čase ich narodenia v kombinácii s vitalitou a pohlavím a v druhej časti tabuľky s poradím všetkých už matkám narodených detí.

Novozavedený znak zrelosti narodeného dieťaťa po druhej svetovej vojne bol využitý aj v posledných tabuľkách publikovaných v *Pohyboch obyvatel'stva* z roku 1949 a 1950: *Tab. 13 Narození v roce 1949 podle vitality, pohlaví, zralosti a legitimacy*¹⁵ a *Tab. 13 Narození v roce 1950 podle vitality, pohlaví, zralosti a legitimacy*. V tabuľke boli publikované údaje o počte narodených detí kombinujúce pohlavie so zrelosťou plodu (zrelé a nezrelé), legitimitou (v manželstve, mimo manželstva) a v ďalšej časti tabuľky vitalitu a pohlavie so zrelosťou a legitimitou.

¹⁵ Zostávajúce tabuľky 14–19 v sekcii C. *Narodení v Pohyboch obyvatel'stva* pre roky 1949 a 1950 boli publikované len za české krajiny.

6. Zomretí

Koncepcia publikovania údajov o zomretých osobách v medzivojnovom období sa pomerne výrazne menila, pričom *Pohyby obyvateľstva* obsahovali rôzne kombinačné triedenia zisťovaných znakov. Vidieť to už na príklade prvej tabuľky. *Úmrtnosť kojencov, detí do 5 rokov a osôb starších 5 rokov v roku...*(publikovaná pre roky 1919–1924) triedila počty zomretých podľa veku do troch skupín: do jedného roku, jeden až štyri roky a viac ako päť rokov podľa pohlavia. Okrem toho prinášala počty osôb, ktorí zomreli v ústave alebo nemocnici a tiež informácie, či im bolo poskytnuté lekárske ošetrovanie a či tí, ktorí zomreli v nemocnici, v inom ústave alebo boli nájdení mali bydlisko v mieste úmrtia alebo nie. Tieto všetky údaje sú publikované pre jednotlivé župy, súdne respektíve politické okresy a vybrané mestá podľa vtedy platného územnosprávneho členenia.

Zomrelí podľa pohlavia a veku, úmrtnosť a výživa kojencov, legitimita detí zomrelých do 5 rokov, počet zomrelých v ústavoch a zomrelé ženy staršie 15 rokov podľa počtu detí žive a mŕtve narodených v roku...(1925–1927) nadväzuje na predchádzajúce tabuľky s výrazne obohateným obsahom. Celkový počet zomretých je na začiatku tabuľky pre župy, okresy a vybrané obce rozdelený podľa miesta úmrtia a posledného bydliska. V ďalšej časti sú použité len úmrtia podľa posledného bydliska. Tieto sú triedené podľa veku: do 1 roku, 1–4, 5–14, 15–24, 25–39, 40–49, 50–64 a 65 a viac rokov, pohlavia a u detí do 5 rokov podľa legitimacy a u dojčiat ešte zvlášť podľa výživy: umelá, prirodzená, zmiešaná a neznáma. Okrem toho tabuľky prinášajú tiež informácie o tom, či osoba zomrela v nemocnici, liečebnom ústave alebo iných ústavoch. U žien starších 15 rokov ešte prináša koľko detí živo i mŕtvo narodených mala pri úmrtí.

Ďalšie dve tabuľky: *Zomrelí podľa miesta úmrtia, rešp. bydliska a pohlavia, počet zomrelých v ústavoch a zomrelé ženy staršie 15 rokov podľa počtu detí žive i mŕtve narodených v rokoch...*(publikovaná v rokoch 1928–1933) a *Zomrelí podľa veku, úmrtnosť a výživa kojencov, legitimita a pohlavie detí zomrelých do 5 rokov veku v roku...* (pre roky 1928–1933) svojím spôsobom predstavujú pokračovanie predchádzajúcej tabuľky. Obsah druhej z nich je však čiastočne pozmenený. Najdôležitejšou zmenou z hľadiska demografickej analýzy je, že počty zomretých starších 5 rokov neboli triedené podľa pohlavia. Okrem toho údaje o výžive dojčiat sú

publikované za celé obdobie. V *Pohybe obyvateľstva* pre roky 1934–1937 sa obsah a rozsah tabuľky *Zemřelí podle místa úmrtí, resp. bydliště, podle pohlaví a věku, legitimacy, hospitality, plodnosti žen a výživy kojenců v roce...* viac menej vrátila do rozmerov, aké mala v rokoch 1925–1928.

Po druhej svetovej vojne v rokoch 1945–1948 počty zomretých podľa pohlavia, veku pri úmrtí a miesta bydliska boli publikované v *Tab. 1: Zomretí podľa posledného bydliska, veku a pohlavia, legitimacy a hospitality v roku...* (pre každý rok 1945 – 1948 zvlášť). Tabuľky prezentovali jednak celkové počty zomretých podľa pohlavia a to v kombinácii s okresom bydliska, pričom pre roky 1946 – 1948 boli publikované aj údaje za mestá s 10 tis. a viac obyvateľmi. V druhej časti tabuľky poskytovali informácie o počte zomretých triedených podľa pohlavia a veku pri úmrtí. V pramennom diele boli predmetné udalosti triedené do nasledujúcich vekových skupín: -1, 1-4, 5-14, 15-24, 25-34, 35-44, 45-54, 55-64, 65-74, 75-84, 85+ a neznámy vek. V prípade detí do 5 rokov boli tieto ešte zvlášť triedené na manželské a nemanželské. Okrem toho tabuľky v poslednej časti uvádzali počty zomretých v ústavoch, a to zvlášť liečebných a iných. Obdobná tabuľka *Tab. 1 Zemřelí v roce 1949 podle pohlaví, hospitalisace, věkových skupin, legitimacy, zralosti, velikostních skupin obcí a krajů a Zemřelí v roce 1950 podle pohlaví, hospitalisace, věkových skupin, legitimacy, zralosti, velikostních skupin obcí a krajů*. Na rozdiel od prvého povojnového pramenného diela netriedila počty zomretých až do úrovne okresov, ale poskytla informácie tohto druhu nanajvýš po vtedajšie kraje. V prvej časti prezentovali predmetné tabuľky údaje o počte zomretých osôb podľa pohlavia a z toho zomretých v liečebných ústavoch v kombinácii s krajinou (Československo, Česko, Slovensko), veľkostnou skupinou obce alebo krajom. V ďalšej časti išlo o detailnejšie rozdelenie zomretých podľa vekových skupín a pohlavia. V prípade úmrtí detí do jedného roka života sa navyše ešte bližšie aplikovalo rozdelenie na manželské a nemanželské deti, nezrelé plody a zomreté deti do 28 dní (opätovne podľa legitimacy a pohlavia). Nasledujúce vekové skupiny zomretých použité v tabuľke boli: 1–4, 5–14, 15–24, 25–34, 35–44, 45–54, 55–64, 65–74, 75–84, 85+ a neznámy vek. Vo všetkých prípadoch tieto údaje boli kombinované s krajinou úmrtia, veľkostnou skupinou obce alebo krajom.

Veľmi dôležité údaje z pohľadu demografickej analýzy procesu úmrtnosti prinášajú pre medzivojnové obdobie tabuľky: *Zemřelí podle věku, roku narození, pohlaví a legitimacy v roce...* (publikované pre roky 1919–1924) a *Zemřelí podle věku, roku*

narodení, pohlaví a legitimacy dětí do 10 let v letech... (pre roky 1925–1937). Ako už z názvu vyplýva predstavujú kombinačné triedenie úmrtí s vekom, pohlavím a navyše tiež ešte s rokom narodenia zomretého a pre deti s ich legitimitou. V rámci *Pohybov obyvateľstva* tieto údaje však neboli, podobne ako v mnohých predchádzajúcich prípadoch, triedené a publikované jednotne, čo do určitej miery sťažuje prácu s nimi. Prvý problematický bod nachádzame pri systéme publikovania dát pre Slovensko a tiež Podkarpatskú Rus. Počty zomretých pre tieto dve československé krajiny boli pre obdobie 1919–1924 triedené len podľa veku pri úmrtí a pohlavia. Údaje za české krajiny obsahovali navyše ešte informácie o legitimitě detí pri úmrtí a roku narodenia zomretých. V takomto formáte boli publikované údaje za Slovensko až od roku 1925. Okrem obsahovej stránky premenou prešiel aj spôsob uvádzania jednotlivých kategórií. Pre obdobie 1919–1924 platí, že úmrtia boli triedené podľa jednorokových vekových skupín do veku 95 a viac rokov. *Pohyb obyvateľstva* pre roky 1925–1927 používa ako poslednú vekovú skupinu 110 a viac rokov a nakoniec *Pohyby obyvateľstva* pre roky 1928–1937 triedia úmrtia do veku 101 a viac rokov.

Určité zmeny sa nevyhli ani publikácii údajov o úmrtí v najmladších vekových skupinách, a to najmä v dojčenskom veku. Kým *Pohyby obyvateľstva* 1919–1924 triedili zomretých do jedného roka do menších mesačných intervalov (do 1 mesiaca, 1–2, 2–3, 3–4, 4–5, 5–6, 6–9, 9–12 mesiacov) v rokoch 1925–1927 pribudlo rozčlenenie aj druhého roku života (12–15, 15–18, 18–21 a 21–24 mesiacov), pričom celé obdobie prvého roku života bolo rozdelené do jednomesačných intervalov. V takejto podobe boli uvádzané aj údaje pre roky 1928–1937, no k nim ešte pribudlo triedenie prvého týždňa života na dni (*Pohyby obyvateľstva* 1931–1937) a prvého mesiaca na týždne (*Pohyby obyvateľstva* 1931–1937).

Obdobne ako v medzivojnovom období, aj prvé tri pramenné diela povojnové prezentovali podrobné údaje o zomretých podľa pohlavia, veku a roku narodenia v dvoch čiastkových tabuľkách. V prvej boli konkrétne uvedené úmrtia detí do 10 rokov, pričom zvlášť ešte v ich prípade okrem veku, roku narodenia sa publikovala aj informácia o legitimitě a v druhej išlo o úmrtia osôb starších 10 rokov. Pre roky 1945–1948 išlo konkrétne o *Tab. 6a Zomretí do 10 rokov podľa veku, roku narodenia, pohlavia a legitimacy v roku...* (pre každý rok 1945–1948 zvlášť) a *Tab. 6b. Zomretí nad 10 rokov podľa veku, roku narodenia a pohlavia v rokoch 1945 – 1948* (opätovne pre každý rok zvlášť). V prípade prvej menovanej tabuľky boli zomretí rozdelení podľa pohlavia a to ešte zvlášť chlapcov a dievčatá manželských a nemanželských.

Z hľadiska vekového vymedzenia sa veľká pozornosť dávala úmrtiam najmladších detí do 1 roku života, keďže tento interval bol špeciálne ďalej rozčlenený na úmrtia detí podľa dní veku v prvom týždni života, ďalej do jednotlivých týždňov života v prvom mesiaci od narodenia a zvlášť tiež podľa jednotlivých mesiacov veku do prvého roku života. Následne boli úmrtia triedené do 1-ročných vekových skupín rozdelených do dvoch elementárnych súborov podľa roku narodenia dieťaťa. Okrem toho tabuľka tiež obsahovala aj sumárne údaje za 5-ročné vekové skupiny. Rovnaký koncept sa zachoval aj v prípade druhej tabuľky, kde pre veky 10 až 100+ boli prezentované v elementárnych súboroch po jednoročných vekových skupinách úmrtia mužov a žien v kombinácii s príslušným rokom ich narodenia.

Ako už bolo spomenuté, koncepcia dvoch na seba nadväzujúcich tabuliek bola zachovaná aj pre rok 1949 a 1950. V prvom prípade išlo o *Tab. 5a. Zemřelí v roce 1949 do 10 let podle stáří, roku narození, pohlaví a legitimacy* a *Zemřelí v roce 1950 do 10 let podle stáří, roku narození, pohlaví a legitimacy*. Tá rovnako prezentovala údaje o počte zomretých detí do 10 rokov života (v 1-ročných a 5-ročných skupinách), pohlavia, legitimacy a roku narodenia. V prípade detí do 2 rokov boli tieto udalosti ešte detailnejšie triedené podľa dní (–1, 1–2, 2–3, 3–4, 4–5, 5–6, 6–7 dní), týždňov (–1, 1–2, 2–3, 3–4 týždne) a mesiacov (do 1. mesiaca, 1–2, 2–3, 3–4, 4–5, 5–6, 6–7, 7–8, 8–9, 9–10, 10–11, 11–12, 12–15, 15–18, 18–21, 21–24 mesiac) úmrtia. Druhá časť tabuľky: *Tab. 5b Zemřelí v roce 1949 nad 10 let podle věku, roku narození, pohlaví a rodinného stavu* a *Tab. 5b Zemřelí v roce 1950 nad 10 let podle věku, roku narození, pohlaví a rodinného stavu* nadväzovala na predchádzajúcu, pričom prinášala údaje o zomretých osobách podľa pohlavia, rodinného stavu, veku a roku narodenia. V prípade veku išlo o jednoročné a päťročné vekové skupiny, pričom poslednou bol aj v tomto prípade otvorený vekový interval 100+.

Pre roky 1949 a 1950 boli publikované v takejto triediacej koncepcii ešte ďalšie dve tabuľky. Konkrétne išlo o: *Tab. 5c Zemřelí v roce 1949 podle věku, roku narození, pohlaví a velikostních skupin obcí (České země, Slovensko)* a *Tab. 5c Zemřelí v roce 1950 podle věku, roku narození, pohlaví a velikostních skupin obcí (České země, Slovensko)*. Tieto tabuľky rozširujú predchádzajúce o údaje o zomretých osobách podľa veku pri úmrtí (v prípade detí do 1 roku opätovne podrobne podľa dní, týždňov a mesiacov) v kombinácii s pohlavím a veľkostnou skupinou obce (do 2000 obyvateľov, 2000–4999, 5000–9999, 10000–19999, 20000–49999, 50000–99999 a 100 tis. a viac osobami). Druhou boli: *Tab. 5d Zemřelí v roce 1949 podle věku, roku*

narození, pohlaví a krajů a *Tab. 5d Zemřelí v roce 1949 podle věku, roku narození, pohlaví a krajů*, ktoré prezentujú počty zomretých triedené podľa veku, roku narodenia, pohlavia a kraja úmrtia. Opätovne v prípade detí do 1 roka sa aplikuje podrobnejšie triedenie veku do dní, týždňov a mesiacov.

V medzivojnových *Pohyboch obyvateľstva* boli publikované aj ďalšie kombinácie údajov o zomretých s vekom, pohlavím a niektorým z ďalších štrukturálnych znakov.

Zomrelí podľa materinskej reči, veku a pohlavia na Slovensku a Podkarpatskej Rusi v roku... (údaje pre roky 1919–1924). Vek zomretých bol publikovaný v intervaloch: do 1 roka, 1–4, 5–14, 15–19, 20–29, 30–39, 40–59, 60–79, 80 a viac. Na ne v nasledujúcom období nadväzovali *Zemřelí podle věku a pohlaví v kombinaci s národností v roce...* (pre roky 1925–1937), kde vek zomretých pre roky 1925–1930 bol uvádzaný: do 1 roka, 1–4, 5–14, 15–24, 25–39, 30–39, 40–49, 50–64, 65 a viac a pre *Pohyby obyvateľstva* 1931–1937: do 1 roka, 1–4, 5–14, 15–24, 25–34, 35–44, 45–54, 55–64, 65 a viac rokov.

Národnostné zloženie zomretých osôb sa zisťovalo a publikovalo aj po druhej svetovej vojne. V pramennom diele pre roky 1945–1948 tieto údaje prezentovalo v *Tab. 2: Zomretí podle věku a pohlaví v kombinácii s národností v rokoch 1945–1948*. Ako už vyplýva z názvu predmetné tabuľky za každý jeden rok zvlášť poskytovali údaje o počte zomretých podľa pohlavia, vekových skupín (–1, 1–4, 5–14, 15–24, 25–34, 35–44, 45–54, 55–64, 65–74, 75+ rokov, neznámy) a národnosti (slovenská, česká, ruská a ukrajinská, poľská, maďarská, židovská, cigánska, iná, neznáma). Obdobne aj v rokoch 1949 a 1950 došlo k publikácii takejto tabuľky. Konkrétne to bola *Tab. 2 Zemřelí v roce 1949 podle věkových skupin, pohlaví a národnosti* a *Zemřelí v roce 1950 podle věkových skupin, pohlaví a národnosti*. Jej koncepcia bola v podstate rovnaká s prvým povojnovým pramenným dielom. Určitou odlišnosťou boli použité vekové skupiny (do 1 roka, do 28 dní, 1–4, 5–14, 15–24, 25–34, 35–44, 45–54, 55–64, 65–74, 75+ a neznámy) a použité národnostné skupiny (česká, slovenská, ruská, poľská, maďarská, nemecká, iná, neznáma).

Úmrtia mužov a žien podľa veku boli tiež kombinované s náboženským vyznaním. Pre medzivojnové obdobie išlo v *Pohyboch obyvateľstva* o tabuľky: *Zemřelí podle náboženského vyznání, věku a pohlaví v roce...* (dostupné pre roky 1919–1924), pričom vek zomretých bol uvádzaný v intervaloch: do 1 roka, 1–4, 5–14, 15–19, 20–29, 30–39, 40–59, 60–79, 80 a viac rokov. Na ne následne nadväzovali (1925–

1937) tabuľky: *Zemřelí podle věku a pohlaví v kombinaci s náboženským vyznáním v roce...* Vekové vymedzenie zomretých bolo v rokoch 1925–1930 nasledujúce: do 1 roku, 1–4, 5–14, 15–24, 25–39, 30–39, 40–49, 50–64, 65 a viac rokov. Pre obdobie 1931–1937 išlo o: do 1 roku, 1–4, 5–14, 15–24, 25–34, 35–44, 45–54, 55–64, 65 a viac.

Rovnako aj po druhej svetovej vojne poskytovali prvé *Pohyby obyvatel'stva* údaje o zomretých podľa ich náboženského vyznania. Pre roky 1945–1948 išlo o *Tab. 5: Zomretí podľa veku a pohlavia v kombinácii s náboženstvom v rokoch 1945–1948*. Svojím vymedzením použitých vekových skupín bola totožná s *Tab. 2* prezentujúcou úmrtia podľa národnosti. Z hľadiska náboženstiev boli udalosti triedené zvlášť pre: rímskokatolícke, gréckokatolícke, evanjelické augsburské, evanjelické reformované, evanjelické ostatné, pravoslávne, izraelské, bez vyznania, iné a neznáme. Pre roky 1949 a 1950 boli takéto údaje publikované v *Tab. 3: Zemřelí v roce 1949 podle věkových skupin, pohlaví a náboženského vyznání a Zemřelí v roce 1950 podle věkových skupin, pohlaví a náboženského vyznání*. Aj v tomto prípade tabuľka kombinovala počty zomretých podľa vekových skupín (do 1 roka, do 28 dní, 1–4, 5–14, 15–24, 25–34, 35–44, 45–54, 55–64, 65–74, 75+ a neznámy), pohlavia s náboženským vyznaním zomretej osoby (rímskokatolícke, gréckokatolícke, českobrat'ské evanjelické, ostatné evanjelické, pravoslávne, československé, izraelské, iné, bez vyznania, neznáme).

Prepojenie zomretých s vekom, pohlavím a rodinným stavom bolo zohľadnené v medzivojnovom období v tabuľkách:

Zemřelí podle rodinného stavu v kombinaci s věkem a pohlavím v roce... (pre roky 1919–1924) – vek zomretých rozdelený na intervaly: do 14 rokov, 15–19, 20–29, 30–39, 40–59, 60–79 a 80 a viac rokov,

Zemřelí podle věku a pohlaví v kombinaci s rodinným stavem v roce... (pre roky 1925–1937), pričom vek zomretého v *Pohybe obyvatel'stva 1925–1930* bol publikovaný v intervaloch: do 14 rokov, 15–24, 25–39, 40–49, 50–64, 65 a viac rokov a v *Pohybe obyvatel'stva 1931–1937*: do 14 rokov, 15–24, 25–34, 35–44, 45–54, 55–64, 65 a viac rokov.

Po druhej svetovej vojne išlo o *Tab. 4: Zomretí podľa veku a pohlavia v kombinácii s rodinným stavom v rokoch 1945–1948*. Použité vymedzenie vekových skupín bolo nasledujúce: –15, 15–24, 25–34, 35–44, 45–54, 55–64, 65–74, 75+ rokov. Vzhľadom na platnosť legislatívy išlo z hľadiska rodinného stavu o triedenie zomretých na:

slobodných, ženatých/vydatých, ovdovených, rozvedených, rozlúčených a skupinu udalostí bez známeho rodinného stavu. V rokoch 1949 a 1950 kombináciu počtu zomretých osôb podľa pohlavia, veku a rodinného stavu poskytovali už spomínané *Tab. 5b: Zemřelí v roce 1949 nad 10 let podle věku, roku narození, pohlaví a rodinného stavu* a *Tab. 5b: Zemřelí v roce 1950 nad 10 let podle věku, roku narození, pohlaví a rodinného stavu*.

Špecifické kombinačné triedenie údajov o zomretých tiež poskytujú tabuľky, kde sú predmetné udalosti rozdelené nielen podľa pohlavia a veku, ale aj povolania, postavenia v povolání, či sociálnej skupiny. V medzivojnovom období išlo o tabuľku:

Zemřelí podle povolání v kombinaci s věkem a pohlavím v roce... (pre roky 1919–1924), kde vek zomretého bol publikovaný: do 14 rokov, 15–19, 20–29, 30–39, 40–59, 60–79, 80 a viac.

Zemřelí podle věku a pohlaví v kombinaci s povoláním a postavením v povolání v roce... (pre roky 1925–1937). Vek zomretých bol v tomto prípade v každom z *Pohybov obyvatel'stva* publikovaný rôzne. Pre roky 1925–1930: do 14 rokov, 15–24, 25–39, 40–49, 50–64 a 65 a viac; pre roky 1931–1933: do 14 rokov (zvlášť sa uvádzali úmrtia do 1 roku, 1–4 rokov), 15–24, 25–34, 35–44, 45–54, 55–64, 65 a viac a pre *Pohyb obyvatel'stva* 1934–1937: do 1 roku, 1–4 rokov, 5–14, 15–24, 25–34, 35–44, 45–54, 55–64, 65 a viac rokov.

Povolanie a sociálna príslušnosť boli v rámci zomretých zisťované aj po druhej svetovej vojne. Išlo konkrétne o *Tab. 7: Zomretí podľa veku a pohlavia v kombinácii s triedou povolania a sociálnou príslušnosťou v roku....* (zvlášť pre každý rok 1945–1948) a pre rok 1949 *Tab. 6: Zemřelí v roce 1949 podle věkových skupin, pohlaví, zralosti, tříd povolání a sociálních skupin* a pre rok 1950 *Tab. 6 Zemřelí v roce 1950 podle věkových skupin, pohlaví, zralosti, úseků povolání a sociálních skupin*. V predmetných tabuľkách boli počty zomretých triedené podľa vekových skupín (v rokoch 1945–1948 pre skupiny: –1, 1–4, 5–14, 15–24, 35–34, 35–44, 45–54, 55–64, 65–74, 75+ rokov; v rokoch 1949 a 1950 ešte zvlášť do 28 dní), pohlavia a spomenutých socio-ekonomických znakov (trieda alebo úsek povolania a sociálna skupina). V roku 1949 a 1950 publikované údaje ešte v prípade detí do 1 roku života poskytovali aj informáciu o zrelosti zomretého dojčaťa.

Vzhľadom na kombináciu zomretých s vekom, pohlavím a ďalšou štruktúrnou populačnou charakteristikou tabuľky prinášajú špeciálne vstupy pre diferenčnú analýzu. Súčasne je však potrebné upozorniť na úskalía používania týchto dát.

Špecifické miery úmrtnosti podľa veku, pohlavia a niektorého štruktúrneho znaku sme schopní počítať len pre obdobia sčítaní. Dôvodom tohto obmedzenia je neexistencia vekovej štruktúry obyvateľstva v kombinácii s rodinným stavom, náboženskou, národnostnou štruktúrou a štruktúrou podľa povolania. Okrem toho je potrebné tiež upozorniť na pomerne široko koncipované vekové intervaly, ktorých časté zmeny do určitej miery sťažujú prácu. Konečné výsledky je preto potrebné brať s určitou rezervou a interpretovať len veľmi opatrne.

Vzhľadom na vymedzenie vekových skupín však predmetné tabuľky umožňujú analyzovať aj úroveň dojčenskej úmrtnosti, keďže v *Pohyboch obyvateľstva* boli priebežne publikované aj počty narodených detí podľa náboženskej, národnostnej štruktúry i pre jednotlivé triedy povolaní.

Rozloženie úmrtí podľa mesiacov v medzivojnovom období je možné sledovať prostredníctvom tabuliek: *Zemřelí podle měsíce úmrtí v kombinaci s věkem a pohlavím v roce...* (pre roky 1919–1924), pričom vek zomretého bol uvádzaný nasledovne: do 1 roku, 1–4, 5–14, 15–19, 20–29, 30–39, 40–59, 60–79, 80 a viac rokov. *Zemřelí podle věku a pohlaví v kombinaci s měsícem úmrtí v roce...* (pre roky 1925–1937). Vek zomretých sa publikoval: do 1 roku, 1–4, 5–14, 15–24, 25–39, 40–49, 50–64, 65 a viac rokov.

Sezónnosť úmrtnosti je možné analyzovať aj po druhej svetovej vojne, a to v rokoch 1945–1948 vďaka *Tab. 3: Zomretí podľa veku a pohlavia v kombinácii s mesiacom úmrtia v rokoch 1945–1946* a *Zomretí podľa veku a pohlavia v kombinácii s mesiacom úmrtia v rokoch 1947–1948*. Okrem samotného počtu zomretých triedených podľa roku a mesiaca úmrtia poskytuje tiež rozdelenie udalostí podľa pohlavia a vekovej skupiny zomretých osôb. Aplikované intervaly vekov sú totožné s predchádzajúcimi dvomi tabuľkami prezentujúcimi zomretých podľa národnosti a náboženského vyznania. Pre nasledujúce dva roky boli takéto údaje publikované v *Tab. 4: Zemřelí v roce 1949 podle věkových skupin, zralosti a měsíce úmrtí* a *Zemřelí v roce 1950 podle věkových skupin, zralosti a měsíce úmrtí*. V prípade zomretých detí do 1 roka a do 28 dní tabuľky ešte navyše uvádzali aj počty úmrtí nezrelých plodov v kombinácii s pohlavím a mesiacom úmrtia.

V medzivojnovom období boli v *Pohyboch obyvateľstva* publikované aj počty zomretých podľa veľkostných skupín obcí. Do roku 1925 boli udalosti vzťahované k miestu úmrtia a od roku 1925 k miestu posledného bydliska. Konkrétne išlo o tabuľky: *Zemřelí podle pohlaví a velikosti obce místa úmrtí v roce...* (publikovaná za

roky 1919–1924) a *Zemřelí podle velikosti obce posledního bydliště v roce...* (pre roky 1925–1937).¹⁶

Podobne aj pre roky 1945–1948 boli v *Pohyboch obyvateľstva* publikované počty zomretých mužov a žien a z toho zvlášť ešte detí do 1 roka podľa veľkostných skupín obcí (konkrétne v *Tab. 8: Zomretí podľa veľkosti obce posledného bydliska v rokoch 1945–1948*). Pre ďalšie 2 roky (1949 a 1950) je tento typ údajov prezentovaný priamo v už spomínanej Tab.1.

¹⁶ Pre konštrukciu veľkostných skupín obcí, do ktorých boli tieto udalosti triedené, pozri kapitolu 4. Sobáše.

7. Príčiny smrti

Tabuľky prinášajúce informácie o príčinách smrti boli integrálnou súčasťou *Pohybov obyvateľstva* už od svojho vzniku. V medzivojnovom období ich však československá štatistika nepublikovala zvlášť v samostatnej časti pramenného diela, ale tieto tabuľky boli zaradené do kapitoly o úmrtiach. Až prvý povojnový *Pohyb obyvateľstva* vytvoril pre príčiny smrti špeciálnu kapitolu E., čo následne aplikovali aj ďalšie dve pramenné diela prezentujúce údaje pre roky 1949 a 1950. Vzhľadom na odlišný spôsob publikovania v medzivojnovom a povojnovom období, budeme prezentovať obsah týchto tabuliek separátne.

Pre samotnú demografickú analýzu sú jednoznačne najdôležitejšími tabuľky: *Zomrelí podľa príčin úmrtia v kombinácii s vekom a pohlavím v roku...* (pre roky 1919–1924) a *Zemřelí podle příčin úmrtí a pohlaví v kombinaci s věkem v roce...* (1925–1937). Kombinujú počty úmrtí podľa príčin smrti, vekových skupín a pohlavia zomretých osôb. Okrem toho pre Slovensko sú ešte uvedené údaje o tom, kto určil príčinu smrti. Aplikované boli nasledovné vekové skupiny:

- 1.) pre roky 1919–1930: do 1 roku, 1–4, 5–14, 15–24, 25–39, 40–59, 60–79, 80 a viac rokov a
- 2.) pre roky 1931–1937: do 1 roku, 1–4, 5–14, 15–24, 25–34, 35–44, 45–54, 55–64 a nad 65 rokov.

Z hľadiska triedenia príčin smrti sa v priebehu rokov 1919–1937 vychádzalo z troch revízií medzinárodnej klasifikácie chorôb (MKCH2–4). Pre úplnosť dodávame, že v roku 1939 bola prijatá štvrtá revízia a po druhej svetovej vojne v roku 1948 piata. Hlavné skupiny príčin smrti, tak ako ich publikovali jednotlivé *Pohyby obyvateľstva* v rokoch 1919–1937 a 1945–1950 sú prezentované v tab. č. 7.

Na medzivojnové triedenia v povojnových pramenných dielach nadväzovali *Tab. 2: Zomretí podľa príčin smrti a pohlavia v kombinácii s vekom v roku...* (pre 1945–1948 každý rok zvlášť) a *Tab. 2 Zemřelí v roce 1949 podle příčin smrti, pohlaví a věkových skupin* s *Tab. 2 Zemřelí v roce 1950 podle příčin smrti, pohlaví a věkových skupin*. V tabuľkách boli publikované údaje o počte zomretých osôb podľa vekových skupín (pre roky 1945–1948: –1, 1–4, 5–14, 15–24, 25–34, 35–44, 45–54, 55–64, 65–74, 75–84, 85+ rokov a pre roky 1949 a 1950: –1, 1–2, 2–3, 3–4, 4–5, 5–9...85+),

pohlavia a príčin smrti. Aj v tomto prípade ide jednak o hlavné skupiny a v rámci nich vybrané jednotlivé príčiny smrti.

Tabuľka č. 7: Základná klasifikácia príčin smrti používaná v Pohyboch obyvateľstva v rokoch 1919–1937 a 1945–1950

1919–1920	1921–1930	1931–1937	1945–1948	1949–1950
I. Nemoci epidemické, endemické a infekčné	I. Nemoci epidemické a endemické	I. Nemoci nakažlivé a cizopasně	I. Choroby nákazlivé a cudzopasně	I. Nemoci přenosné a cizopasně
II. Celkové nemoci vyššie nemenované	II. Nemoci infekčné	II. Rakoviny a jiné nádory	II. Rakovina a jiné nádory	II. Novotvary
III. Choroby systému nervového a smyslových orgánov	III. Celkové nemoci vyššie nemenované	III. Nemoci rheumatické, výživové, endokrinných žláz a jiné nemoci celkové	III. Reumatické choroby, choroby z porúch výživy a z porúch žláz s vnitřnou sekreciou, jiné celkové choroby a choroby z nedostatku vitamínov	III. Nemoci allergické, žláz s vnitřní sekrecí, výměny látkové a výživy
IV. Choroby oběhu krvného	IV. Choroby systému nervového a smyslových orgánov	IV. Nemoci krve a ústrojů krevtovrných	IV. Choroby krvi a krevtovrných orgánov	IV. Nemoci krve a krevtovrné tkáně
V. Choroby ústroja dýchacieho	V. Choroby oběhu krvného	V. Otravy vleké a prudké	V. Chronické otravy	V. Poruchy duševní, psychoneurosy a poruchy osobnosti
VI. Choroby ústroja zažívacieho	VI. Choroby ústroja dýchacieho	VI. Nemoci soustavy nervové a čidel	VI. Choroby nervového systému a zmyslových ústrojov	VI. Nemoci ústrojí nervového a čidel
VII. Nevenerické choroby ústroja urogenitálního a ich adnex	VII. Choroby ústroja zažívacieho	VII. Nemoci ústrojí oběhu krevního	VII. Choroby ústrojov krvného oběhu	VII. Nemoci ústrojí cevního
VIII. Puerperální stav	VIII. Nevenerické choroby ústroja urogenitálního a ich adnex	VIII. Nemoci ústrojí dýchacího	VIII. Choroby dýchacích ústrojov	VIII. Nemoci ústrojí dýchacího
IX. Choroby kůže a vřziva	IX. Puerperální stav	IX. Nemoci ústrojí zažívacího	IX. Choroby tráviacích ústrojov	IX. Nemoci ústrojí trávicího
X. Choroby kostí a ústroja pohybového	X. Choroby kůže a vřziva	X. Nemoci ústrojí močového a ústrojí pohlavního	X. Choroby močových a pohlavních ústrojov	X. Nemoci ústrojí močového a pohlavního
XI. Zrudnost vrozená	XI. Choroby kostí a ústroja pohybového	XI. Nemoci těhotenství, porodu a stavu poporodního	XI. Choroby těhotenstva, pôrodu a šestonedelia	XI. Porody, komplikace v těhotenství, při porodu a v šestinedělí
XII. Včasný vek	XII. Zrudnost vrozená	XII. Nemoci kůže a vřziva podkožního	XII. Choroby kůže a podkožného vřziva	XII. Nemoci kožní
XIII. Staroba	XIII. Včasný vek	XIII. Nemoci kostí a ústrojí pohybu	XIII. Choroby kostí a orgánov pohybu	XIII. Nemoci kostí a pohybového ústrojí
XIV. Zovňajšie príčiny	XIV. Staroba	XIV. Vrozené vady tvarové	XIV. Vrodené vývojové vady	XIV. Vrozené vady vývojové
XV. Nemoci zle definované	XV. Zovňajšie príčiny	XV. Zvláštní nemoci útleho věku	XV. Zvláštně choroby v doječenského věku	XV. Zvláštní nemoci raného věku
	XVI. Nemoci zle definované	XVI. Stařecká sešlost	XVI. Starecká zošlost	XVI. Chorobné příznaky, stařecká sešlost a nedefinovatelné stavy
		XVII. Smrti násilné a úrazové	XVII. Násilné příčiny smrti	XVII. Úrazy a otravy podle vnější příčiny
		XVIII. Neurčité příčiny úmrtí	XVIII. Neurčité (zle definované) příčiny smrti	

Pre roky 1949 a 1950 boli v *Pohyboch obyvateľstva* ešte zvlášť uverejnené: *Tab. 3 Zemřelí v roce 1949 podle „Podrobného seznamu“ příčin smrti (1948), věkových skupin a pohlaví (České země, Slovensko)* a *Tab. 3 Zemřelí v roce 1950 podle „Podrobného seznamu“ příčin smrti (1948), věkových skupin a pohlaví (České země,*

Slovensko). Tie rozširovali predchádzajúcu tabuľku o všetky zaznamenané príčiny smrti triedené do jednotlivých hlavných skupín podľa MKCH 6., a to v kombinácii s pohlavím zomretého a vekovou skupinou (–1, 1, 2, 3, 4, 5–14, 15–24, 25–34, 35–44, 45–54, 55–64, 65–74, 75–84, 85+).

Snahy o poznanie dôvodov úmrtí najmenších detí sa odzrkadlili do publikovania nového špeciálneho triedenia v Tab. 4: *Zemřelí do 1 roku v roce 1949 podle stáří a příčin smrti* a *Zemřelí do 1 roku v roce 1950 podle stáří a příčin smrti*. V tabuľke sú publikované počty zomretých detí do 1 roka života podľa hlavných skupín príčin smrti a vybraných jednotlivých príčin v kombinácii s podrobným členením ich veku pri úmrtí (dni, týždne, mesiace).

Okrem vyššie prezentovaných tabuliek boli v rámci medzivojnových pramenných diel publikované aj niektoré ďalšie kombinačné triedenia príčin smrti. Išlo napríklad o rodinný stav, náboženské vyznanie, národnosť respektíve materinskú reč zomretých. Keďže neboli kombinované s vekom zomretých, využitie týchto dát je pre potreby demografickej analýzy značne obmedzené, pretože umožňujú viac menej len výpočet pomerných čísel, ktoré o samotnej intenzite úmrtnosti podľa príčin smrti hovoria len minimálne. V rokoch 1919–1937 sem patrili tieto tabuľky:

Zemřelí podle příčin úmrtí v kombinaci s povoláním, postavením v povolání a pohlavím v roce... (pre roky 1919–1930),

Zemřelí podle příčin smrti a pohlaví v kombinaci s třídou povolání a postavením v povolání (1931–1937),

Následující tabuľky:

Zemřelí podle příčin úmrtí v kombinaci s rodinným stavem a pohlavím v roce... (1919–1927),

Zemřelí podle příčin úmrtí a pohlaví v kombinaci s náboženským vyznáním v letech 1925–1927,

Zemřelí podle příčin úmrtí s pohlaví v kombinaci s národností (1925–1927),

Zemřelí podle příčin úmrtí v kombinaci s měsícem úmrtí a pohlavím v roce... (publikované pre roky 1921–1924),

Zemřelí podle příčin úmrtí a pohlaví v kombinaci s měsícem úmrtí v roce... (pre roky 1925–1927) boli pre roky 1928–1937 publikované len za celú populáciu Československa.

Aj po druhej svetovej vojne boli zvlášť publikované niektoré kombinačné tabuľky prepájajúce hlavné skupiny príčin smrti, prípadne vybrané jednotlivé príčiny smrti

s niektorými ďalšími triediacimi znakmi. Pre analýzu sezónnosti úmrtí podľa príčin smrti sú obzvlášť dôležité tabuľky prezentujúce počty udalostí podľa pohlavia, skupín príčin smrti, vybraných jednotlivých príčin, ako aj mesiaca úmrtia:

Tab. 3: Zomretí podľa príčin smrti a pohlavia v kombinácii s mesiacom úmrtia v rokoch 1945–1946,

Tab. 3: Zomretí podľa príčin smrti a pohlavia v kombinácii s mesiacom úmrtia v rokoch 1947–1948,

Tab. 5: Zemřelí v roce 1949 podle příčin smrti a měsíců úmrtí,

Tab. 5: Zemřelí v roce 1950 podle příčin smrti a měsíců úmrtí.

Povolanie a sociálnu príslušnosť zomretých s príčinami smrti kombinovali tabuľky:

Tab. 7: Zomretí podľa príčin smrti a pohlavia v kombinácii s triedou povolania a sociálnou príslušnosťou v roku... (publikované v rokoch 1945–1948 pre každý rok zvlášť),

Tab. 6: Zemřelí v roce 1949 podle příčin smrti, tříd povolání a sociálních skupin,

Tab. 6: Zemřelí v roce 1950 podle příčin smrti, tříd povolání a sociálních skupin.

V prvom povojnovom pramennom diele pre roky 1945 – 1948 boli tiež publikované údaje o počte zomretých mužov a žien podľa príčin smrti a rodinného stavu:

Tab. 4: Zomretí podľa príčin smrti a pohlavia v kombinácii s rodinným stavom v rokoch 1945–1948

národnosti zomretej osoby:

Tab. 5: Zomretí podľa príčin smrti a pohlavia v kombinácii s národnosťou v rokoch 1945–1948

náboženského vyznania zomretej osoby:

Tab. 6: Zomretí podľa príčin smrti a pohlavia v kombinácii s náboženstvom v rokoch 1945–1948.

Pre regionálnu analýzu príčin smrti v medzivojnovom období základné informácie poskytuje tabuľka: *Zomrelí podľa príčin úmrtia v kombinácii s pohlavím v roku...* (pre roky 1919–1927). Prináša počty zomretých rozdelené do základných tried príčin úmrtia a podľa pohlavia a podľa platného územnosprávneho členenia a za vybrané mestá respektíve obce. Pre roky 1921–1927 sú navyše ešte počty zomretých podľa pohlavia, príčiny úmrtia rozdelené podľa toho kto určil príčinu smrti (lekár, nelekár).

Pre roky 1928–1930 v *Pohybe obyvateľstva* tabuľka *Zomrelí podľa tried príčin úmrtia v roku 1928 až 1930 podľa okresov* bola čiastočne zredukovaná. Počty zomretých neboli triedené podľa pohlavia a do veľkej miery obsahovala len hlavné príčiny smrti

bez ďalšieho detailu. Od roku 1931 vstúpila do platnosti nová klasifikácia príčin smrti, čo sa odrazilo aj v triedení zomretých v tomto type tabuliek. Okrem toho sa pre roky 1931–1937 podľa okresov uvádzali len celkové počty zomretých pre jednotlivé hlavné skupiny príčin smrti (pozri tab. č. 7).

Po druhej svetovej vojne počty zomretých podľa príčin smrti (hlavné skupiny a vybrané príčiny úmrtia) do úrovne okresov poskytovala pre roky 1945–1948 (za každý zvlášť) *Tab. 1: Zomretí podľa príčin smrti v roku...* a pre roky 1949 a 1950: *Tab.1: Zemřelí v roce 1949 podle příčin smrti, velikostních skupin obcí, krajů, okresů a v městech s 10 000 a více obyvateli a Zemřelí v roce 1950 podle příčin smrti, velikostních skupin obcí, krajů, okresů a v městech s 10 000 a více obyvateli.*¹⁷

Špecifickými tabuľkami publikovanými len v niektorých rokoch boli: *Sebevraždy podle náboženského vyznání, rodinného stavu sebevrahova a způsobu sebevraždy v roce...* (1919–1924), kde sa spôsob samovraždy triedil do skupín: otravou jedy pevnými nebo tekutými, požitím žiravin, vdechovaním jedovatých plynů, oběšením neb uškrcením, utopením, zastřelením, nástroji řeznými neb bodnými, skokem s výše, rozdrcením, jiný

a po roku 1925: *Zemřelé ženy 15leté a starší podle věku v kombinaci s rodinným stavem a počtem dětí živě a mrtvě matce narozených v roce...* (pre roky 1925–1937) a *Zemřelé ženy 15leté a starší podle tříd povolání a postavení v povolání vlastního, resp. jejich živitele v kombinaci s počtem dětí živě i mrtve narozených v roce...* (1925–1937) pričom vek matky v prvom prípade bol pre roky 1925–1930 uvádzaný: 15–24, 25–39, 40–49, 50–64 a 65 a viac a pre obdobie rokov 1931–1937: 15–24, 25–34, 35–44, 45–54, 55–64, 65 a viac rokov.

¹⁷ Ako už vyplýva z názvu, údaje boli publikované aj za veľkostné skupiny obcí a mestá s 10 tis. a viac obyvateľmi. Pre roky 1949 a 1950 boli už použité nová MKCH 6. (platná od 1.1 1949).

8. Rozvody, rozluky a prehlásenia manželstiev za neplatné

Podľa platnej legislatívy z roku 1918 bolo možné až do roku 1950 súdnou cestou ukončiť manželstvo dvomi spôsobmi. Prvý predstavoval „rozvod od stolu a lože“, kedy takéto manželstvo mohlo byť po určitej dobe opätovne obnovené. Počas tohto obdobia však manželia nemohli uzavrieť nový sobáš. V podstate išlo o prvý krok (ale nie nevyhnutný) ku konečnému súdnemu ukončeniu manželského zväzku, ktorý predstavovala rozluka. Po rozluke, ktorá vo svojej podstate zodpovedá dnešnej klasifikácii rozvodu, už obe strany mohli uzavrieť nové manželstvo.

Štatistické údaje o počte rozlúk, rozvodov a tiež manželstiev, ktoré súdy prehlásili za neplatné, boli publikované v Pohyboch obyvateľstva pre Slovensko od roku 1919 až do roku 1937. Po druhej svetovej vojne došlo k obnoveniu publikovania týchto údajov v rámci pramenných diel až od roku 1949. Ako si ukážeme nižšie, aj v tomto prípade dochádzalo k výrazným zmenám v obsahu a rozsahu publikovaných údajov. Podobne ako u predchádzajúcich demografických procesoch, boli aj v tomto prípade počty rozvodov a rozlúk dávané do súvislosti s ďalšími demografickými znakmi.

Konkrétne išlo o prepojenie počtu udalostí so štátnou príslušnosťou respektíve národnosťou a náboženstvom:

Manželství soudně rozvedená, rozloučená a prohlášená za neplatná v roce... (v rokoch 1919–1924) *podle státní příslušnosti a národnosti manželů* (publikované pre štátnu príslušnosť: československá, rakúska, nemecká, poľská, maďarská, iná, neudaná; pre národnosť: československá, ruská, nemecká, maďarská, poľská, židovská, iná, neudaná),

Manželství soudně rozvedená, rozloučená a prohlášená za neplatná podle národnosti manželů v roce... (pre roky 1925–1927; národnosť: československá, ruská, poľská, nemecká, maďarská, židovská, iná, neznáma),

Manželství soudně rozvedená, rozloučená a prohlášená za neplatná podle státní příslušnosti manželů v roce... (pre roky 1925–1937; štátna príslušnosť v rokoch 1925–1933: československá, rakúska, nemecká, poľská, maďarská, iná, neznáma; štátna príslušnosť v rokoch 1934–1937: československá, nemecká, rakúska, maďarská, ostatné),

Manželství soudně rozvedená, rozloučená a prohlášená za neplatná podle národnosti a náboženského vyznání manželů a podle způsobu uzavření sňatku v roce... (pre roky 1928–1937),

Manželství soudně rozvedená, rozloučená a prohlášená za neplatná v roce... (pre roky 1919–1924) *podle způsobu uzavření sňatku a náboženského vyznání manželů*

Manželství soudně rozvedená, rozloučená a prohlášená za neplatná podle způsobu uzavření sňatku a náboženského vyznání manželů v roce... (pre roky 1925–1927).

Vo všetkých prípadoch boli aplikované nasledujúce kategórie:

1. národnosť: československá, ruská, nemecká, maďarská, židovská, ostatní
2. náboženské vyznanie: rímskokatolícke, gréckokatolícke, evanjelické, československé, izraelské, iné, bez vyznania,
3. spôsob uzavretia sobáša: občiansky, cirkevný, občiansky i cirkevný, neudaný.

V ďalších tabuľkách boli publikované počty rozvodov, rozlúk a prehlásených manželstiev za neplatné v kombinácii s predchádzajúcim rodinným stavom manželov:

Manželství soudně rozvedená, rozloučená a prohlášená za neplatná v roce... (pre roky 1919–1924) *podle dřívějšího rodinného stavu manželů,*

Manželství soudně rozvedená, rozloučená a prohlášená za neplatná podle dřívějšího rodinného stavu manželů v roce... (pre roky 1925–1937). V rokoch 1928–1933 boli

údaje publikované spolu za celé obdobie bez jednoročného pohľadu. Pre analýzu intenzity a časovania procesu sú v medzivojnovom období kľúčové triedenia počtu rozvodov respektíve rozlúk s vekom základný zdroj údajov. Na ich základe je možné vypočítať širokú škálu demografických indikátorov, ako sú napríklad miery rozvodovosti, charakteristiky časovania a tiež ukazovateľ úhrnnej rozvodovosti. Potrebné vstupné informácie boli publikované v tabuľkách:

Manželství soudně rozvedená, rozloučená a prohlášená za neplatná v roce...(publikované pre roky 1919–1924) *podle věku manželů a Manželství soudně rozvedená, rozloučená a prohlášená za neplatná podle věku manželů v roce...* (pre roky 1925–1937). *Věk manžela bol v oboch tabuľkách prezentovaný v nasledujúcich vekových intervaloch:* do 19 rokov, 20–24, 25–29, 30–34, 35–39, 40–44, 45–49, 50–54, 55–59, 60–64, 65–69, 70 a viac rokov. V prípade manželsky sa použilo toto triedenie: do 19 rokov, 20–24, 25–29, 30–34, 35–39, 40–44, 45–49, 50–54, 55–59, 60–64, 65–69, 70 a viac rokov.

Ďalší dôležitý vstup pre demografickú analýzu prinášajú tabuľky prezentujúce dĺžku trvania rozvedeného a rozlúčeného manželstva: *Manželství soudně rozvedená, rozloučená a prohlášená za neplatná v roce...* (pre roky 1919–1924) *podle svého trvání*; *Manželství soudně rozvedená, rozloučená a prohlášená za neplatná podle svého trvání v roce...* (pre roky 1925–1927) a *Manželství soudně rozvedená, rozloučená a prohlášená za neplatná podle svého trvání, počtu a stáří dětí z nich vzešlých a na živu jsoucích v roce...* (pre roky 1928–1937)¹⁸. Dĺžka trvania manželstva bola v nich prezentovaná v týchto intervaloch: menej ako 1 rok, 1, 2, 3, ..., 14, 15–19 a 20 a viac rokov.

Ako je možné vidieť v tabuľkách z pramenného diela 1928–1937, rozvody, rozluky boli v medzivojnovom období tiež kombinované s počtom detí. S výnimkou vyššie uvedenej išlo konkrétne o tabuľky:

Manželství soudně rozvedená, rozloučená a prohlášená za neplatná v roce... (publikované pre roky 1919–1924) *podle počtu a stáří dětí z nich vzešlých a na živu jsoucích*

Manželství soudně rozvedená, rozloučená a prohlášená za neplatná podle počtu a stáří dětí z nich vzešlých a na živu jsoucích v roce... (údaje pre roky 1925–1927). Počet uvádzaných detí v nich bol: 0,1, 2, 3, 4, 5 a 6 a viac, pričom ich vek bol roztriedený do týchto vekových kategórií: menej ako 1 rok, 1, 2, 3, ..., 9, 10–14, 15–21, 22 a viac rokov. V rokoch 1928 – 1937 išlo o: 0,1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8 a viac detí triedených v rovnakých vekových skupinách.

Do povojnových *Pohyboch obyvatel'stva* sa údaje o rozvodoch dostali opätovne až v roku 1949. V zmysle vtedajšej platnej legislatívy išlo o časť pramenného diela obsahujúca informácie o rozvodoch, rozlukách a manželstvách prehlásených za neplatné. V roku 1950 už boli údaje publikované v zmysle novej legislatívy, keďže legislatívne ukončenie manželského zväzku bolo možné len rozvodom. Preto F. časť *Pohybu obyvatel'stva* pre rok 1950 obsahuje údaje o rozvodoch a manželstvách prehlásených za neplatné. Väčšina z doteraz uvedených kombinačných triedení bola v týchto rokoch zahrnutá do Tab.1 resp. Tab. 2. V prípade roku 1949 išlo o Tab. 2: *Rozvody, rozluky a prohlášení neplatnosti manželství v roce 1949 podle žadatelů, státní příslušnosti, dřívějšího rodinného stavu, národnosti, náboženského vyznání,*

¹⁸ V *Pohyboch obyvatel'stva* pre roky 1928–1930 a 1931–1933 boli údaje publikované spolu za celé obdobie.

způsobu uzavření sňatku, věku, rozdílu věku, délky trvání manželství, počtu dětí a jejich věku a pre rok 1950 Tab. 1: Rozvody a prohlášení neplatnosti manželství v roce 1950 podle žadatelů, státní příslušnosti, dřívějšího rodinného stavu, národnosti, náboženského vyznání, způsobu uzavření sňatku, věku, rozdílu věku, délky trvání manželství, počtu dětí a jejich věku

Ako už bolo nazančené, tabuľky poskytujú celú škálu rôznych údajov o rozvedených resp. rozlúčených manželstvách a manželstvách prehlásených za neplatné v Československu, Česku a na Slovensku. Jednak umožňujú identifikovať žiadateľa o rozvod, či v roku 1950 rozvádzajúca sa žena bola zárobkovo činná, ako aj štátnu príslušnosť rozvedených (v roku 1949: československá, sovietska, rakúska, maďarská, iná, sporná alebo neudaná, bez príslušnosti; v roku 1950: československá, sovietska, poľská, maďarská, NDR, NSR, rakúska, iná, sporná, bez príslušnosti, zmiešané manželstvá), kombinácie predchádzajúceho rodinného stavu rozvedených osôb (napr. obaja slobodní, slobodný-vdova, slobodný-rozvedená atď.), národnosť muža a ženy (v roku 1949: česká, slovenská, ruská, poľská, maďarská, židovská, nemecká, cigánska, iná, neudaná; v roku 1950: česká, slovenská, ruská, poľská, maďarská, nemecká, iná, neznáma), náboženské vyznanie oboch rozvedených (v roku 1949: rímskokatolícke, gréckokatolícke, českobratské evanjelické, ostatné evanjelické, pravoslávne, československé, starokatolícke, izraelské, iné, bez vyznania, neudaní; v roku 1950: rímskokatolícke, gréckokatolícke, českobratské evanjelické, pravoslávne, československé, izraelské, iné, bez vyznania, neznáme), spôsob uzavretia sobáša (v roku 1949: občiansky, cirkevný, oboje; v roku 1950: občiansky, cirkevný), vekovú skupinu rozvedených (5-ročne intervaly: do 20, 20–24 ,..., 70+), rozdiel vekov (rok 1949: muž starší 16+, 10–15, 5–10, 5, 4, 3, 2 –2; rok 1950: muž starší 1,2,3,4, 5–9, 10–14,15–19, 20–24, 25+ rokov, obaja rovnako starí, muž mladší a o koľko rokov tie isté skupiny), dĺžku trvania rozvedeného manželstva (pre rok 1949: 0,1,2,...15–19, 20–24, 25–29, 30+ rokov; pre rok 1950: 0, 1, ...15–19, 20–24, 25–29, 30+ rokov), počet detí v rozvedených manželstvách (bezdetné, 1, 2,...9, 10+ detí) a tiež vek týchto detí (pre rok 1949: 0,1,2, ..., 10–14, 15–19, 20–24, 25–29, 30+ rokov; pre rok 1950: 0, 1, 2–5, 6–9, 10–14, 15–17, 18+).

Regionálny pohľad v rámci jednotlivých krajín v medzivojnovom Československu bol v porovnaní s ostatnými procesmi pridaný do edičného rámca *Pohybov obyvateľstva* až pomerne neskoro. Prvé údaje o počte rozvedených (dobrovoľne a nedobrovoľne), rozlúčených manželstiev a prehlásených za neplatné boli publikované až od *Pohybu*

obyvatel'stva 1928–1930 v tabuľke: *Legitimování nemanželských dětí, manželství soudně rozvedená, rozloučená a prohlášená za neplatná v roce...* (publikované pre roky 1928–1937). Po druhej svetovej vojne boli údaje o rozvodoch, rozlukách a manželstvách prehlásených za neplatné kombinované s okresom alebo krajom bydliska publikované len v pramennom diele pre rok 1949. V *Tab. 1: Rozvody, rozluky a prohlášení neplatnosti manželství v roce 1949 podle velikostních skupin obcí a krajů* išlo konkrétne o údaje o počte dobrovoľne, nedobrovoľne rozvedených manželstiev, rozlúk bez predchádzajúceho rozvodu, po predchádzajúcom rozvode, ako aj relatívne vyjadrenie týchto údajov na 100 000 obyvateľov v kombinácii s krajinou (Československo, Česko, Slovensko), veľkostnou skupinou obce (do 2000 obyvateľov, 2000–4999, 5000–9999, 10000–19999, 20000–49999, 50000–99999 a 100 tis. a viac obyvateľov) a krajom bydliska manžela. Tento druh triedenia v roku 1950 už publikovaný nebol.

Dôležitou charakteristikou pre analýzu rozvodovosti sú príčiny rozvodu a tiež určenie vinníka, ktorý zapríčinil rozpad manželstva. Potrebné údaje pre analýzu tohto charakteru ponúkajú v medzivojnovom období tabuľky:

Manželství soudně rozvedená v řízení sporném a rozloučená v roce... (pre roky 1919–1924) *podle žadatele a viny v kombinaci s důvody rozvodu neb rozluky*

Manželství soudně rozvedená v řízení sporném a rozloučená podle žadatele a viny v kombinaci s důvody rozvodu neb rozluky v roce... (pre roky 1925–1937). Ako žiadateľ mohol byť identifikovaný muž, žena alebo obaja. Rovnako to bolo aj v prípade vinníka, pričom tabuľky poskytujú aj počty prípadov, keď vinník nebol udaný. Z hľadiska dôvodov išlo o nasledujúce skupiny:

1. cizoložství,
2. odsouzení k trestu žaláře (káznice),
3. opuštění manžela,
4. úklady o život neb zdraví,
5. zlé nakládání,
6. neřízený život,
7. duševní choroba neb degenerace (zvlášť u muže a ženy),
8. nakažlivá tělesná choroba (zvlášť u muže a ženy),
9. hluboký rozvrat manželství,
10. nepřekonatelný odpor.

Okrem toho boli publikované aj niektoré kombinácie vyššie uvedených dôvodov: cizoložství a opustenie manžela, cizoložství a zlé nakládání, cizoložství a nezřízený život, opustění manžela a zlé nakládání, zlé nakládání a nezřízený život, důvod neudán.

Po druhej svetovej vojne informácie o dôvodoch a vine na rozvode resp. rozlúčení manželského zväzku prezentovali pre rok 1949 *Tab. 5: Rozvody a rozluky v roce 1949 podle důvodů viny na rozvodu a rozluce* a pre rok 1950 *Tab. 3: Rozvody v roce 1950 podle návrhových a výroku o vině* a *Tab. 4: Rozvody v roce 1950 podle příčin rozvratu manželství a manžela, u něhož příčina rozvratu nastala*. V prípade roku 1949 sú v predmetnej tabuľke publikované údaje o počte nedobrovoľných rozvodov a rozlúk v kombinácii s identifikovanou stranou, ktorá na tom niesla vinu. Konkrétne išlo o vinu na strane muža, ženy, na strane oboch, bez viny alebo vina nebola udaná. Z hľadiska príčin rozvodov sa aplikovali nasledujúce dôvody:

1. cizoložství,
2. odsouzení k trestu žaláře,
3. opuštění manžela,
4. úklady o život nebo zdraví,
5. zlé nakládání,
6. zhýralý život,
7. duševní choroba,
8. hluboký rozvrat manželství,
9. nepřekonatelný odpor,
10. cizoložství a odsouzení k trestu žaláře,
11. cizoložství a opuštění manžela,
12. cizoložství a zlé nakládání,
13. cizoložství a zhýralý život,
14. zlé nakládání a opuštění manžela,
15. zlé nakládání a zhýralý život.

V roku 1950 sú v *Tab. 3* prezentované počty rozvodov podľa návrhovateľa (muži, ženy, obaja) v kombinácii s výrokom o vine (na strane muža, ženy, oboch, bez viny manželov, od výroku o vine bolo upustené). V *Tab. 4* ide o počty rozvedených manželstiev podľa hlavných príčin rozvratu, a to zvlášť na strane muža a na strane ženy. Detailne boli uvedené nasledujúce konkrétne príčiny rozvratu:

1. opustenie spoločného súžitia a pobyt v cudzine,

2. odsúdenie k strate slobody alebo spáchanie trestného činu,
3. politické nezhody,
4. finančné nezhody,
5. sexuálne nezhody alebo výstrelky,
6. povahové rozdiely a neporozumenie,
7. nevera,
8. nezriadený život alebo opilstvo,
9. zlé nakladanie (násilie, nadávky),
10. žiarlivosť,
11. nemohúcnosť alebo neplodnosť,
12. iné ochorenie,
13. zásahy rodičov,
14. opustenie spoločného súžitia a pobyt v ČSR,
15. iné dôvody
16. súd nezistil žiadne dôvody.

Podobne ako v predchádzajúcich procesoch, aj rozvody a rozluky boli v medzivojnovom období kombinované s triedou povolania a postavením v povolání. Išlo o tieto tabuľky:

Manželství soudně rozvedená, rozloučená a prohlášená za neplatná v roce... (pre roky 1919–1924) podle tříd povolání a postavení v povolání manželů

Trieda povolania:

- A. Zemědělství, lesnictví a rybářství,
- B. Průmysl a živnosti,
- C. Obchod, peněžnictví a doprava,
- D. Veřejná služba a svobodná povolání,
- E. Ostatní povolání a bez údaje o povolání.

Postavenie v povolání:

samostatní a nájemníci, úředníci, dělníci a nádenníci, pomáhající členové v rodině, bez vlastního povolání.

Manželství soudně rozvedená, rozloučená a prohlášená za neplatná podle tříd povolání a postavení v povolání obou manželů v roce... (pre roky 1925–1930)

Trieda povolania:

- A. Zemědělství, lesnictví a rybářství
- B. Průmysl a živnosti

C. Obchod, peněžnictví a doprava

D. Státní a jiná veřejná služba, svobodná povolání a vojsko

E. Samostatně vykonávané domácí služby, námezdné práce střídavého druhu, jiná povolání, bez povolání a bez údaje povolání

Postavenie v povolání:

samostatní a nájemníci, úředníci, dělníci a nádenníci, pomáhající členové v rodině, bez vlastního povolání.

Manželství soudně rozvedená, rozloučená a prohlášená za neplatná podle tříd povolání a postavení v povolání obou manželů v roce... (pre roky 1931–1933)

Trieda povolania:

A. Zemědělství, lesnictví a rybářství,

B. Průmysl a živnosti,

C. Obchod, peněžnictví a doprava,

D. Veřejná služba, svobodná povolání a vojsko,

E. Domácí a osobní služby,

F. Jiná povolání a osoby bez údaje o povolání.

Postavenie v povolání:

samostatní a nájemníci, úředníci, dělníci a nádenníci, pomáhající členové v rodině, bez vlastního povolání.

Znak povolania a sociálnej skupiny bol použitý pri triedení údajov o rozlukách a rozvodoch aj po druhej svetovej vojne. Údaje v *Tab. 3: Rozvody, rozluky a prohlášení neplatnosti manželství v roce 1949 podle tříd povolání a sociálních skupin mužů* a v *Tab. 2: Rozvody a prohlášení neplatnosti manželství v roce 1950 podle úseků povolání a sociálních skupin mužů* prezentovali kombináciu počtu rozvodov, resp. aj rozlúk v roku 1949 a manželstiev prehlásených za neplatné v kombinácii s triedou povolania (úsekom povolania v roku 1950) a sociálnou skupinou mužov v Československu, Česku a na Slovensku.

Povojskové *Pohyby obyvatelstva* tiež rozšírili obsah publikovaných údajov o niektoré nové triedenia. Išlo napríklad o *Tab. 5 Rozvody v roce 1950 podle druhu předchozího rozvodu a doby uplynulé od předchozího rozvodu*. V tabuľke sú publikované prípady druhých a ďalších rozvodov triedené podľa druhu (dobrovoľný, nedobrovoľný rozvod), pričom v prípade nedobrovoľných rozvodov sa zvlášť identifikovala vina na strane muža, ženy, na oboch stranách a ani u jednej zo strán. V druhej časti sa

publikovali údaje o počte rozvodov podľa doby, ktorá uplynula od predchádzajúceho rozvodu (do 1 roka, 1, 2...10 a viac rokov).

Tabuľka 6 pre roky 1949 a 1950 (*Manželství prohlášená za neplatná v roce 1949 podle překážek, viny a důvodů neplatnosti; Prohlášení neplatnosti manželství v roce 1950 podle podnětu, důvodu neplatnosti a viny*) prezentuje počty prípadov manželstiev, ktoré boli prehlásené za neplatné a to v roku 1949 v kombinácii:

- 1.) s určením vinnej strany (muž, žena, obaja, neudaná)
- 2.) s identifikovanou prekážkou neplatnosti manželstva (súkromno-práva, verejno-právna),
- 3.) s dôvodom neplatnosti (bigamia, neschopnosť, zbavenie svojprávnosti, omyl, donútenie, únos, zamlčané tehotenstvo, ostatné)

V roku 1950 boli údaje o neplatných manželstvách kombinované:

- 1.) so stranou, ktorá dala podnet na vyhlásenie neplatnosti (muž, žena, úradné vyhlásenie),
- 2.) dôvodom neplatnosti (nedostatok formy, dvojité manželstvo, duševná nespôsobilosť k uzavretiu manželstva),
3. so stranou, ktorá spôsobila neplatnosť (muž, žena, obaja, súd nevyslovil).

9. Legitimácia nemanželských detí

Špecifickou súčasťou *Pohybov obyvateľstva* v medzivojnovom období boli údaje o legitimovaných deťoch. Išlo o právny akt, kedy deti, ktoré sa pôvodne narodili nevydatým ženám nadobúdali legitimovaním úplné alebo z veľkej miery právne postavenie detí manželských. Celkovo sa rozlišovali tri druhy legitimovania:

1. ak medzi rodičmi dieťaťa existovalo trvalo putatívne (domnelé) manželstvo, platia deti z tohto manželstva splodené za legitimované z moci zákona. Domnelým pritom bolo také manželstvo, ktoré bolo síce neplatné, ale o dôvode jeho neplatnosti v čase uzavretia sobáša vedela len jedna manželská strana. Manžel, ktorý o tejto skutočnosti nevedel, mohol si na druhej strane, ktorá mala vinu na neplatnosti manželstva, uplatňovať majetkové i dedičné tak, ako keby manželstvo bolo platné.
2. legitimácia nemanželských detí bola možná uzavretím sobáša medzi otcom a matkou nemanželského dieťaťa. Takýto sobáš legitimoval nemanželské dieťa už „priamo zo zákona“, a to aj proti vôli rodičov a proti vôli dieťaťa. Tento spôsob legitimácie nebolo možné vylúčiť ani vzájomnou dohodou. Vylúčená mohla byť len v tom prípade, ak dieťa bolo splodené v cudzoložstve (teda s iným biologickým otcom). Ak však bol prirodzeným otcom dieťaťa ten, kto uzavieral sobáš s jeho matkou, nezáviselo na tom, či otec uznával dieťa za svoje alebo nie. V prípade, že uznal dieťa za svoje, tento akt poukazoval na to, že dieťa síce pochádzalo z nemanželského pohlavného styku, ale so ženou, s ktorou dodatočne uzatvára manželstvo. V prípade však, že muž neuznal dieťa za svoje, potom muselo byť u dieťaťa prostredníctvom sporu zistené, kto bol jeho biologickým (prirodzeným) otcom. Teda mohlo dochádzať ku sporu, že určité dieťa nebolo legitimované sobášom svojej matky. Na návrh ktoréhokoľvek strany musel v takomto prípade matričný úrad zaviesť pokračovanie konania smerujúce k zisteniu, či legitimácia nastala alebo nie.
3. legitimácia na základe aktu milosti prislúchala vláde, u ktorej sa o toto právo žiadalo prostredníctvom ministerstva spravodlivosti. Predpokladom takejto legitimácie bolo len to, aby prirodzený otec uznal nemanželské dieťa za svoje a to výslovne alebo mlčky, a aby mal úmysel legitimácie. Tento úmysel mohol prejsť prípravami na podanie žiadosti alebo prípravami na uzavretie dodatočného sobáša s matkou dieťaťa. Za takýchto okolností mohla o legitimáciu žiadať aj matka alebo dieťa

prípadne jeho zákonný zástupca. Bez súhlasu otca alebo matky však táto legitimácia nebola možná. Odpor zákonných detí otca alebo jeho príbuzných nezohrával v tomto prípade žiadnu úlohu, pretože legitimované dieťa sa svojimi právami nedotýkalo príbuzných otca a jeho manželských detí.

Údaje o legitimovaní detí na území Slovenska boli v *Pohyboch obyvateľstva* publikované od roku 1925. Prvá tabuľka *Legitimování nemanželských dětí v letech 1925–1927* priniesla počty legitimácií a legitimovaných detí podľa rodiska, terajšieho bydliska dieťaťa a rozdeľovala deti podľa pohlavia. Tieto údaje boli kombinované so župou, súdnym respektíve politickým okresom podľa platného územnosprávneho členenia a vybranými mestami. V *Pohyboch obyvateľstva 1928–1930 a 1931–1933* k obsahu tejto tabuľky (*Legitimování nemanželských dětí, manželství soudně rozvedená, rozloučená a prohlášená za neplatná v roce...*) pribudli ešte manželstvá súdne rozvedené, rozlúčené a prehlásené za neplatné.

Tabuľka *Legitimace podle počtu dětí v roce...* (pre roky 1925–1937) uvádzala údaje o počte aktov legitimácie a počtu detí, ktorých sa tento právny úkon dotýkal v danom roku a krajine Československa.

Nasledujúce tabuľky kombinovali legitimované deti s niektorými vybranými štrukturálnymi znakmi, pričom sa ich forma a obsah pomerne často menili. Keďže však ide o špecifickú problematiku, ktorá po druhej svetovej vojne už nenašla uplatnenie v obsahu pramenných diel, v nasledujúcich riadkoch uvádzame len základný prehľad týchto tabuliek triedených podľa hlavných tematických kombinačných triedení:

1) náboženské vyznanie: *Legitimování podle náboženského vyznání v letech...* (pre 1925–1933), *Legitimování podle náboženského vyznání a roku narození v roce 1934 až 1937*, *Náboženské vyznání matčino v kombinaci s náboženským vyznáním otce legitimovaných dětí v letech...* (1925–1933), *Národnost, náboženské vyznání a věk otce a matky legitimovaných dětí v roce 1934 až 1937*.

2.) národnosť: *Národnost matčina v kombinaci s národností otce legitimovaných dětí v letech...* (pre roky 1925–1927), *Národnost matčina v kombinaci s počtem legitimovaných dětí v letech...* (v rokoch 1925–1927), *Národnost matčina v kombinaci s národností otce legitimovaných dětí a s počtem legitimovaných dětí v roce...* (v rokoch 1928–1933), *Národnost, náboženské vyznání a věk otce a matky legitimovaných dětí v roce 1934 až 1937*

3.) vek otca alebo matky: *Legitimování podle věku v letech...* (pre roky 1925–1933), *Věk otce legitimovaných dětí v kombinaci s věkem matčíným v letech...* (1925–1933), *Národnost, náboženské vyznání a věk otce a matky legitimovaných dětí v roce 1934 až 1937*

4.) povolanie a postavenie v povolání: *Povolání a postavení v povolání otce a matky legitimovaných dětí v letech 1925 až 1927*; *Povolání a sociální příslušnost otce a matky legitimovaných dětí v roce...* (pre roky 1928–1937).

Publikované údaje o legitimovaných nemanželských detí a čiastočne aj ich rodičoch ponúkajú niektoré základné vstupné informácie do tejto problematiky. Na jednej strane umožňujú analyzovať priestorové rozloženie tohto javu, ďalej charakterizovať základné štruktúrne znaky osôb, ktoré legitimujú nemanželské deti a v neposlednom rade tiež umožňujú skúmať časovanie legitimácie detí v závislosti od doby uplynulej od pôrodu nemanželského dieťaťa.

10. Sťahovanie

Údaje o zahraničnom a vnútornom sťahovaní v rôznych kombinačných triedeniach sa prvýkrát stali obsahovou súčasťou Pramenných diel v Československu až v roku 1950. Konkrétne v tomto roku išlo o 7 separátnych tabuliek:

Tab. 1 Stěhování v roce 1950 podle krajů, okresů a v krajských městech

Tabuľka prináša údaje zvlášť o vnútornom a zahraničnom sťahovaní v kombinácii s územím (Československo, Česko, Slovensko), krajom, okresom a krajským mestom. V prvej časti sú uvedené počty osôb, ktoré zmenili bydlisko v rámci hraníc daného územia, ďalej osoby, ktoré sa prisťahovali z českých krajín, Slovenska, vysťahovali sa z českých krajín a Slovenska v rámci vnútorného sťahovania v území vtedajšieho Československa. ďalej je vyjadrený prírastok (úbytok) sťahovaním zo Slovenska alebo Česka. V druhej časti tabuľka prezentuje údaje o zahraničnom sťahovaní a to zvlášť počty prisťahovaní, vysťahovaní a prírastok alebo úbytok zahraničným sťahovaním. Poslednou informáciou, ktorú tabuľka prináša je vyjadrenie migračného salda vnútornej migrácie na 1000 obyvateľov daného územia, kraja, okresu, alebo krajského mesta.

Tab. 2 Vnitřní stěhování v roce 1950 podle druhů a měsíců stěhování

Tabuľka kombinuje druh sťahovania (z obce do obce vo vnútri okresu, z okresu do okresu vo vnútri kraja, z kraja do kraja vo vnútri krajiny a z krajiny do krajiny v rámci Československa) s mesiacom sťahovania v jednotlivých krajinách Československa (české krajiny, Slovensko).

Tab. 3 Vnitřní stěhování v roce 1950 z obce do obce uvnitř okresů podle krajů a měsíců

Údaje o počte zmien trvalého bydliska v rámci územia jedného okresu v Československu, Českých krajinách, na Slovensku a jednotlivých krajoch podľa mesiaca presťahovania

Tab. 4 Vnitřní stěhování v roce 1950 z okresu do okresu uvnitř krajů podle krajů a měsíců

V tabuľke sú publikované údaje o počte presťahovaní z okresu do okresu v rámci jedného kraja v Československu, Česku, na Slovensku a v krajoch.

Tab. 5 Vnitřní stěhování v roce 1950 mezi jednotlivými kraji uvnitř státu

Matica prináša počet presťahovaní vzájomne medzi jednotlivými kraji v Československu v roku 1950.

Tab. 6 Zahraniční stěhování čs. státních příslušníků v roce 1950 podle krajů a čtvrtletí

V tabuľke sú prezentované počty prisťahovaných, vysťahovaných a vyčíslené prírastky počtu osôb zahraničným sťahovaním podľa štvrťrokov kalendárneho roka 1950 v Československu, Česku, na Slovensku a v jednotlivých krajocho.

Tab. 7 Zahraniční stěhování čs. státních příslušníků v roce 1950 podle zemí přistěhování a vystěhování

Tabuľka uvádza počty prisťahovaných, vysťahovaných a prírastok zahraničným sťahovaním v Československu, Česku a na Slovensku podľa svetadielov (Európske štáty, Americké štáty, Ostatné zámorské štáty a krajiny) a v rámci nich vybraných krajín.

Záver

Pohyby obyvateľstva môžeme zaradiť k základným, ale súčasne k nenahraditeľným zdrojom publikovaných empirických údajov, ktoré sú kľúčové pre konštrukciu jednotlivých analytických nástrojov vďaka, ktorým dokážeme odhaliť úroveň, časovanie a charakter jednotlivých demografických procesov. V prípade existencie dlhších časových radov umožňujú tiež identifikáciu hlavných vývojových trendov a prípadných zmien v populačnom smerovaní. V prípade Československa v prvej polovici 20. storočia ide o obzvlášť bohatý a rôznorodo koncipovaný zdroj dátových podkladov prezentujúci v rôznych kombinačných triedeniach údaje o sobášoch, narodených, úmrtiach, príčinách smrti, či rozvodoch a rozlukách. Po druhej svetovej vojne k nim pribudli aj údaje o sťahovaní v rámci územia Československa, či cez jeho hranice. Okrem národnej úrovne však niektoré kombinačné triedenia sú dostupné aj za nižšie administratívne celky, čím prehĺbujú analytické možnosti a predstavujú tým kľúčový prvok pri historicko-demografickom poznaní regiónov Slovenska (resp. Československa). Odhliadnuť nesmieme ani od samotného poznania spôsobu a rozsahu triedených údajov, systému zberu, spracovania a publikovania štatistických údajov. To všetko nám poskytuje štúdium jednotlivých pramenných diel a ich obsahových prvkov.

Cieľom predloženej publikácie bolo v hlavných črtách poukázať práve na to aké druhy údajov, v akých kombinačných triedeniach a rozsahu boli publikované v *Pohyboch obyvateľstva* v rokoch 1919–1937 a 1945–1950, ako aj čiastočne naznačiť systém demografickej štatistiky, spôsob zberu a vývojové zmeny vo verejnom publikovaní a tiež analytickom využití predmetných údajov.

Literatúra

PAVLÍK a kol.: Základy demografie. Praha : Academia, 1986.

POHYB obyvatelstva v Československé republice v letech 1919–1920.

Československá statistika sv. 53, Řada XIV., sešit 1, Praha : Státní statistický úřad, 1929.

POHYB obyvatelstva v Československé republice v letech 1921–1922.

Československá statistika sv. 59, Řada XIV., sešit 2, Praha : Státní statistický úřad, 1929.

POHYB obyvatelstva v Československé republice v letech 1923–1924.

Československá statistika sv. 63. Řada XIV., sešit 3, Praha : Státní statistický úřad, 1930.

POHYB obyvatelstva v Československé republice v letech 1925–1927.

Československá statistika sv. 77. Řada XIV., sešit 4, Praha : Státní statistický úřad, 1932.

POHYB obyvatelstva v Československé republice v letech 1928–1930.

Československá statistika sv. 121. Řada XIV., sešit 5, Praha : Státní statistický úřad, 1936.

POHYB obyvatelstva v Československé republice v letech 1931–1933.

Československá statistika sv. 145. Řada XIV., sešit 6, Praha : Státní statistický úřad, 1938.

POHYB obyvatelstva v bývalém Československu v letech 1934–1937.

Československá statistika sv. 163. Řada XIV., sešit 7, Praha : Státní statistický úřad, 1941.

POHYB obyvatelstva v Republice Československé v roce 1949. Zprávy a rozbor
1955, Praha : Státní úřad statistický, 1955.

POHYB obyvatelstva v Republice Československé v roce 1950. Zprávy a rozbor
1955/115, Praha : Státní úřad statistický, 1955.

POHYB obyvatelstva na Slovensku v letech 1945–1948. Zprávy a rozbor 1959,
Bratislava : Slovenský štatistický úrad, 1959.

ŠPROCHA, Branislav: Tabuľky sobášnosti slobodných a tabuľky rozvodovosti podľa
dĺžky trvania manželstva na Slovensku v rokoch 1996–2007. Bratislava :
INFOSTAT, 2008.

ŠPROCHA, Branislav – TIŠLIAR, Pavol: Náčrt vývoja sobášnosti na Slovensku v rokoch 1919–1937. Bratislava : STIMUL, 2008.

ŠPROCHA, Branislav – TIŠLIAR, Pavol: Vývoj úmrtnosti na Slovensku v rokoch 1919–1937. Bratislava : STIMUL, 2008.

ŠPROCHA, Branislav – TIŠLIAR, Pavol: Plodnosť a celková reprodukcia obyvateľstva Slovenska v rokoch 1919–1937. Bratislava : STIMUL, 2008.

Názov: ***Pohyby obyvateľstva ako základný prameň demografických údajov***
o obyvateľstva Slovenska v rokoch 1919–1950.

Autori: © doc. RNDr. Branislav Šprocha, PhD.

© prof. PhDr. Pavol Tišliar, PhD.

Vydal: Muzeológia a kultúrne dedičstvo, o.z.

Bratislava 2024

Vydanie: **1. vydanie**

Rozsah: **87 s., 5 AH**

ISBN 978-80-89881-29-1